

tuts cristianes que havien estat bandejades per la mentalitat "moderna".

No era, per tant, una ideologia ni un programa allò que proposava Galf, sinó sobretot un estil moral, que hauria de ser cultivat necessàriament per unes minories amb voluntat d'esdevenir dirigents. En el document criteris i regles va plasmar per escrit aquesta dimensió. "Catalunya --afirmava-- està mancada d'una minoria cristiana amb capacitat rectora disposada a realitzar una síntesi clara i vigorosa del nostre pensament i amb la voluntat decidida de participar en els problemes de la ciutat terrena i acceptar-ne les últimes responsabilitats". Segons Galf, "Catalunya té un quadre de pensadors que ha posat les bases d'un pensament cristià amb fisonomia pròpia --Torras i Bages, Carreras, Cardó, Batlle, etc.-- capaç de portar una veu important dins l'Església i de marcar un camí espiritual a la nostra pàtria". Però, lamentablement, segons l'autor, "cap nucli catòlic no representa pel conjunt de la Ciutat terrena, el paper de sal o llevat que l'Evangelí reclama pels cristians", "d'aquí el problema central: que els cercles vius de direcció intel·lectual i política del país, s'han format al marge de l'Església".

La formulació d'aquesta minoria dirigent en els valors cristians assenyalats havia d'albirar a recomposar la unitat espiritual dels catalans.

Seguint quasi literalment Péguy, i no sense ecos de Torras Bages, Galf escrigué sobre la missió encomanada per Déu als catalans: "Sabem que el missatge de Crist no és exclusiu de cap civilització ni de cap poble, però ens sentim responsables de pertànyer al grup de pobles que "en la plenitud dels temps" i per voler de Déu, va fer seva i va difondre l'especial actitud davant la vida que hem reconegut com a cristiana, aquest fet ens dóna una responsabilitat indefugible, indimitible, respecte als altres grups de pobles que

fins ara res no han conculat".

Amb un estil inequívocament peguynià recalcava: "Creiem que ens cal ser fidels a la cadena de Sants i herois que han articulat aquesta nostra civilització (...). La crisi de l'occident cristià ha deixat el món acèfal i creiem que sols un grup de pobles essencialment i vitalment cristians el podrà tornar a regir"⁶

Jordi Pujol, deixeble de Benet i de Galí, va partir també, a mitjans dels anys cinquanta, d'una interpretació de la guerra civil que donava per perdedora Catalunya en el seu conjunt. Així mateix, titllava críticament la trajectòria catalanista, noucentista i republicana, que l'havia precedit, de "culturista" i "intel.lectualista" i l'acusava de manca d'exigència moral.⁷

Pujol sostenia una idea espiritual i ètica de Catalunya, identificada amb una mentalitat, basada en gran part en virtuts cristianes, que considerava amenaçada i en perill de desaparició.

La influència de Charles Péguy, transmesa sobretot a través de Galí (i en ocasions ampliada amb la de Bergson o amb la de Saint-Exupéry), es concretava principalment en la recerca d'una mística, sostinguda per les fidelitats a unes virtuts i uns valors, com el sentit del risc, la idea de jerarquia i de servei, i un transcendentalisme patriòtico-religiós associat a un cristianisme tradicional contrari a alguns valors burgesos moderns. La formació d'unes minories dirigents, i sobretot la confiança en l'home providencial, coincidien també amb el culte a l'"heroïsme" i a l"energia" i amb l'"antimediocritat" predicats per Péguy i propagats per Galí.

Cal dir que la matriu tradicionalista catòlica catalana de Terras Bages i Cardó no deixava d'estar present en els escrits de Pujol, si bé amb una certa sensació que caldria posar-la al dia. Un cert "comunitarisme personalista" cristià, de reduïda densitat doctrinal, vingué a fer el paper de cobrir aquest buit deixat per la manca

d'actualització del pensament catòlic tradicional. Pujol va aclarir, però, que aquest "personalisme" no tenia res a veure amb el progressisme catòlic de Mounier i que era únicament un "centrar-se en la persona" a la qual la comunitat dóna unes "formes definidores" que el cohesionen, li eviten el desordre i li donen una mentalitat. Segons Pujol, "el poble dóna als seus homes, ja d'entrada, un patrimoni, una herència espiritual i mental" feta a través dels segles. El paper de la família en aquesta formació de la persona en la mentalitat del país era prou important. I respecte a les relacions entre la pàtria i el Regne de Déu, encara el 1967 escriuria: "és difícil de superar el que sobre això va dir Péguy". En aquesta data, Pujol reconeixia les insuficiències doctrinals del tradicionalisme catòlic català en una societat trasbalsada per profunds canvis socials i econòmics i proposava una nova reflexió sobre el fet català: "el bisbe Torras la va fer --recordava--, i encara que d'una manera menys sistemàtica el doctor Cardó la va reprendre, però a hores d'ara ja es fa molt evident una insuficiència en el terreny teòric que repercuteix de vegades amb vacil·lacions i ambigüitats, altres cops amb plantejaments molt parcials i immediatistes, sovint amb predomini de tota mena de sentimentalismes"⁸. De tota manera, la persistència en els escrits de Pujol d'un regust pairalista, manifestat especialment en tota mena de metàfores vegetals i agràries, del culte a la família tradicional, de la mateixa projecció d'esque mes religiosos al patriotisme, testimoniaren una herència ideològica d'antigues arrels.

Prat de la Riba hi era considerat més que res com una referència d'autoritat quasi simbòlica, recollint-ne ocasionalment la idea de l'ànima col·lectiva, manifestada sobretot en la llengua del país, així com el possibilisme polític, força oportunista, respecte a l'Estat.

Una personalització de la Catalunya històrica, pròpia de la historiografia romàntica, que feia escriure a Pujol frases com ara "Catalunya va jugar la carta del creixement econòmic i va fer bé", "Catalunya ha anat fent i en conjunt ho ha fet bé", acompanyava la visió idealitzada d'una trajectòria catalana mil·lenària, en lluita reiterada contra enemics exteriors, que imposava una actitud de fidelitat als avantpassats. "Els fet nacionals perduren per damunt de les estructures econòmico-socials i dels plantejaments ideològics", subratllava Pujol.⁹

La visió espiritualista i essencialista de Catalunya impedí a Pujol desenvolupar una idea perfilada d'una Espanya plural. El 1958 ja es preguntava: "Som o no som espanyols? Encara mai, de debò, no hem sabut donar-hi una resposta clara".¹⁰ I, tot i que descartaria el separatisme, tampoc ell acabaria mai de resoldre la qüestió. L'antiestatisme característic de tot el nacionalisme essencialista català contribuiria també a l'absència d'un projecte d'Estat. El catalanisme pujolià desembocaria, doncs, en una actitud de permanent incomoditat respecte a "Espanya", cercant un desgreu de deutes històrics llargament acumulats davant d'un Estat considerat sempre com quelcom aliè. D'aquest només tractaria d'obtenir una negociació unilateral d'avantatges i privilegis particulars.

La predilecció de Pujol pel mot "país", entès genèricament com la terra i la gent més que no pas com una societat plural i contradictòria, respecte a un mot amb més càrrega política com "nació", també permetria completar la idea que l'objectiu pròpiament polític era més una derivació que un motor de la seva voluntat de "ser". Allò principal era l'"essència", o en altres termes la "substància": una mentalitat, un sentiment, una "ètnia espiritual" com arribaria a dir, expressada destacadament en el conreu de la llengua. Allò accessori, un "continent" més que un "contingut", una "forma" més

que un "fons", eren les institucions i la política. D'aquí la vaguetat dels objectius polítics de Pujol, que tractaria de "fer país" al marge de la política i que sostindria una afirmació nacionalista compatible amb formes diverses d'organització estatal, sempre que permetessin unes institucions adequades a la salvació d'aquella essència, i que es concretaria tardanament en un autonomisme català particularista, força despreocupat de la seva eventual projecció o no en un model d'Estat espanyol.

Des del punt de vista social, la idea d'hegemonia d'uns grups intermitjos s'expressà amb imatges metafòriques com la de l'enfilall que travessa un joc de cartes esparses o la del "pal de paller". La voluntat pujoliana de retrobament d'una Catalunya perduda recolzava en una difusa enyorança d'una societat harmònica i unitària, sostinguda per la pagesia tradicional, la menestralia i la petita burgesia, que havia estat sobrepassada i en gran part destufada pels conflictes socials esclatats el segle XX.

En canvi, la classe obrera era contemplada sobretot com un grup ètnic aliè: "la immigració", considerada, com hem vist, com una "interferència" en la comunitat dels catalans i com un perill de "desnacionalització", respecte a la qual Pujol va elaborar la doctrina de la "integració", bàsicament lingüística i cultural.

Respecte a la gran burgesia, visiblement adherida al franquisme, Pujol tenia una consciència generacional que els anys cinquanta el féu adoptar actituds força crítiques per la seva "dimissió" i el seu "pacte amb la prostració". N'exalçava, en canvi, els seus avis vuitcentistes, industrialistes i emprenedors, i a primers dels anys seixanta creié veure'n un nou component dinàmic que li féu concebre esperances de recobriment burgès.

En general, però, predominà, més que la recerca d'una nova classe dirigent, el desig d'un cert messianisme que pogués "galvanitzar el

nostre poble" i refer una mítica i mística unitat perduda dels catalans.

En el seu primer recull, Fer poble, fer Catalunya (1958), Jordi Pujol partia de l'afirmació de la derrota de Catalunya el 1939: "tot per culpa d'una batalla mal plantejada i mal jugada a la qual havia portat el baix to espiritual del país". Segons ell, la guerra civil havia estat la "culminació d'un procés de dimissió dels qui haurien d'haver estat els nostres dirigents", ja que, en haver-se trencat una línia de continuïtat del catalanisme arran dels esquinçaments interns del segon decenni del segle, "vam arribar espiritualment mal preparats als anys decisius de la República i de la guerra". Pujol constata que "Castella, que va guanyar la guerra i que va destruir el nostre temple a mig fer, no ens n'ha donat un altre que ens pogués servir". "Cal, per tant, que els joves refem Catalunya", afirmava, tot seguint de prop els esquemes de Raimon Galí.¹¹

Pujol feia, ja el 1958, una explícita caracterització de la idea de "poble" segons la distinció entre "contingut i forma". Citava Saint-Exupéry i Péguy. I definia així: "Un poble és un fet de mentalitat, de llengua, de sentiment. És un fet històric i de vocació històrica, i és un fet d'ètnia espiritual. És, finalment, un fet de voluntat. En el nostre cas és també, en grau important, un fet de llengua". Per Pujol, "el nostre primer objectiu és apuntalar i enriquir el contingut de Catalunya", és a dir, la llengua, el sentiment, la mentalitat catalanes. Sostenia que "la salut i la grandesa dels pobles són abans que res una qüestió d'ordre mental i d'ordre espiritual". Segons ell, "un poble necessita una mística col·lectiva, quelcom que el vertebrï i li doni sentit. I això només pot ésser quelcom que estigui per damunt del mateix poble". "Fer poble vol dir, per tant, crear virtuts i crear aquesta mística", definida també com "un lligam "íntim" un "lligam invisible, misterios, que neix a zones profundes de l'home", amb voca-

bulari força peguynià.¹²

Pujol trobava a faltar, en el catalanisme conservador de primers de segle, una "preocupació social" que venia a identificar amb una certa tradició de doctrina social eclesiàstica i que considerava més peremptòria encara unes dècades després. Creia, doncs, que el que calia era una "mística col·lectiva d'abast autènticament comunitari". Formulava: "El moviment català o serà social o no serà". Però aclaria que "en tot això hi juguen un paper principal els cristians: ells són els únics que de debò tenen el secret de la fe, de l'esperança i de la caritat. Per tant, ells són els únics que poden ensenyar a tenir fe a un poble que necessita tenir fe. (...) I ells són els únics que poden justificar una esperança folla. (...) I, finalment, ells són els qui tenen la clau de la caritat que "uneix i agermana" i que fins i tot permetrà la incorporació plena, efectiva dels immigrants, en una nova comunitat catalana que tots hem de construir".¹³

Més endavant, Pujol veia necessari un "continent", és a dir unes institucions, per tal de lluitar contra les "interferències estranyes" que creaven "dubtes" en la recta consciència de la catalanitat. Aquestes interferències actuaven en l'ordre nacional: espanyolisme, europeisme; en l'ordre religiós: nacionalcatolicisme espanyol; en l'ordre social: lerrouxisme; i en l'ordre demogràfic: la immigració. Per tal de mantenir els continguts fonamentals d'un poble, sostenia Pujol, "l'obstacle principal han estat sempre les interferències".¹⁴

Més que els principis polítics del nacionalisme de primers de segle, Pujol propugnava un possibilisme que permetés sobretot crear "contingut" català i protegir-lo. Així, "el principi de les nacionalitats reclamava la independència plena, l'Estat propi per a tots els pobles per raons de principi i de dret abstracte. Avui, en can-

vi, més que en nom de principis teòrics, els catalans hem de reclamar unes estructures polítiques pròpies en funció de la necessitat de donar-nos un continent que, evitant les interferències i destruint el dubte, ens permeti de salvar el nostre contingut"¹⁵

Entre les institucions dirigides a crear contingut, a "conrear unes virtuts bàsiques", Pujol esmentava l'exèrcit, la burocràcia, els dirigents econòmics, uns partits que actuïn no "únicament en funció de Catalunya, sinó en funció d'Espanya i en funció d'Europa" —caracterització aquesta darrera que retiraria posteriorment—, uns sindicats comunitaristes, l'escola i la Universitat. Donava particular importància a l'Església, que "juga un paper molt important en la configuració de l'ànima nacional de Catalunya". I, repetint idees del primer CC, subratllava que "l'element bàsic de fidelitats elementals que són les que en darrer terme han salvat Catalunya a través dels segles i l'han feta avançar és un element d'origen cristià". Matisava així el nacionalcatolicisme de Terras Bages, amb una concepció més propera a la de Carles Cardó, ja que, segons Pujol, "és en aquest sentit --no en el textual i carregat d'exclusivismes que alguns li solen donar-- que s'ha d'interpretar el "Catalunya serà cristiana o no serà ""¹⁶

Entre les institucions que havien de servir per protegir aquest contingut, hi havia les estructures econòmiques, entre elles la banca, "el pla més alt de l'activitat econòmica", de la qual estava mancada Catalunya, i la necessitat de la qual duria Pujol a convertir-se en banquer. I especialment les estructures econòmiques. Distançant-se en aquest punt del primer CC, Pujol sostenia, ja el 1958, que "la política és la clau de volta del fer d'un poble" i que Catalunya "necessita tota la llibertat política que li és indispensable per a dur a terme la seva missió educadora i integradora de l'home català". Entre les diverses fórmules polítiques, Pujol descartava l'Estat unitari i es decantava aleshores pel federalis-

me, que després rebutjaria, tot i acceptant alternativament l'auto-
nomia particular. Reiterava, en tot cas, que "el que importa d'un
poble no és la seva política, sinó el seu ésser essencial"¹⁷

En els seus Escrits de presó (1961-62), Jordi Pujol va accentuar
el misticisme patriòtico-religiós que ja havia apuntat en els seus
primers escrits i va donar mostres d'un visible messianisme.

Pel Pujol de 1961, Catalunya "és un país abocat al precipici de
la seva destrucció". Amb un estil "xarbotant i apassionat", segons
deia ell mateix, ple d'imatges militars, així com vegetals i agrà-
ries, semblant a Péguy fins i tot en l'encadenament de frases cur-
tes i reiteratives que concloïen amb afirmacions taxatives, Pujol
se sentia l'home providencial per salvar Catalunya del greu perill
de mort. Calia, segons ell, desolidaritzar-se de la generació an-
terior, dimitida o fracassada, i autora d'un "sabotatge moral", i
"salvar una altra generació, la que puja, la que arriba, la que es
va badant". Era "l'exèrcit de la generació novella", "exèrcit de
joves, només de joves. Com els exèrcits de Napoleó. Exèrcit sense
generals experimentats", només amb "els comandants de les forces
de refresc", amb "nosaltres, els joves i anònims comandants dels
novells batallons". Respecte a la idealitzada Catalunya harmònica
del passat, el problema era, segons Pujol, que "s'ha trencat quel-
com que ho relligava tot, quelcom que ens agermanava a tots, quel-
com que era el ciment de la comunitat": "aquest lligam és l'ànima
de l'ésser col·lectiu i n'és l'element vital". I, de cara al futur,
el què calia era l'acció enèrgica, heroica i antimediocre ("antimalt-
husiana", deia també) d'homes providencials: "El què ens cal és un
gran acte restaurador de la cohesió i del sentiment nacional", "u-
nes quantes paraules màgiques capaces de produir una actitud i uns
actes restauradors", "el què ens calen són virtuts autèntiques. El
què ens calen són individualitats fortes", "El dia que tinguem ho-

mes d'autèntica alçada! (...) Ells restauraran el principi integrador i l'ideal ~~impulsor~~ impulsor" i "amb actes més que amb paraules, de punta a punta de Catalunya, faran desvetllar centenars i centenars de milers d'homes endormiscats i faran retrobar el sentit de comunitat a centenars i centenars d'homes desconfiats i escampats; faran tastar el gust de la magnanimitat a centenars i centenars de milers d'homes raquítics; faran novament d'una colla un poble".¹⁸

En altres escrits, Pujol reiterava la imatge de l'arbre, típica de tot el pensament tradicionalista: segons ell, les nacions grans han absorbit les petites, és a dir, "arreu d'Europa l'arbre poderós ha xuclat la saba de l'arbre petit"; però els catalans "en el pas - sat tenim les arrels", "de la saba han sortit nous brots. Encara no dóna fruita, però ja ha tornat a florir", "dia rera dia el blat creix i les espígues comencen a granar. S'anuncia una collita esplèndida"; sobre el catalanisme d'abans de la guerra "em pregunto si tot això ha estat una primavera prematura que la glaçada de febrer ha capolat, però que pot rebrotar, o bé ha estat l'estiuet de Sant Martí".¹⁹

Pujol subratllava, com a valors inexcusables, "la família, la pàtria i la religió". Exalçava el nacionalisme grec contra els turcs del segle XIX, "sostingut per una gran fe religiosa i per una gran fe patriòtica", alimentat pel mite de la Grècia antiga i el somni de recobrar-la. "La fe, la pàtria i l'honor són tres columnes bàsiques de la societat", sostenia. Aplicava esquemes religiosos al patriotisme: "el qui escriu creu en la Redempció i en la Resurrecció" de la pàtria. Pujol reiterava les cites de Péguy, i fins i tot n'incloïa de Maurice Barrès, doctrinari d'un patriotisme de la terra i dels avantpassats, precedent del nacionalisme autoritari francès.²⁰

Tampoc no hi mancaven, finalment, metàfores de comptable a la menuda: "Hem pesat el passat i ha donat un bon pes. (...) Hem sumat i hem restat més de mil anys, i el balanç ha estat bo. En la llista de la resta hem apuntat Pere el Catòlic", "els números canten".²¹

Des de la presó, va escriure una Carta al senyor X, adreçada de fet a Jaume Vicens Vives. Jordi Pujol hi feia una dura crítica de "la generació anterior" i enyorava una Catalunya perduda, que creia haver percebut encara en la seva infantesa. Pujol somniava: "jo puc donar testimoni que era encara un món unitari, un món ben travat i un món capaç de forjar homes no escindits". Era, en el seu record, un món encara no configurat per burgesos, obrers i intel·lectuals. Ni immigrants. Un record que el feia perseverar, "per honor i glòria del món mig pagès, mig menestral, que em va forjar". Pujol creia que buscant per masies amagades, per pobles mariners i fins i tot per algunes barriades barcelonines, es trobarien encara engrunes d'aquell món perdut, que calia retrobar en el futur: "engrunes que no són relíquies, sinó preludis", segons ell. Els nous grups socials, en canvi, componien només "trossos, estaments, famílies espirituals, nuclis socials i humans dispersos i malalts. I el més greu de tot --reiterava-- és l'absència d'una gran veu capaç de "recrear la unitat i l'energia".²²

En un comentari del número de la revista "Información Comercial Española" dedicat a Catalunya (febrer de 1962), posat precisament sota l'advocació de Jaume Vicens Vives, Pujol es plantejava ja la qüestió d'una nova classe dirigent. Després de la trencada amb la generació anterior, creia veure en les opinions d'empresaris i economistes "l'anunci, per a un futur molt immediat, de l'entrada en joc d'una fornada d'homes joves", "ja és qüestió de poc temps l'aparició "dels nous grups dirigents"". Creia, però, que aquesta entra

da en escena d'un grup social hauria d'acompanyar una reelaboració doctrinal sobre Catalunya, "la formulació d'un ideal integrador de la comunitat catalana". "També aquí --asseverava Fajol, pensant sens dubte en ell mateix-- tot comença a estar a punt"²³

Progressisme catòlic i regionalisme econòmic

A la ratlla dels decennis dels cinquanta i ^(dels) seixanta, en els medis del CC havia anat tenint lloc un debat revisionista, en part de conclusions federals i de caire socialista, al qual Fajol es trobava enfrontat.

El treballador Antoni Pérez va escriure els principals documents definitoris d'aquella evolució. Des del CC, Pérez havia seguit de prop el catolicisme progressista francès de Mounier, Lacroix i altres autors, prenent-ne l'exemple d'una actitud intel·lectual que, partint d'una crítica moral del món burgès, en treia conclusions favorables al compromís temporal dels cristians amb el socialisme. Pérez, de precedents juvenils llibertaris, havia anat fent també una aproximació al marxisme, que desembocaria en formulacions properes al socialisme autogestionari i en una particular reinterpretació de la idea de comunitat.¹

Amb el Programa de 1960, redactat per Antoni Pérez, el CC va trencar amb la identificació pràctica de la confessionalitat religiosa i la militància patriòtica, present des de la ponència fundacional de Raimon Galí de 1955, i es va obrir a nous horitzons ideològics. Un davantal del document sintetitzava quatre punts fonamentadors: el CC volia, segons deia, "una Catalunya del nostre temps, solidària dels altres pobles ibèrics, socialment revolucionària i comunitàriament pluralista en l'ideològia i espiritual". Partint del comunitarisme personalista, el document proposava, doncs, una concep-

ció de la "comunitat de poble catalana", expressament distinta de la concepció nacionalista, amb un component anticapitalista, favorable al pluralisme cultural i contrària a la idea de Cristiandat, i oberta a relacions federals amb altres comunitats.

La presència del comunitarisme d'origen es feia present en la primera caracterització d'aquest projecte de futur: "la comunitat de poble catalana --havia escrit Antoni Pérez-- serà la plasmació del fet natural i sociològic del poble català en la forma històrica d'una comunitat orgànica que possibilita a tots i cada un dels seus membres la plena inserció comunitària en el món, i a tots els nivells de la realitat humana, des de les cèl.lules elementals de vida en comú fins la comunitat universal d'homes". El personalisme era també perceptible en la següent definició: "La comunitat de poble catalana es constituirà com cos polític democràtic que integrarà en el seu sí, a tots els homes que visquin a Catalunya, sense discriminacions de raça, llengua o creença, i a tots ells procurarà, respectant llurs diverses peculiaritats, els medis culturals i socials que necessitin per a desenvolupar-se plenament i accomplir cada un la seva respectiva vocació personal". Però l'aparició d'elements ideològics nous, antinacionalista, federalista i anticapitalista, es feia ben patent en aquest altre paràgraf: "La comunitat de poble catalana serà sòlidament integrada en una Comunitat Federal de Pobles Ibèrics que relligarà a les diverses nacionalitats peninsulars, respectant la personalitat específica de cada una a partir de la desaparició en totes elles de les formes polítiques nacionalistes i de les estructures econòmicosocials capitalistes".

A continuació, el programa proposava la socialització de l'economia, concebuda com a propietat social dels béns de producció, gestió popular directa i descentralitzada, idea de probable inspiració iugoslava, i una "democràcia directa de masses, descentralitza-

da i federativa, vitalment arrelada en les unitats orgàniques locals i formant part d'elles el tramet orgànic del cos polític global de la comunitat, basat en la representació activa i gestionària permanent de les masses populars", en la qual el comunitarisme mounieria es retrobava amb els residus dels antecedents llibertaris de l'autor. El rebuig de les concepcions jurídiques i polítiques del liberalisme burgès, inclosos els partits polítics "en quant representació orgànica de grups de pressió econòmics i ideològics", compartit, doncs, tant pel comunitarisme socialitzant d'Antoni Pérez com pel nacionalisme de Galí i de Pujol, anava acompanyat en canvi d'una explícita defensa per part del primer de la llibertat cultural, considerada imprescindible per tal de poder assumir "de manera constructiva el pluralisme ideològic i espiritual de la societat catalana, garantint efectivament a tots els catalans, la llibertat de pensament i de creença, de religió i de cultes".

En relació amb el pensament de Galí i de Pujol que havia guiat els primers anys del CC, el programa d'Antoni Pérez introduïa, doncs, canvis substancials. La idea de nació com un fet espiritual havia estat substituïda per una consideració natural i sociològica del fet nacional; la confusió sobre la idea d'Espanya i la valoració com a interferència de la dimensió peninsular havia cedit pas a un propòsit de solidaritat i federació amb els altres pobles ibèrics; el comunitarisme personalista esdevenia comunitarisme "sociològic" i apuntava cap a una perspectiva anticapitalista de motivacions en part de tipus moral; la superposició de cristianisme i catalanisme es dissolia en l'acceptació del pluralisme polític dels cristians i del pluralisme cultural dels catalans. No s'esmentava, però en el programa de 1960, el mot socialista, ni hi apareixien les expressions poder polític o Estat. L'antiestatisme originari pervivia, doncs, en un cert organicisme i en l'absència de formulació de la dimensió política de la idea de comunitat.

En documents interns posteriors del CC es desenvoluparen alguns d'aquests conceptes, subratllant per exemple les diferències de classe i la necessitat de la seva superació en la idea de comunitat de poble. En un escrit, per exemple, es presentà significativament la nova Algèria independent com un model oposat a l'Israel nacionalista que Pujol havia exalçat.²

Entre les formulacions que aquest debat suscità cal citar també l'article de mossèn Josep M. Bardés, consiliari del CC, La comunitat nacional, on traçà un resum del pensament de Carles Cardó sobre la qüestió nacional i de la seva superació comunitarista, escrivint que el seu nacionalisme de base naturalista es justificava perquè "en la natura, en la vida i en la història, hi veiem l'obra de Déu".³

Així mateix, cal esmentar els comentaris d'encícliques papals que remarcaven l'autonomia de la política respecte a la fe i interpretaven polèmicament, en clau nacionalista o comunitarista, les referències dels papes als drets de les minories ètniques i culturals, amb textos de Josep Bigordà, Casimir Martí, Antoni Pérez, Josep M. Piñol i Josep M. Rovira Belloso.⁴

Una significació paral·lela tingué la revisió crítica a què sotmeté Josep Benet una part del patrimoni del tradicionalisme catòlic català.

D'una banda, estudià el pensament de Joan Maragall, que presentà com un "precursor i un home obert a unes inquietuds gairebé ignorades entre els cristians del seu temps" que, "si bé en aquell temps va escandalitzar els bempensants, avui se'ns apareix com a precursor de l'esperit del Concili Vaticà II".⁵

D'altra banda, Benet tractà de situar "el doctor Torras i Bages en el marc dels seu temps", per tal de valorar la seva posició contrastant amb el majoritari integrisme absolutista de l'Església ca

talana i espanyola d'aquella època, i alhora blasmar els qui havien utilitzat aquella herència doctrinal tradicionalista en un context històric notablement diferent. Així, criticà obertament "els seus panegiristes a ultrança", "mers glossadors i propagandistes superficials dels escrits del doctor Torras". I, al·ludint als qui n'havien estat apologetes destacats encara a la postguerra, lamentà que aquell continuïsm doctrinal hagués impedit una major penetració d'altres corrents del pensament catòlic, com les que representaven Maritain i Mounier.⁶

Maurici Serrahima, que ja els anys trenta havia conegut el pensament catòlic francès, va publicar el llibre Realitat de Catalunya (1967). Concebut com una resposta dialogant a Julián Marías, Serrahima hi resumí didàcticament la historiografia de Soldevila, Vicens i Vilar; situà Catalunya dins d'Espanya com "un cas únic", només comparable al què havia estat Portugal; utilitzà una definició de nació de Maritain alternativa a la idea política de nació del liberalisme procedent de la Revolució, com una comunitat ètnica de terra i història, amb consciència i voluntat de comunitat dels seus membres; subratllà la importància de la llengua, situant-ne l'àmbit en els Països Catalans; i rebutjà les reticències davant la immigració repetint la caracterització de Catalunya com una "terra de pas".⁷

La confrontació de Jordi Pujol amb aquest catolicisme progressista es va expressar en una sèrie d'escrits clandestins.

En els recollits al llibre Construir Catalunya (1964-65), Pujol va repudiar el federalisme i va afirmar que "a Catalunya l'engrescament pel marxisme podria tenir conseqüències desnaturalitzadores". Enfront de les idees marxistes sobre la qüestió nacional, Pujol posà de nou l'exemple del nacionalisme jueu. Tot i acceptar la dependència d'aquest "d'una política internacional que assegurés el

nou Estat", sostingué que "Israel s'explica per un fet místic, per un fet de voluntat i de sentiment, per un fet d'afirmació nacional. (...) El cas d'Israel s'explica per motius nacionals i espirituals. No s'explica per motius econòmics ni d'estructura social. És per això que el marxisme no s'ha sabut explicar mai aquest fet", segons Pujol.⁸

Tot tractant de definir el bloc social que Pujol creia que hauria de protagonitzar una nova etapa del catalanisme, considerava possible que en quedessin fora la immigració i l'alta burgesia. "El que cal --sostenia-- és que un sector prou representatiu i amb prou força i prou decisió encarni l'essencial del fet i del sentiment comunitari". Segons Pujol, el 1964, "la realitat social de la Catalunya d'avui ofereix com a característiques destacades l'existència d'un sector molt extens de mitjana i petita burgesia, d'una classe obrera no ja políticament sinó sociològicament dislocada, d'un món comarcal relativament amenaçat d'asfíxia, però que continua pesant, i d'una alta burgesia poc dinàmica, encara que darrerament sembla que mira de deixondir-se". Per tant, segons aquest diagnòstic, "catalanament, hi ha una bona resposta potencial en la petita i la mitjana burgesia i en el món comarcal".⁹

Quant a la classe obrera, Pujol acceptà aleshores, a efectes dialèctics amb altres exponents del CC, que "Catalunya no existirà amb plenitud fins el dia que la seva classe obrera hagi accedit al poder" i que "Catalunya necessita que la classe obrera arribi a assumir un paper dirigent dins la comunitat". En la reedició legal de Construir Catalunya de 1980, van ser suprimits, sense dir-ho, tres escrits de l'edició original, un d'ells dedicat a caracteritzar una part minoritària de la immigració com a "exèrcit d'ocupació", i dos més dedicats a la qüestió de la classe obrera. En aquests darrers Pujol arribava a proposar l'autogestió general de

les empreses i a parlar de col·lectivisme i tot. Però en realitat totes les concessions verbals havien quedat neutralitzades per l'afirmació que "de fet, com a força organitzada i conscient avui la classe obrera no existeix"¹⁰.

Es més. En un Anàlisi de 1965, Pujol repetia que la immigració, a curt termini, constituïa una "amença de desnacionalització". I refermava la tesi que "el component més viu, dinàmic i creador, del cos social català és la petita i la mitjana burgesia". Si bé era cert que, des de 1939, "la classe mitjana catalana ha estat objecte de discriminació econòmica, d'anul·lació política i a voltes fins i tot de vexació, també ho és que amb el temps ha recuperat un cert grau de poder econòmic", fet que resultava decisiu per a poder confiar en el seu paper emprenedor. Així doncs, segons Pujol, "la conjunció de l'estructura bàsica de la societat catalana i de la conjuntura especialment crítica de la classe obrera, reforçada pel fenomen —que es dona a tots els països desenvolupats— de la pèrdua de força dels vells plantejaments obreristes, dona un caràcter absolutament decisiu a l'acció de la burgesia catalana".¹¹ Aquesta aproximació a alguns sectors de la burgesia catalana es va expressar, sobre el paper, en un diàleg amb el regionalisme econòmic que alguns economistes i empresaris, recolzant en l'impuls del creixement econòmic d'aquells anys, havien començat a preconitzar.

Els números, en part ja citats, d'"Información Comercial Española" dedicats a Catalunya, i alguns llibres avalats pel Cercle d'Economia, en foren portaveus a esmentar.¹²

Les elaboracions de l'economista Ramon Trías Fargas en donaren una formalització.

Trías, partidari d'un neoliberalisme econòmic, havia cercat fonts teòriques, com les idees anglosaxones sobre el monopolisme i les teoritzacions germàniques i escandinaves sobre la localització in-

ustrial, per tal de definir Catalunya com una regió econòmica diferenciada de la resta d'Espanya. Va concloure que tant els criteris d'eficiència del desenvolupament econòmic com les conseqüències dels processos d'integració econòmica europea conduïen a una revaloració de les regions, amb clares connotacions sobre l'organització dels Estats. Segons ell, "com més es debiliten les fronteres tradicionals dels signataris del Tractat de Roma, a mesura que el Mercat Comú crema les etapes, més es reforcen les regions naturals, històriques o culturals que integren els Estats membres. Els mapes econòmics relatius al Mercat Comú (...) venen més i més expressats en les velles i alhora noves regions europees. L'Estat tradicional, com a concepte regional, ha deixat d'existir en l'anàlisi teòrica, i aviat passarà a millor vida com a instrument operatiu d'ordre pràctic", augurà.¹³

Reprenent una antiga tradició d'estudis sobre les relacions econòmiques entre Catalunya i la resta d'Espanya (presa aquesta darrera com un bloc indiferenciat, fins i tot pel què fa al País Basc), Trías va impulsar alguns estudis empírics que conclogueren en l'afirmació d'un superàvit d'una imaginària balança comercial a favor de Catalunya compensat per un dèficit en el compte del capital del sector públic espanyol. L'ambigüitat de la idea d'"Espanya" que aquest plantejament comportava, ja que acostumava a referir-se a les relacions "entre Catalunya i Espanya", com si la segona no inclogués la primera, era augmentada per l'argument retòric que, des del punt de vista dels mercats, no fóra impossible que Catalunya subsistís desvinculada d'Espanya, orientada cap als espais econòmics europeus. Però de fet Trías utilitzava aquesta hipòtesi únicament com un arma dialèctica per tal d'exgir una descentralització de l'Estat espanyol, coincidint així amb ~~■~~ amplis sectors de l'empresariat català. Criticava la "desconcentració" prevista als Plans

de Desenvolupament, i demanava una descentralització amb "transfèrències del poder de decisió del centre a la perifèria o, si es vol, del capdamunt de la piràmide de comandament cap a la base", "una autèntica descentralització econòmica, administrativa i política", així com un reequilibrament dels fluxos de capitals a través de la intervenció de l'Estat.¹⁴

A les acaballes del franquisme, Trias s'adreçà públicament a la burgesia i als empresaris del país; citant Cambó i tot, però sense utilitzar a penes l'arsenal ideològic del nacionalisme, propugnà un major intervencionisme d'aquests en la política espanyola per tal de defensar els seus interessos regionals i reforçar el seu pes en el bloc de poder central.¹⁵

El 1975, en la seva reincorporació a l'activitat política pública, Jordi Pujol va poder traçar un ambiciós disseny dels grups socials als quals pretenia mobilitzar: "amplis sectors de petita i mitjana burgesia, determinats sectors obrers no majoritaris però importants, gran part del món dels quadres i de les professions liberals, el món comarcal --notòriament més unitari i estructurat que el de la ciutat--, força sectors d'inspiració cristiana, una part considerable de la intel.lectualitat". La idea de l'hegemonia d'aquest conglomerat intermig hi era explícita, amb imatge d'enfilall o pal de paller, com hem dit. Segons Pujol, "no s'ha de caure en el fetitxisme de la unitat total, que no és el mateix que el que en podríem dir la unitat eficaç, basada en els sectors hegemònics o capaços d'esdevenir hegemònics".¹⁶

Fou aleshores, un cop formulat aquest projecte, i creat el partit Convergència Democràtica de Catalunya, dirigit per Pujol mateix, que va acceptar, momentàniament, de crear una plataforma de coincidència amb els grups antifranquistes d'esquerres, inclosos els comunistes, i que va anunciar un programa de "centresquerra".

Respecte a la immigració, va donar a l'Hospitalet de Llobregat, ciutat de majoria immigrada, una conferència en la qual va esbossar una nova versió de la doctrina de la integració, diferent en alguns aspectes de la de 1958. La caracteritzava ara com un "procés d'interrelació, un joc de mútua influència que té un objectiu fonamental, la creació d'una realitat unitària". Admetia verbalment que "hi ha, en el procés d'integració, un protagonisme, també, de l'element nou vingut", afirmava que es tractava d'una "integració, per tant, social, política, humana, no només cultural o lingüística" i acceptava que "al final del procés integrador la nova realitat no serà idèntica a la que hi havia abans". Reiterava, això no obstant, que "el fet permanent, l'essencial nucli integrador, culturalment i mentalment, és català"¹⁷.

Alhora, Pujol s'acostava expressament al regionalisme econòmic burgès i als partidaris d'una descentralització administrativa dels Estats per raons "tècnico-operacionals" de la burocràcia. En la conferència Europa, endavant amb la regionalització (1975), per exemple, caracteritzà aquests corrents de "renaixença dels regionalismes" i hi propugnà una convergència. Advertia, però, que l'èxit de l'operació només seria possible si hi intervenia també un component tradicional, és a dir, si es tractava de "regions amb una certa simbiosi entre el "sentit d'identitat" i una consciència dels seus propis problemes econòmics i socials"¹⁸.

. . . .

La reconstrucció del catalanisme d'inspiració catòlica havia conduït, doncs, a elaborar una idea essencialista de Catalunya, de tipus espiritual i moral, en la qual els elements d'una suposada mentalitat tradicional catalana i la llengua pròpia, presentats com a fet naturals, tenien un paper cabdal.

Aquest essencialisme català anava acompanyat d'una notable vaguetat sobre la idea d'Espanya, respecte a la qual es menystenia la qüestió de l'Estat i se cercaven únicament formes de relació particular. La política mateixa era subordinada a l'afirmació de la "substància" nacional, de manera que la construcció ideològica era compatible amb un indulgent possibilisme polític, adaptable a fórmules oportunistes d'ampli ventall.

La pretensió de situar la idea nacional per damunt de les dife-
rències socials i polítiques, en subratllar els elements diferen-
cials tradicionals, heretats d'un passat en procés accelerat de
canvi, comportava, però, que el discurs ideològic s'adreçés forço-
sament a una audiència limitada, a una concreta i parcial base so-
cial amb pretensions d'apropiació exclusivista de les essències na-
cionals. L'aproximació d'alguns sectors d'aquest corrent al novi-
ment obrer que va acompanyar la crisi del catolicisme tradicional,
els anys seixanta, i l'aprofundiment del debat sobre la immigració,
van entrar en contradicció amb el plantejament nacionalista. Aquest
només es podé refer cercant una nova aliança amb un regionalisme
econòmic burgés, però aleshores el nacionalisme reivindicatiu va
quedar també notablement suavitzat. La descentralització política,
amb un nou repartiment dels ingressos fiscals de l'Estat, en serien
les peticions bàsiques, realitzables en gran part mitjançant la ne-
gociació particular amb sectors vinculats a les forces tradicionals-
ment dominants a l'àrea central de l'Estat. El nacionalisme ideo-
lògic esdevenia així un oportunisme regionalista que alternava les
reclamacions amb la contemporització i el compromís.

EL CATALANISME INDEPENDENTISTA

L'independentisme català, els orígens recents del qual hem situat els anys vint, durant la dictadura de Primo de Rivera, com a reacció a les frustracions autonomistes d'anys anteriors, havia mantingut un primíssim fil de continuïtat al llarg d'anys posteriors.

Com hem vist, en la postguerra immediata, alguns separatistes de Cuba havien intervingut en el debat del catalanisme republicà, fent un balanç negatiu de l'experiència estatutària dels anys trenta i propugnant un nou exercici del dret d'autodeterminació. A través del Consell Nacional de Catalunya havien intentat una nova internacionalització de la qüestió catalana, ja fracassada en acabar la Primera guerra mundial.

Posteriorment, els escassos supervivents d'aquesta tendència política, cedirien pas a un nou independentisme, sorgit a l'escalf de l'antifranquisme dels anys seixanta i setanta, que trobà una de les seves inspiracions ideològiques principals en els moviments d'alliberament nacional dels pobles del Tercer món, amb formulacions de caràcter anticolonialista.

En uns i altres es mantingué una idea de nació afirmada com un "fet" anterior a la lluita política, situat per damunt de la influència de l'acció dels Estats sobre les societats. El naturalisme de la idea de nació dels primers, en bona part coincident amb el nacionalisme dels regionalistes i d'una part dels republicans, fou substituït per un èmfasi en les estructures dels segons, amb referències marxistes, que no deixaren, però, de caracteritzar la nació com un "fet" global, permanent a través dels canvis històrics dels seus elements concrets.

L'evolució ideològica, o, millor dit, la reconstrucció de la proposta política independentista a partir de nous postulats, corres -

pongué al canvi de protagonisme, en aquesta tendència, del Front Nacional de Catalunya, d'un liberalisme anglòfil, al Partit d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (PSAN), amb un marxisme tercermundista, i les seves escissions.

. . .

Un dels membres del Consell Nacional de Catalunya dels anys quaranta, l'etnòleg Josep M. Batista Roca, va promoure des dels anys cinquanta a Anglaterra un Consell Nacional Català que, amb menys amplitud de reclutament dels seus membres, va intentar continuar les posicions d'aquell.

Partidari d'una "nova Renaixença" catalana, Batista pretengué de rivar del programa d'independència cultural formulat per la primera, al segle XIX, un programa d'independència política. Reivindicà la doctrina del nacionalisme d'Almirall, Torras Bages i Prat de la Riba, excloent-ne únicament, a causa de l'evolució que havia tingut l'inspirador nacionalisme germànic, la concepció de l'imperialisme d'aquest. Utilitzà l'anglofilia per reivindicar la democràcia medieval, que veia també a Catalunya com una experiència precoç, expressió d'un esperit català oposat a "l'ancestral esperit absolutista" castellà.

Batista Roca féu també —com altres autors d'inspiració catòlica que hem esmentat— una interpretació nacionalista dels esbossos de cooperació interestatal de l'Europa de postguerra. Però, com ell mateix digué, "en aquesta visió d'Europa ens centrem en les valors de llengua, d'art, de pensament, de civilització i deixem de banda els abassagadors interessos econòmics i estratègics dels grans propagandistes de la campanya europeïsta". Albirava, doncs, a "una Europa de les pàtries naturals"; creia que el resultat de l'afebliment de la sobirania dels Estats moderns "és la reemergència de les nacionalitats submergides sota el poble hegemònic, dins l'Estat,

i, molt especialment, entre els trossos d'una mateixa nacionalitat partida per les fronteres artificials dels estats"; és a dir, que "la construcció de la nova Europa, i de l'Europa de les Regions que se'n seguirà, dóna la possibilitat de reconstruir les antigues unitats ètniques i culturals, geogràfiques i històriques partides per les fronteres artificials dels estats de l'Europa dels Prínceps"!.

La tàctica d'internacionalització de la qüestió catalana es concretà aquests anys en alguns intents del Consell Nacional Català d'actuar davant la UNESCO per reivindicar els drets culturals i lingüístics de Catalunya, i fins i tot davant l'ONU per tal de demanar que fossin aplicables als catalans les resolucions d'aquesta organització a propòsit de la descolonització del Tercer món. Les seves propostes tendiren sobretot a demanar que s'estengués la noció de genocidi a la de genocidi cultural i que es prenguessin, almenys, "mesures de sanction moral contre le transgresseur"?.

La seva idea de nació era, doncs, de tipus ètnic i lingüísticocultural, d'arrels medievals, i veia la defensa dels drets nacionals naturals com quelcom contrari a la idea moderna d'Estat.

Una línia semblant va seguir Manuel Cruells, dirigent del Front Nacional de Catalunya fins els anys seixanta, de qui ja hem parlat a propòsit de la immigració. A més, Cruells traduí i presentà, el 1968, el llibre de l'occità Robert Lafont La revolució regionalista, i subratllà el seu concepte de "colonialisme interior" que, inspirant-se en les elaboracions d'alguns moviments d'alliberament anti colonial (particularment d'Algèria), aquell havia utilitzat per definir la situació d'algunes regions subdesenvolupades, com Occitània, Bretanya, Còrsega, dins d'Estats nacionals europeus, com el francès. Cruells insinuà ja que el concepte podria aplicar-se també a Catalunya, o als Països Catalans, si bé no passà de proposar vagues descentralitzacions. Ideològicament, davant el socialisme centralista que li semblava que es deduïa de Marx, es decantà pel

socialisme petit-burgés i descentralitzador de Proudhon.³

Una difusió relativament àmplia tingué, aquests anys, un mapa dels Països Catalans que edità Joan Ballester (editor també de Batista Roca i de Gruells). Amb evident voluntat d'extreure'n l'àmbit d'un projecte polític, s'hi distingien les fronteres estatals dels límits lingüístics, i s'hi incloïen per tant, Catalunya, el Rosselló, la franja d'Aragó de parla catalana, les Balears, la part de parla catalana del País Valencià i l'Alguer; se n'excloïa, en canvi, la part de parla castellana del País Valencià.

Un altre mapa del mateix editor mostrava que no hi havia cap Estat d'Europa les fronteres polítiques del qual coincidissin exactament amb els límits d'un àmbit lingüístic. Així doncs, per Ballester, "Europa és un mosaic ètnic, i la idea de supervivència d'Europa han d'anar vinculades al respecte dels seus grups nacionals. Han de caure les divisions estatals falses que marquen les actuals fronteres polítiques. El principi de les nacionalitats, cada nació un Estat, ha d'ésser el lema de la nova Europa".⁴

Alguns de tots aquests elements ideològics que hem esmentat, més l'afegitó d'altres i algunes revisions, foren recollits pels independentistes que, el 1969, fundarien el PSAN. E'oblit d'algunes concepcions de la doctrina de Prat, com l'imperialisme, l'atenció a l'exemple dels moviments d'alliberament anticolonial, el concepte de "colònia interior" de Lafont, l'afirmació de l'àmbit dels Països Catalans, estigueren presents en l'elaboració de Josep Ferrer. A més a més, Ferrer va considerar inviable, en l'ambient creat per la renovació historiogràfica i intel·lectual dels anys seixanta, la reproducció de la idea romàntica de l'ànima nacional, i en canvi se sentí atret per les idees del marxisme.

Ja el 1966 Ferrer va plantejar críticament, en el si del FNC, la situació molt minoritària, sense base social i escassament acti-

va en els moviments antifranquistes, i particularment a la Universitat, del nacionalisme català. Segons Ferrer, "el patriotisme, al nostre país en aquest moment, no es concreta en cap força social determinada, sinó en individus aïllats que esdevenen així autèntics outsiders enmig de llur societat i respecte a la classe a la qual cadascun d'ells pertany o de la qual cadascun d'ells prové". Deia també que a la societat catalana de mitjans dels anys seixanta "el patriotisme és un estat d'esperit difús de base predominantment individual, i ben sovint no és més que una actitud contemplativa, o una refinada sublimació intel·lectual. Sovint, contínuament de fet, ens trobem que els patriotes són, a la Universitat o allà on sigui, la gent menys inquieta, més aturada, la que treballa menys, la menys activa. No és pas una casualitat".

El jove Ferrer proposava, doncs, cercar "una base sòlida, una base social real" per a la idea de nació catalana i va creure que la trobaria millor aproximant-se a les idees del socialisme: "En definir-nos teòricament com a socialistes definim també sociològicament quina és aquesta base: és a dir, les classes populars, amb la classe obrera industrial al capdavant, i tots els grups socials adherits a aquestes classes, començant pels intel·lectuals". Ferrer aclarí que "no som socialistes per casualitat sinó precisament perquè som nacionalistes".

En aquesta primerenca formulació introduïa ja dos nous conceptes: el de "realització", d'origen sartraïà, que després abandonaria, i el d'"alienació", d'origen marxista hegel·lià, per a proporcionar nous elements teòrics a la reformulació nacionalista. El concepte de realització era usat per contrast amb ^{els resultats} ~~els resultats~~ del nacionalisme burgès, incapaç de superar les contradiccions internes de la societat catalana, que podia considerar-se frustrant; amb la nova orientació, segons Ferrer, "la llibertat nacional ja no depèn tant

de fora com de dins, ja no és solament una llibertat de fronteres sinó una llibertat real de la societat nacional que conquereix així la possibilitat de realitzar-se en plenitud". La idea d'alienació, habitualment aplicada per alguns pensadors marxistes a la desposseïció dels treballadors respecte a les condicions, els objectius i els fruits del seu treball, era traslladada a una totalitat socio-històrica abstracta i única, articuladora de múltiples elements concrets, anomenada nació: "l'alienació nacional no es refereix solament a l'idioma o a la llibertat política exterior, o a la mentalitat o a la psicologia col·lectiva, o a l'economia, o a les relacions socials, o a la cultura; l'alienació nacional es refereix a tot com una realitat única i que exigeix una solució de conjunt, total".⁵

Dos anys després, Josep Ferrer va intervenir decisivament en l'elaboració de la carta fundacional del PSAN, especialment amb el seu document Esbós per a un plantejament teòric (1968). Hi feia de nou una caracterització de la nació com a articulació d'un conjunt d'elements en un moment històric determinat segons una dinàmica social, insistint en el seu aspecte globalitzador i totalitzador. Deia així: "La nació no és un producte casual de la història. És la manera com es configura una societat vertebrant el conjunt de factors primaris (geogràfics, antropològics, lingüístics) al llarg d'un procés històric, a través del qual l'economia i la civilització industrial s'imposa definitivament a l'agrària, les classes populars amb la burgesia al davant arruïnen definitivament les castes aristocràtiques, la cultura es densifica i es cohesiona al voltant dels nuclis socialment i políticament més dinàmics". Cada etapa històrica comportava un diferent protagonisme social i Ferrer elevava aleshores encara més l'abstracció globalitzant de la seva idea de nació afegint-hi l'element social: "l'alienació nacional

absorbeix, a la pràctica, en la lluita concreta, l'alienació de classe i esdevé un concepte integral. L'alienació nacional no es refereix ja solament aleshores a l'idioma, o a la llibertat política exterior, o a la mentalitat o la psicologia col·lectiva, o a l'economia, o a les relacions socials, o a la cultura; l'alienació nacional es refereix a tot això ensems com una realitat única i que exigeix una solució de conjunt total, que exigeix una resposta global"⁶.

Un temps després, en les publicacions clandestines del PSAN aparegué un nou element teòric: la colonització, un model abstracte de la qual era afirmat com a vàlid tant per a països industrialitzats d'Europa occidental i Amèrica del Nord, inclosos els Països Catalans, com per a països subdesenvolupats d'Àsia, Àfrica i Amèrica llatina enfrontats a l'imperialisme nordamericà i europeu. En aplicar aquest concepte als Països Catalans, lògicament, els aspectes econòmics del colonialisme, com l'explotació dels recursos naturals de les colònies, l'extracció de l'estalvi d'origen agrícola per invertir-lo en altres zones industrials, la desigualtat dels seus intercanvis amb la metròpoli i altres que el mateix Lafont havia assenyalat, no hi eren a penes esmentats. Ferrer simplement sostenia, a propòsit de la colonització, que "l'esquema que hom pot fer d'aquesta evolució podria ésser igualment vàlid per a Irlanda i per a l'Índia, per a Itàlia i per a Indonèsia, per al Quebec i per a Algèria, per ^(a)Occitània i per al Vietnam, per als Països Catalans i per a la Xina, per al País Base i per a Cuba. A tot arreu hi ha hagut una fase de colonització i d'alienació nacional, amb infiltració i mediatització econòmica i cultural, invasió i ocupació militar, atracció i utilització de les classes dominants autòctones per a consolidar el sistema colonialista, aparició i extensió a totes les capes de la població del "complex psico-social del colonitzat", i els fenòmens consegüents de la subordinació econòmica,

social, política, lingüística i cultural, en tant que grup i àdhuc en tant que individu".⁷

En la ponència L'alliberament nacional i de classe als Països Catalans (1973), Josep Ferrer va fer una reelaboració dels elements teòrics esmentats i n'hi afegí encara alguns altres.

En primer lloc, va reiterar la idea de nació com a totalitat abstracta no composta per agregació d'una sèrie d'elements sinó com a globalitat que donava sentit a cada un d'aquests elements, un sentit finalista, orientat cap a l'afirmació mateixa de la nació: "no són pas els factors bàsics, presos cadascun en ell mateix, que configuren la societat nacional, sinó llur interacció conjunta que tot especificant-los produeix en cada moment històric un resultat global determinat i no repetit enlloc més (...) Encara més, cap fet o factor social aïlladament no pot donar compte de la societat nacional, ni definir-la, ans al revés, és aquesta que dona raó d'aquells". Així, per exemple l'expansió de l'element llengua no era vist, com ho feien els romàntics, com el motor del nacionalisme, però tampoc, com apuntava la nova historiografia i el marxisme, com un signe d'expressió de grup sostingut per un impuls social amb bases econòmiques, sinó com un element permanent que només trobava coherència en la "totalitat" nacional; en paraules de Ferrer, "només el fet que existeixi històricament una societat catalana en progressiu procés de "nacionalització" explica que un parlar de terminat hagi pervingut a llengua moderna ("nacional ") amb l'estructura i la situació dins la societat que li és propi"⁸

En segon lloc, Ferrer afirmà la identitat entre revolució social i alliberament nacional, la qual el dugué a sostenir la identitat entre "l'interès general històric progressiu de la societat (nacional)" i l'interès subjectiu "de la classe en si", és a dir, de la classe que en cada moment, precisament per aquesta identitat

d'interessos, podia impulsar el moviment d'alliberament general. Ferrer continuava així la simplificació i trasllat a la idea de nació d'alguns conceptes que el marxisme hegelianista havia elaborat en la seva interpretació del procés històric-social centrada en el concepte de classe . Utilitzava també una idea de consciència, contraposada a la d'alienació o "falsa consciència", que no consistia tant en un coneixement empíric sinó en una atribució ideal, anticipatòria i finalista, de l'afirmació nacional. Tots aquests elements eren utilitzats en espessos paràgrafs on es repetien enfadament expressions com "alienació total, absoluta", "opressió total, nacional", alienació total, nacional", així com "consciència general", "resposta global", "moviment d'alliberament general" i "desalienació nacional".⁹

En tercer lloc, Ferrer reiterava el concepte de colonització, vàlid "a Catalunya com al Vietnam". Es preguntava: "És que la nostra societat no sofrí les mateixes fases històriques d'un país colonitzat?: ocupació militar, captació i desnacionalització de les classes dirigents per convertir-les en titelles d'ocupació, drenatge econòmic sense contrapartida, mediatització en el desenvolupament econòmic i històric, despersonalització política (...), persecució de la llengua i la cultura nacional, educació dels infants en la cultura estrangera tot ignorant la pròpia, etc., etc. No és colonitzar tot això?".

En quart lloc, intentava una anàlisi de les classes socials aparentment inspirada en l'esquema de les "quatre classes" divulgada entre els moviments anticolonials. Així, distingia entre una gran burgesia espanyolista; una burgesia "nacional" amb diferents sectors contradictoris; un conglomerat de petita burgesia, menestralia, pagesia mitjana i petita, assalariats qualificats, "on hi ha més viu un sentiment de nacionalitat i una consciència d'opressió nacional"; i els obrers poc qualificats, formats en gran part per

immigrants, on veia "l'estrat màximament explotat econòmicament, socialment i culturalment (alienació total)".¹¹

Finalment, després de tota aquesta elaboració abstracta, Josep Ferrer intentava aproximar-se a la situació concreta de la societat catalana de 1973. Tot i el seu desig d'impulsar un "moviment d'alliberament nacional i de classe", Ferrer hi destacava el paper del moviment obrer i de l'Assemblea de Catalunya, en gran part sota l'impuls del PSUC, és a dir d'un moviment antifranquista per objectius principalment democràtics i autonomistes. No sense contradiccions, Ferrer deia del PSUC que "la seva actuació [és] positiva i insubstituïble, ara com ara, en relació amb el grau d'alienació de les masses" i hi proposava una col.laboració per objectius immediats.¹²

El 1977, ja allunyat organitzativament de PSAN, Ferrer va publicar tres textos on recapitulà els conceptes que hem esmentat.

En la comunicació Consciència nacional i lluita de classes als Països Catalans, que havia estat presentada, conjuntament amb Rafael Castellanos i Antoni Fernández, a les Jornades de debat sobre els Països Catalans, s'hi feia un repàs històric a partir de l'afirmació de principi del fet nacional dels Països Catalans des del segle IX, contraposant-lo una i altra vegada als intents "desnacionalitzadors" de la "intromissió", "el poder estranger", "l'opressió estrangera", l'"estat estranger opressor" i les "interferències estrangeres" i remetent bàsicament les fluctuacions internes a una major o menor "consciència nacional", en el sentit finalista esmentat, en uns i altres moments.¹³

En una llarga recensió a un article metodològic de Rafael Ribó, Ferrer va proposar de subordinar els estudis empírics concrets a l'afirmació de la seva idea totalitzadora i finalista de la nació. En les seves paraules, "essent com és el fet nacional un "fet socio-històric global", és aquesta "globalitat" (si n'és perme-

sa l'expressió) allò que cal establir com a "objecte científic", com a objecte d'estudi per tal de donar compte del fenomen.(...) No copsarem el fet nacional si no el considerem, ja d'entrada, com un "procés global" i, a més a més, com un "procés tendencial". Si no es així, farem estudis històrics, o sociològics, o jurídicoinstitucionals, o polítics, etc. (dels quals cal sempre partir!), però se'ns escaparà el fet nacional com a tal. Aquest em sembla que és el criteri metodològic general correcte per al estudi del fet nacional".¹⁴

En un pròleg d'un llibre d'Imma Tubella i Eduard Vinyamata sobre els nacionalismes "anticolonials" europeus, Ferrer es va estendre també en les idees que hem ressenyat. La linealitat de la interpretació històrica hi podia ser percebuda en una nova afirmació de principi del fet nacional, a partir del qual bastia la seva interpretació. Deia que el concepte de "colònia interior" el veia adequat per a "països pobres, molt poc industrialitzats, agrícoles, proveïdors i exportadors de mà d'obra barata, de burgesia agrària i comerciant "venuda" a l'opressor", però no indicava en quins aspectes podia ser aplicat a societats de característiques contràries a les esmentades, com els Països Catalans. Explicitava que el concepte d'alienació era "d'origen hegelian i d'encuny marxista" i que havia estat traslladat de la classe a la nació.

Feia la següent identificació simplificadora com a resum dels conceptes i termes que havia utilitzat: "colonitzat = oprimat = desposseït (del que li pertany i d'ell mateix) = alienat; colònia = classe-nació oprimida, desposseïda, alienada. D'aquí el concepte d'"alienació nacional", en el doble sentit de desposseïció material i de desposseïció espiritual, és a dir, de la consciència d'un mateix, que esdevé consciència d'ésser l'altre, és a dir, falsa consciència o consciència alienada". Ferrer feia avinent també

que el concepte de classe revolucionària, identificat pel marxisme amb la classe obrera, havia estat modificat pel "populisme interclassista" dels moviments anticolonials. Reiterava la idea d'un "alliberament nacional i de classe". I reconeixia, finalment, que, com succeïa en el cas dels Països Catalans, "aquests moviments d' "alliberament " europeus, en unes societats on no és vàlida una simple estratègia de lluita armada, s'han trobat ideològicament fonamentats, però estratègicament desvalguts i impotents".¹⁵

El debat sobre l'atzucac estratègic al·ludit en aquestes darreres línies havia tingut lloc al si del PSAN en el anys finals del franquisme i d'inici de la transició.

Carles Castellanos, que havia estat un dels fundadors del PSAN i un dels redactors, amb Josep Ferrer i altres militants, de la seva carta fundacional, va ser autor anònim d'un intent de teorització vinculat a una branca separada d'aquell partit amb l'opuscle titulat El fenomen nacional (1974). El grup escindit utilitzà també les sigles PSAN amb l'afegitó "provisionals", denominació aquesta inspirada en la que havia adoptat una branca separada de l'Exèrcit Republicà Irlandès (IRA), partidària d'una estratègia centrada en la lluita armada, enfront de la branca "oficial" que volia combinar-la amb la lluita legal i parlamentària. Aquestes divergències tenien també un paral·lelisme amb altres que havien anat apareixent en el si del moviment base d'ETA i que havien donat lloc així mateix a correlatives escissions.

Respecte a l'elaboració de Josep Ferrer, Castellanos introduí alguns canvis. La caracterització de la nació com una "totalitat" o "globalitat", amb categories preses del marxisme hegelian, fou substituïda per un èmfasi en les estructures i classes, amb al·lusions al marxisme estructuralista, però donant gran importància a les "estructures" naturals, lingüístiques i culturals. La reivindicació

transitòria i tàctica d'un Estatut d'autonomia fou eliminada en ares d'una enunciació simplificada de l'objectiu independentista, presentat de manera lineal. Hi fou subratllada la inspiració anticolonialista, esmentant particularment Xina, Viet-Nam i Algèria. I de fet s'augmentà el caràcter atemporal i abstracte de l'elaboració en no esmentar ni un cop Catalunya ni els Països Catalans, com si "el fenomen nacional" fos un fet universalment vàlid, la pertinença del qual no calgués deturar-se a comprovar. Ni la simple repetició mecànica d'anàlisis concretes dels països colonials, com la que Ferrer havia fet en el cas de l'esquema de les quatre classes socials, no hi fou utilitzada.

Era rebutjada, expressament, de nou, la ideologia burgesa basada en el mite nacionalista de l'ànima nacional, i s'hi oposava una consideració del fet de les classes socials. Però Castellanos considerava que la teoria marxista "únicament és capaç de copsar la nació com un fenomen circumscrit a una experiència històrica molt concreta", la del capitalisme ascendent. I ell, en canvi, intentava un replantejament de l'esquema marxista de les "estructures" i les "superestructures" per tal de definir les societats nacionals més enllà d'aquell límit temporal. Citava el marxista estructuralista francès Louis Althusser per justificar que en una època històrica d'internacionalització de les relacions econòmiques calia donar als elements naturals així com als lingüístics i culturals una major importància "estructural" i "infraestructural" que aquells altres marxistes que consideraven aquests darrers com a fets merament "sobrestructurals". "Aquest intent d'anàlisi més global de l'estructura social permet d'arribar a una valoració més encertada dels diferents elements extra-econòmics", sostenia l'autor.

Respecte al moviment d'alliberament nacional, tant al Tercer món com a Europa, deia que "és un moviment social que a apunta a unes

exigències polítiques". Concretament, segons Castellanos, "la lluita d'alliberament nacional pren, en el moment actual, com a objectiu polític la consecució d'Estats sobirans (Estats socialistes de base nacional després de la destrucció dels Estats capitalistes actuals)". Però només implícitament cabia suposar que aquella base nacional podria correspondre, donades les seves estructures naturals, lingüístiques i culturals, als Països Catalans. D'aquesta "base", que es considerava la nació "real", se'n deduïa doncs l'exigència d'un marc polític exclusiu i exactament coincident amb els seus límits, i a través d'aquest marc polític es creia que es podria construir un nou marc econòmic i social coincident amb el marc natural i lingüístico-cultural. Així, segons Castellanos, "la destrucció dels Estats capitalistes que resultarà necessàriament de la revolució socialista (a partir de la presa del poder polític pel proletariat europeu i colonial) abocarà a la creació d'unes noves realitats supraestructurals polítiques que s'hauran de construir sobre la base de les nacions reals com a unitats econòmiques, socials i culturals bàsiques". La importància de la palanca estratègica del poder polític era doncs remarcada --i d'aquí les divergències amb el PSAN-- , però l'element determinant en la deficiència de l'àmbit del projecte nacional continuava essent sobre tot natural, lingüístic i cultural.¹⁶

En altres textos del corrent independentista aparegué també aquesta contradicció entre l'estatisme implícit en la proposta de construcció d'un nou Estat (català), i l'afirmació naturalista (sobretot lingüística), i per tant antiestatista, del fet nacional. Així succeïa, per exemple, en el Diccionari del nacionalisme de Tubella i Vinyamata, abans esmentats. El seu propòsit generalitzador era cercar un concepte de nació que servís "tant per a les nacions sotmeses que reclamen la seva sobirania, com per aquelles

que fan el paper hegemònic dins d'un Estat plurinacional, tant per a les europees com per a les americanes, les de països africans com les asiàtiques". De seguida feien, de tota manera, la contraposició segons la qual "l'estat és una entitat política artificial i provocada, mentre que la nació és una comunitat històrica, voluntària i natural", i sostenien que "cal diferenciar d'una vegada el nacionalisme que troba la seva inspiració en els estats, concretament en els plurinacionals, d'aquell que reivindica la comunitat nacional definida per ella mateixa i no per unes estructures polítiques exclusivament". Però acabaven tornant a l'estatisme, en dir clarament que "tota nació hauria de tenir un Estat propi", a través de l'autodeterminació.¹⁷

EL CATALANISME MARXISTA

La reconstrucció d'un pensament d'inspiració marxista sobre la qüestió nacional s'inicià en la segona meitat dels anys cinquanta, en una primera etapa sota l'impuls destacat del PSUC.

Els principals elements teòrics utilitzats inicialment foren la definició de nació i la caracterització del nacionalisme que havia fet Josep Stalin a la Rússia zarista, l'esquema d'interpretació del catalanisme en tres etapes, que havien propagat tant Maurín com Comorera, amb materials procedents de la historiografia de Jaume Vicens Vives i de Pierre Vilar, i els principis leninistes del dret d'autodeterminació de la nació i de la unitat de la classe obrera en l'àmbit de l'Estat.

La teoria de Stalin incloïa en realitat tres punts de vista no sempre fàcilment compatibles per a la seva utilització en anàlisis concretes: la idea de la nació com una comunitat estable; la seva caracterització com una categoria històrica pròpia d'una època de terminada: la del capitalisme i la burgesia ascendents; i la d'un marc i un instrument successivament utilitzats per unes o altres classes socials en diferents èpoques històriques. Durant força temps, la utilització més corrent d'aquesta font teòrica a Catalunya donà prioritat al punt de vista estalinianà que permetia vincular la nació al període històric de la revolució burgesa, així com a la seva definició de la nació com un conjunt d'elements objectius entre els quals destacava l'econòmic (bé com a mercat, bé com a estructura diferenciada principalment en el terreny de la producció). Amb el temps, i comprovada la necessitat d'introduir major flexibilitat en l'anàlisi del moviment nacional català, pas-sat i present, es tendí a utilitzar preferentment la idea estali-niana de nació com a marc que permet diversos protagonismes socials.¹

De tota manera, la definició objectivista de Stalin es basava sobre tot en l'experiència històrica de formació de les grans Nacions-Estat dels segles XVIII i XIX i en els trets comuns d'aquests i la seva aplicació mecànica a Catalunya no deixà de comportar algunes contradiccions. Cal dir que entre els elements que Stalin enumerava, la dimensió de la voluntat política col·lectiva hi era absent.

Les propostes d'institucionalització jurídic-política futura de la definida com a nació catalana sorgiren, doncs, d'altres inspiracions, principalment de l'experiència d'autonomia republicana dels anys trenta i de la tradició federal. El mateix PSUC propugnà, el 1965, el restabliment provisional de l'Estatut d'autonomia de 1932. Diversos grups socialistes, d'adscripció ideològica marxista, compartien la perspectiva federal: Força Socialista Federal, Front Obrer de Catalunya (federat al Frente de Liberación Popular), Moviment Socialista de Catalunya, que més tard estarien en l'origen de la constitució del Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE)?

La unitat d'acció dels grups antifranquistes, majoritàriament d'esquerres, cristal·litzà en la formació de l'Assemblea de Catalunya, el 1971, amb un programa que incloïa una reivindicació autònomista amb una fórmula estatutària inspirada en la de 1932.³

Ja en els anys setanta, una major circulació de textos polítics, inclosos les reedicions i els estudis historiogràfics sobre el catalanisme d'abans de 1939, particularment del federalisme i del marxisme català dels anys trenta, així com un millor coneixement d'una llarga tradició de moviments catalanistes de base popular, obrí pas a la superació d'esquemes anteriors. També hi ajudà la traducció, en alguns casos força tardana, d'algunes anàlisis crítiques de la teoria estaliniana de la qüestió nacional i d'altres elaboracions que posaven en qüestió l'ortodòxia marxista.

Tot plegat conduí a una relativització de la definició objectivis-

ta de nació i a una revaloració dels seus aspectes subjectius, polítics i de voluntat col·lectiva, amb la consegüent atenció a la qüestió de l'Estat i a les fórmules jurídicopolítiques, federals i autonomistes, en què la reivindicació catalanista es podia projectar.

El marxisme-leninisme

Ja en el I Congrés del PSUC, celebrat prop de París el 1956, s'incloué una notable atenció a la qüestió nacional catalana.

En l'informe presentat per Josep Moix es preveia que, sota l'opressió franquista i un cop passada l'etapa més dura de postguerra, hi hauria un ressorgiment del "sentiment nacional català" i algun intent d'un sector de la burgesia mitjana de conduir-lo amb plantejaments nacionalistes. D'acord amb aquesta previsió, tractava d'oposar al nacionalisme de la burgesia un enfocament alternatiu, que incloïa la lluita del moviment obrer per les llibertats nacionals de Catalunya i per l'exercici del seu dret d'autodeterminació, i alhora la seva unitat de combat en el conjunt de tot Espanya.

Altres intervencions de dirigents del PCE, com Fernando Claudín i Santiago Carrillo, empenyeren en la mateixa direcció!

Fou Jordi Solé Tura qui féu d'aquest plantejament un primer esbós més sistemàtic, en un article titulat Consideracions sobre el catalanisme, publicat clandestinament (amb el pseudònim de Mateu Oriol) en una publicació del PSUC. Ja en aquest text, Solé Tura utilitzà els materials bàsics que fonamentarien una sèrie d'elaboracions posteriors: la definició de nació de Stalin per afirmar la "personalitat nacional" de Catalunya; l'esbós d'una anàlisi de les tres etapes del catalanisme subratllant "el formidable impuls que va prendre el problema nacional català vers la seva solució quan va ser enfocat i dirigit per la classe obrera", la remarca de la fecunditat potencial de la renovació historiogràfica empresa

per Vicens Vives; algunes observacions de Santiago Carrillo per iniciar una anàlisi dels canvis socials durant el període franquista que podrien estar en la base d'una represa catalanista; i la referència als principis leninistes sobre el dret d'autodeterminació.

Seguint una idea que obtindria àmplia acceptació, Solé Tura sostenia que, amb el franquisme, s'havia produït un procés de concentració monopolista que havia esborrat les diferències nacionals en el conjunt de la gran burgesia espanyola, a la qual havien quedat plenament integrats els principals exponents del gran capital català. Segons Solé, aquesta concentració havia tingut lloc "en detriment dels interessos de la burgesia no monopolista i de la petita burgesia, tan abundant a Catalunya", de tal manera que el "catalanisme polític s'afirma novament com a forma d'expressió política de la protesta de les capes mitges catalanes". En canvi, la classe obrera, en el si de la qual havia augmentat el component immigrat, que es trobava en "pèssimes condicions econòmiques" i que lluitava sobretot per "la defensa d'interessos econòmics molt determinats", es mostrava refractària a destacar una personalitat nacional d'origen com a factor de divisió dels treballadors. Així doncs, es podia dir, en conjunt, que "existeix --en el moment actual-- una clara separació entre les formes d'expressió del catalanisme de les capes mitges i les del sentiment nacional del proletariat català".

En aquest text es propugnava la incorporació del catalanisme de les capes mitjanes al moviment democràtic i antifranquista del qual formava part el moviment obrer. Però alhora s'afirmava que "la solució del problema nacional català només és possible en el marc d'una solució integral del problema polític espanyol sota la direcció del proletariat". Aquesta "solució radical" havia d'incloure

re el reconeixement de la personalitat nacional del poble català, el seu dret a l'autodeterminació, inclòs --com volia Lenin-- el dret de separació, i alhora la "disposició de la resta del poble espanyol a reconèixer l'autodeterminació del poble català". Però l'autor afirmava que aquesta disposició només podria assolir-se, sense aclarir el camí que hi conduiria, "en el marc d'una estructura socialista que havent anorreat les diferències de classe, ha gi fet desaparèixer els factors de perturbació que impedeixen en focar rectament la qüestió i assegurí, a l'encans, la comunitat d'interessos entre els pobles català i espanyol sobre la base de l'internacionalisme proletari". Entremig, altres fórmules polítiques no hi eren previstes. Ara, enfront dels plantejaments nacionalistes, que no semblaven oferir més perspectives que les de mutus enfrontaments, Solé Tura escrivia: "Nosaltres creiem que l'única aspiració possible i honesta davant el problema nacional català és que deixi de ser problema. Però això vol dir que es necessita plantejar-lo de tal manera que la seva solució sigui factible. La resta no passa de ser especulació buida i perdant".²

Aquestes primeres temptatives conduïren a l'elaboració col·lectiva, en el marc del PSUC, de l'opuscle El problema nacional català (1961-1968), que obtindria àmplia influència com a guió de qüestions i esbossos d'interpretacions. En la seva elaboració hi intervingueren, entre altres: Pere Ardiaca, Jordi Solé Tura, Francesc Vicens i Pierre Vilar.³

Pere Ardiaca, que en va escriure, el 1959, un primer esborrany, i en va coordinar inicialment la redacció, en va subscriure la presentació. En ella advertia que el treball s'havia "cenyit a les qüestions en les quals ha recollit la interpretació nacionalista burgesa de la història de Catalunya" i esmentava expressament que "noves generacions d'historiadors han emprès una lleal tasca

d'investigació científica, la qual contribueix objectivament a la destrucció de molts mites creats pel subjectivisme nacionalista, per les fantasioses llegendes amb què s'ha volgut adornar la vida dels reis i els papes de les institucions de l'època feudal". Ardiaca observava també que "la influència del marxisme es fa sentir cada vegada més entre els joves historiadors"⁴.

Encarant-se directament amb el nacionalisme romàntic i recollint quasi exactament la definició de nació de Stalin, l'opuscle començava així: "La nació és un concepte que no es pot considerar al marge del temps i de l'espai, com si hagués existit sempre. La nació, com totes les coses, no és eterna. Té un començament i un desenrotllament, i també tindrà una fi. La nació és una categoria històrica de l'època del capitalisme ascensional, corresponent al creixement de les forces productives i a la formació d'amplis mercats. Catalunya ha esdevingut una nació, com a resultat d'una llarga evolució històrica".

La caracterització marxista de la nació com una categoria històrica de l'època del capitalisme ascensional resultava incompatible amb l'exaltació romàntica d'una "nació" catalana medieval. Però, alhora, l'haver de donar compte de la personalitat catalana de l'època feudal imposava també alguna modificació en la rígida definició estaliniana en la qual no eren previstes altres categories que les que reunissin, sense deixar-se'n cap, tots els elements nacionals: estabilitat, origen històric, idioma, territori, vida econòmica, psicologia i cultura. L'opuscle introduïa, doncs, la categoria de "nacionalitat", assimilable a una comunitat que reunís alguns però no tots els elements d'aquella definició de nació. Era escrit així: "La nacionalitat posseeix ja alguns trets característics, els quals seran necessaris a la nació. La nacionalitat és ja una comunitat humana formada històricament amb la llengua i territori comuns,

però la base econòmica és encara massa feble i els lligams econòmics i culturals no són prou desenvolupats per a assegurar l'estabilitat d'aquesta comunitat". Així, podia ser anomenada la Catalunya feudal, "nacionalitat", i ^(es podria) resseguir el procés històric pel qual havia esdevingut "nació"⁵.

L'esquema de l'opuscle incloïa, com havia anunciat Ardiaca, una revisió crítica d'interpretacions de la historiografia romàntica, amb la relativització de les institucions i les glòries medievals, l'èmfasi en les lluites socials de l'Edat Mitjana, com la dels Remences, i un intent d'anàlisi innovadora de la significació històrica de la guerra de Secessió al segle XVII, i de la guerra de Successió a primers del XVIII. Els llibres de Vicens Vives hi eren gairebé els únics citats. Al segle XVII, s'hi deia, "la formació de la nació catalana havia avançat considerablement", però encara "en la mentalitat dels dirigents no s'identificava poder polític i sobirania nacional"; "en el segle XVIII la nació catalana era encara en formació. Podia formar-se i podia no acabar de formar-se. No existia, doncs, com un fet categòric i no se'n podia tenir consciència definida"; "el desenvolupament econòmic i polític ulterior era el que havia de decidir si Catalunya esdevindria una nació, com així ha estat, o si es fusionaria amb altres nacionalitats en la nació espanyola, la qual també maldava per formar-se". També podia advertir-se la inspiració de Pierre Vilar quan, en caracteritzar el creixement econòmic i l'absolutisme monàrquic del segle XVIII, es deia que s'havien reforçat "les tendències objectives vers la unitat hispànica", tendències que s'identificaven amb un avenç cap a "la unitat nacional espanyola", de tal manera que es podia afirmar que "el poble català ha experimentat profundament el sentiment espanyol abans de constituir-se en nació".

Així doncs, el moment decisiu de decantament dels elements de

nacionalitat catalana medievals envers la formació d'una nació catalana o envers la integració en una nació espanyola, quedava situada al segle XIX, època del capitalisme ascensional en la qual el marxisme ortodox havia situat el naixement de les nacions. La nació espanyola, "si no s'ha realitzat és essencialment per no haver triomfat al seu temps la revolució democràtico-burguesa", sostenia l'opuscle del PSUC. I, complementàriament, aquest fracàs i la consegüent "aparició del moviment nacional català, que consolida la nació catalana a part, es van produir durant el segle XIX, davant les dificultats amb què va topar la revolució burgesa, com a conseqüència de la seva derrota i del consegüent enfortiment de la reacció monàrquico-terratinent"⁶.

Aquest primer volum d'El problema nacional català utilitzava un concepte de "revolució burgesa" força esquemàtic, identificada amb una completa instauració de relacions de producció capitalistes, d'hegemonia burgesa industrial i financera, i fins i tot de formes polítiques de dominació basades en la democràcia formal o "democràcia burgesa", com tradicionalment el marxisme-leninisme l'havia denominat. L'origen de la nació catalana era associat a l'ascens de la burgesia catalana que, incapaç de portar a terme aquest tipus ideal de revolució democràtico-burguesa en el conjunt d'Espanya al llarg dels segles XVIII i XIX, havia optat per limitar-se a projectar el seu disseny hegemònic en l'àmbit català: "A Catalunya s'anava desenvolupant el sentiment català sota la influència de la burgesia catalana que apareixia davant del poble com una força poderosa, transformadora de la vida social, portadora de progrés i enfrontada amb les classes dominants de l'Estat espanyol. La influència política de la burgesia anava penetrant cada cop més entre les masses populars. La classe obrera no estava encara en condicions de disputar a la burgesia la direcció d'aquestes masses", escrivia

també. D'una banda se subratllava el component espanyol de la classe obrera i les classes populars catalanes, dient, per exemple, que a causa de la immigració, "la classe obrera s'ha format a base de treballadors de Catalunya, Aragó, València, Múrcia, Andalusia, Castella, Galícia, de tot Espanya", i que "els esforços de la burgesia i de la intel·lectualitat van anar influint les masses populars catalanes i hi començaren a desvetllar un sentiment nacional en tant que catalans, però això no va fer pas desaparèixer el sentiment espanyol ni la consciència de llur ciutadania espanyola"?)

Però d'altra banda, es reconeixia que el nacionalisme català de la burgesia recolzava en elements històrics objectius, com ara "el fet que el català era l'idioma viu, parlat per tot el poble", base necessària per a justificar un ulterior relleu de classe del protagonisme burgès en el moviment nacional català.

Les conclusions de la primera part de l'opuscle resumien la interpretació que hem recercat: "El procés històric ha determinat la formació de la nació catalana en un territori concret" en el qual "es donen tots els elements característics de la nació" segons la definició de Stalin. En contra de l'essencialisme que presentava la nació catalana com un fet etern, o vinculat a una raça, aquella era situada en l'època històrica de la "revolució burgesa": "Durant el segle XVIII la progressiva articulació del mercat espanyol portava a la unificació econòmica i nacional d'Espanya, però al segle XIX, en no reeixir la revolució burgesa, la unificació nacional d'Espanya no es va produir" i Catalunya "esdevingué" una nació. La burgesia catalana, recolzant en fets diferencials reals, va mobilitzar les masses populars i els va induir o reforçar la seva consciència de catalanitat: "Sobre la base d'una comunitat, històricament formada, de territori, de llengua, de vida econòmica i de

psicologia, comunitat que el desenvolupament d'Espanya i l'orientació política de la classe hegemònica catalana --la burgesia-- no havien fet més que enfortir, la mobilització realitzada per a aquesta burgesia en defensa dels seus propis interessos --presentats com a interessos de tot el poble-- va contribuir a donar consciència a les masses catalanes de llur diferenciació, va accentuar llurs peculiaritats culturals i les va acostumar a pensar el problema polític espanyol en funció de llur particularisme".

Allò que, d'acord amb la fórmula estaliniana, no era resolt era si Espanya podia ser o no considerada una nació. Comptant úricament amb la definició estaliniana de la nació com una conjunció d'elements objectius al marge de la voluntat política dels grups humans i dels seus projectes d'Estat, en el primer esborrany d'El problema nacional català, redactat per Ardiaca, es deia expressament que "no existeix una nació espanyola". Espanya era vista únicament com un Estat i, "en relació amb aquest Estat, una ciutadania espanyola" i "una pàtria comuna" de les quatre nacions hispàniques: Castella, Catalunya, Euskadi, Galícia. En canvi, en la versió final, resultat de l'elaboració col·lectiva, es continuava veient Espanya com un conjunt de quatre nacions, com un Estat, com una ciutadania i com una pàtria comuna, però es deia també que els "llaços polítics, econòmics, culturals i d'amistat fraternal" que s'havien desenvolupat històricament explicaven "que s'hagi popularitzat el mot nació per a designar la comunitat de nacions hispàniques", introduint per tant un element de consciència col·lectiva que havia estat absent de la definició estalinista de nació.⁸

Ara, en totes dues versions, la projecció d'alguns d'aquells elements objectius, com la llengua, la cultura i el passat històric, faltant-ne els altres que es consideraven igualment necessaris, era clarament rebutjada per definir un àmbit nacional de

Països Catalans. "Aquesta concepció --s'hi afirmava-- revela la naturalesa imperialista del nacionalisme burgès català".

Les "perspectives" proposades passaven per l'exercici del dret d'autodeterminació, segons la fórmula de Lenin que incloïa el dret a la separació, amb l'objectiu d'integrar-se en un estat multinacional espanyol. Segons el col·lectiu del PSUC, l'estat "és un atribut al qual tota nació ha de tenir dret, però independentment que la nació constitueixi el seu Estat nacional a part o estigui integrada amb altres nacions en un Estat multinacional, no gensmenys, la nació existeix. La independència i sobirania nacional d'una nació no s'ha de mesurar pel fet que constitueixi o no un Estat propi a part. Si està integrada en un Estat multinacional, allò que decideix de la seva independència i sobirania és el caràcter voluntari o forçós d'aquesta integració i de la forma d'integració". El reconeixement del dret d'autodeterminació, inclòs el de separació, tendien, doncs, a aconseguir un reconeixement de la personalitat nacional de les nacions i la seva unió voluntària, i per això més sòlida, en un Estat multinacional.

L'ideal proposat era el model federal de les quinze Repúbliques de la Unió Soviètica, ja que, segons Ardiaca, "les nacions soviètiques, integrades en un estat socialista multinacional, són les nacions més lliures del món". La solució "justa i definitiva" del problema nacional era associada al socialisme i a l'eliminació de la divisió interna de les nacions en classes antagòniques, si bé es reconeixia que es podia "atenuar i suavitzar" en un marc estatal democràtic i federal: "En els Estats multinacionals burgesos, la forma federal i el grau de democràcia interna suavitzen i atenuen els enfrontaments nacionals, però l'existència de classes explotadores manté les bases per a suscitar, en determinades condicions, problemes nacionals".

Aquesta projecció de futur es convertia a més en una valoració subjectivista i triomfalista de la realitat del moment. El 1961 s'afirmava que "en les condicions actuals d'Espanya, la classe obrera, guiada pel seu partit marxista-leninista, ha esdevingut la força capdavantera de la lluita per la democràcia i constitueix la més ferma garantia per a la solució dels problemes de la revolució democràtica, entre els quals el del reconeixement de la personalitat nacional dels pobles basc, gal·lec i català".⁹

En la segona part del document, redactada uns anys més tard, i referida al primer terç del segle XX, Pere Ardiaca i altres redactors del PSUC van matisar alguns dels conceptes que fins aquí s'han esmentat. En primer lloc, s'hi suggerí una atenuació de la distinció escolàstica entre nació i nacionalitat, corregint la frase segons la qual s'havia donat que Catalunya, al segle XIX, "esdevingués" una nació per la que "es reafirmés" com a tal. En segon lloc, es presentà amb un aspecte menys lineal i més contradictori el nacionalisme burgès; d'una banda, s'afirmava que "contra l'aristocràcia terratinent era objectivament progressista en les condicions de començaments de segle"; que la coalició de Solidaritat Catalana va tenir, "independentment del caràcter de classe de les forces que la composaven, una projecció democràtica i progressiva"; i que la Diputació de Barcelona, presidida per Prat de la Riba, "va impulsar una labor cultural de contingut burgès, però progressiva, en l'Espanya d'aleshores". D'altra banda, s'escrivia que davant les lluites socials, "l'objectiu de la gran burgesia catalana no era la defensa de la nació catalana, sinó arribar al poder per defensar els seus interessos de classe", i que arran de la crisi de 1917 el de la burgesia catalana no havia estat sinó un "fals nacionalisme". Finalment, s'accentuava el pluralisme del catalanisme i de les seves "diverses línies doctrinals definidores", apuntant a una

revaloració de les tradicions populars i reproduint la interpretació del catalanisme del segle XIX com un moviment en tres etapes, d'hegemonies socials diferents. Com a resultat es disminuïa la unilateralitat de classe i es reforçava el caràcter permanent de la categoria de nació per tal de fer-la més apta per a incloure-hi una alternativa social: "Ens enganyariem si veiéssim en l'evolució del moviment nacional català durant aquests anys una simple correspondència als dalt i baixos polítics del grup hegemònic --la gran burgesia--. Si aquesta utilitzava el sentiment nacional català com a plataforma pels seus interessos de classe és perquè el sentiment nacional existia i perquè Catalunya era, efectivament, una nació. La lluita d'aquests anys va contribuir a l'enfortiment del sentiment nacional del poble català".¹⁰ En les conclusions era escrit així: "Seria absurd de reduir el problema nacional català a un simple epifenomen de l'acció política --interessada, classista-- de la burgesia catalana. Però també ho seria de considerar el problema nacional català al marge d'aquesta acció política, al marge de la lluita de classes. La burgesia catalana --la gran burgesia, primer, la mitjana i la petita després-- han pogut encapçalat el moviment nacional català en un moment determinat perquè hi havia el fonament real de la nació catalana. I perquè aquesta nació ha estat formada històricament en el complex procés polític, econòmic i social de l'Espanya moderna". I més avall: "Projectat en aquesta Espanya plena de reminiscències feudals, el moviment nacional català ha estat en tot moment una força progressiva, un factor de renovació econòmica i política".

La fallida del moviment nacional sota hegemonia burgesa permetia argumentar la conveniència, per exclusió, d'una altra hegemonia social. L'objectiu seria aleshores que la direcció obrera fés possible les llibertats nacionals de Catalunya allhora que la demo-

eràcia i el socialisme a tot Espanya. La experiència històrica mostrava que la gran burgesia "en el moment decisiu no ha dubtat: entre el poble revolucionari i veritablement renovador i l'oligarquia reaccionària, immòbil, ha triat aquesta". La mitjana i petita burgesia, els anys trenta, "estava molt més a la vora de les aspiracions reals de les masses catalanes. Però, tot i la diferència, el mal era el mateix: inconseqüència revolucionària, filla de l'interès estret de classe". Així doncs, "l'experiència històrica del moviment nacional català demostra, al nostre entendre, que ni la gran burgesia ni la burgesia petita i mitjana no són forces que el puguin portar a la plena realització dels seus objectius alliberadors. Demostren també "a contrario sensu" que la força capaç de portar-lo fins el final ha de ser una altra: la classe obrera, en una paraula", per tal que s'arribés a "l'exercici efectiu del dret d'autodeterminació en el marc d'una Espanya democràtica". L'objectiu del EBUC era formulat així: "dirigir la lluita de la classe obrera catalana per a posar fi a l'explotació nacional i a l'opressió nacional de Catalunya i realitzar íntegrament les aspiracions nacionals del poble català en íntim lligam amb la lluita de la classe obrera i dels pobles de tot Espanya per la democràcia i el socialisme"¹¹.

Aquests i altres elements d'interpretació i les tesis polítiques corresponents foren àmpliament desenvolupats en el llibre del polític Jordi Solé Tura Catalanisme i revolució burgesa, publicat el 1967, quan l'autor s'havia separat temporalment del EBUC.

Solé Tura hi documentava una interpretació del pensament nacionalista de Prat de la Riba com a "crítica" del proteccionisme burgès, del tradicionalisme i el radicalisme conservador, així com del federalisme, tot i els orígens populars d'aquest.

Amb una motivació actualista, Solé Tura intentava "interpretar

un home i un moviment que han marcat i, en més d'un sentit, encara marquen la nostra vida col·lectiva", sostenint que "ja no podem viure del que aleshores es diu al nostre país".¹²

La tesi del llibre era formulada així: "La història del nacionalisme català és la història d'una revolució burgesa frustrada. El seu fracàs és una de les causes fonamentals del nostre endarreriment econòmic i polític". Solé utilitzava en aquesta obra un concepte força esquemàtic de "revolució burgesa" de la qual, deia, "la revolució francesa és gairebé el paradigma perfecte". Segons aquest esquema, ni per reconversió de l'aristocràcia ni per acció de la burgesia s'havia pogut, a Espanya, transformar l'Estat. La burgesia espanyola es reduïa pràcticament a la burgesia catalana, i d'aquí la seva feblesa en una acció d'abast espanyol i al mateix temps la base del seu replegament en un moviment d'àmbit únicament català: "No, la burgesia catalana no conquerí l'hegemonia exclusiva del poder polític a l'Estat espanyol". I en Prat de la Ribera veia Solé Tura "reflectides les forces i les febleses de l'empenya burgesa, les esperances d'una classe que se sap hegemònica a Catalunya i que aspira a ésser-ho a tot Espanya, i les realitats d'una limitació orgànica i ideològica que l'inclinen, des del primer moment, cap al compromís eixore".

La idea de nació que sostenia tèoricament tota aquesta interpretació era la ja esmentada de Stalin, l'obra del qual Solé citava al costat de l'aplicació que ja se n'havia fet a El problema nacional català i del desenvolupament de la mateixa realitat per Pierre Vilar, així com de dos textos bàsics de Lenin sobre la qüestió nacional i el dret d'autodeterminació. En la interpretació de Solé, la nació era sobretot un fet objectiu, econòmic-estructural, i un fet d'interessos de classe, principalment burgesos en el seu origen, amb un relleu ulterior.

Al llarg de l'obra exposava aquesta idea en diverses ocasions: "Amb la dial·lectica de les classes i de la diferenciació estructural efectiva --basada en les condicions concretes d'unificació, explotació i desenvolupament dels mercats-- ha sorgit i s'ha consolidat la categoria històrica de la nació, És a dir, el nacionalisme no és un joc polític gratuït ni una invenció burgesa: respon a unes condicions històriques concretes i es basa en una diferenciació estructural innegable. La nació moderna és, efectivament, una categoria històrica corresponent a la fase del capitalisme ascensional i per això ha tingut com a protagonista màxima la burgesia. Però el marc social que ha creat ha permès un rolleu de classes, una transformació interna de les condicions de l'hegemonia política i, fins i tot, la transformació de la nació burgesa en nació socialista".¹³

Una mica més avall repetia que "l'element decisiu per a la consolidació de les nacions fou l'econòmico-estructural". "Allí on la unificació fou completada aviat, els moviments nacionals no arribaren a consolidarse i la burgesia unificadora es convertí en classe dominant a tota la nació. En canvi, allí on la unificació no es completà, per una raó o altra, la unitat nacional fou frustrada, sorgiren rivalitats entre les diverses classes dominants i aquestes rivalitats esdevingueren ràpidament enfrontaments nacionals". Així, "l'enfrontament de dues classes esdevenia l'enfrontament de dos pobles, de dues nacions". Afegia: "però es indubtable que la mobilització en funció de llur particularisme nacional, accentuà els elements de cohesió i acostumà els membres de la col·lectivitat a veure's com a tals, diferenciats de la resta".

A Espanya, constatava Soló Turu, "la unificació fou frustrada i Catalunya esdevingué un país amb característiques econòmiques i culturals pròpies, mal integrat en el resta del país. Tot hi era, doncs,

per al sorgiment d'un moviment nacional"¹⁴.

En les conclusions del llibre ho escrivia així: "En última instància, per què sorgí el nacionalisme català? Els dos factors decisius són, al meu parer, les diferències estructurals entre Catalunya i la resta d'Espanya i la feblesa de la classe hegemònica catalana, incapaç de fer, en una paraula, la revolució burgesa"¹⁵.

Era remarcant el fet estructural de base: "Es innegable que el nacionalisme burgès tingué --no solament a Catalunya, és clar-- un caràcter instrumental. (...) Però també és innegable que aquesta apel·lació a la solidaritat de les classes seria totalment inepe- rant si no hi hagués un marc estructural, històric, lingüístic i psicològic que li servís de coixí".

Alhora se suggeria que diferents protagonismes socials podien modificar la base objectiva mateixa de la nació: "la burgesia fou, per definició, la principal protagonista del nacionalisme burgès. Però és innegable que el moviment nacional anà més enllà i quan la burgesia que l'havia posat en marxa se'n desseixí d'altres classes prengueren el relleu (...) No podem acceptar el fet nacional com una dada de fet, inqüestionable i fixa, cal preguntar-nos contínuament quines variacions ha experimentat i experimenta. La nació, com totes les realitats socials, és un fet històric, i, per tant, variable; està sotmesa a un joc dialèctic de factors i contrafactors que poden arribar a canviar totalment el contingut d'una forma aparentment constant o, al revès, modificar la forma d'un contingut bàsicament idèntic".

I finalment, Solé Tura feia aquesta insinuació de futur: "Personalment crec --i voldria haver-ho demostrat-- que la Catalunya de finida per Prat de la Riba era massa unilateral, massa condicionada per una perspectiva de classe per a poder tenir validesa general. Cal, dones, un esforç nou i sense prejudicis, per saber on som i

on anem. (...) Car, en definitiva, la classe social que en la nostra època pot acubdillar un veritable moviment renovador ja no és aquella burgesia que Prat de la Riba sabé interpretar amb tanta exactitud".¹⁶

El llibre de Solé Tura assolí una notable repercussió, i algunes de les observacions crítiques que l'aparició del llibre suscità foren recollides per l'autor en les dues edicions en castellà que aparegueren uns anys més tard.¹⁷

En el prefaci de la primera, apareguda el 1970, Solé Tura hi constata que "la obra era --es-- más política que historiográfica en sentido estricto" i explicitava que el seu propòsit havia estat "destruir mitos". Entre els canvis introduïts figuraven una nova ordenació dels capítols, tendent a acceptar una evolució cronològica en alguns aspectes ideològics de Prat, i l'eliminació d'alguns paràgrafs poc fonamentats. En la introducció Solé hi proposava una nova teorització del concepte de revolució burgesa, cercant de fugir de la unilateralitat del model francès a través de la formalització d'altres dos models, britànic i alemany, feta pel politòleg Niels Poulantzas. Aquest retoc atenjava la concepció de revolució burgesa com a plena implantació de les relacions de producció capitalistes i de l'hegemonia única de la burgesia industrial i financera mitjançant l'acceptació de la possible superposició temporal de diversos modes de producció i del domini compartit amb altres classes i capes durant una fase de transició. Les matisacions introduïdes no modificaven, però, la tesi central del llibre ni la formulació de les seves conclusions.

De fet, la principal innovació de la versió castellana era un nou esbós dels canvis transeuropeus durant el període franquista, ja apuntat, com hem vist, en altres textos anteriors i afegit en aquesta ocasió a la presentació del llibre. Segons Solé, el crei-

xement econòmic dels anys seixanta havia provocat una expansió de les capes mitjanes, amb el consegüent ascens social d'antics sectors de la classe obrera catalana autòctona i de la petita burgesia. Aquests canvis havien provocat una "diferenciación clasista [que] se convierte fácilmente en diferenciación cultural i étnica". Al mateix temps havia aparegut "una burguesía nueva y emprendedora que, para entendernos, podríamos calificar de "neocapitalista", la qual, sense oposar-se frontalment al franquisme, "quiere consolidarse cubriendo los puntos débiles de la burguesía catalana anterior: instrumentos financieros y fuentes de energías modernas, red de comunicaciones, etc." i que cercava una base de maniobra en aquelles classes mitjanes que feien del capitalisme una senyal d'identitat. El problema històric que, segons Soló Mira, havia estat en l'origen del nacionalisme català --la revolució burgesa frustrada-- havia canviat, doncs, substancialment amb els canvis econòmic-socials esdevinguts durant el període franquista, i d'aquí que calgués, segons ell, una renovació ideològica, política i social. "Se frustró, pues --resumia--, una revolución burguesa, pero los problemas con que se enfrentaba han cambiado porque otra revolución burguesa en acto ha dado una solución --capitalista, naturalmente-- a una parte de ellos. Y aunque gran parte siguen sin resolver, el tipo de solución dado a los primeros ha modificado su peso relativo y los sitúa, por lo menos, en otro contexto".

Afirmava, doncs, que "ciertas fórmulas históricas ya no son aplicables y que la palabra "nacionalismo" ya no da cuenta de las múltiples realidades que con ella se definen. Es más justo hablar de "nacionalismos", sabiendo, además, que nos referimos a situaciones y a doctrinas a menudo no equiparables e incluso contrarias". Tot i que reconeixia que en els intents anteriors d'encapçalar el moviment nacional català, el moviment obrer "nunca partió de una su-

peración crítica del primer planteamiento --el burgués-- del problema", sostenía que "dada la estratificación social de nuestro país, parece evidente que sólo esta clase [l'obrera] puede encabezar el nuevo bloque histórico capaz de resolver efectiva y definitivamente la cuestión, en el marco de una solución en toda España. Para ello debe integrar esta cuestión en una visión global de las transformaciones estructurales y sobreestructurales imprescindibles y no dejarse escindir por falsas líneas divisorias".¹⁸

En la segona edició castellana (1974) va repetir que "sigo estando básicamente de acuerdo con las tesis presentadas en el libro", però va resumir els debats sobre la noció de revolució burgesa que creia haver utilitzat, encara el 1970, amb excessiu mecanicisme. Rebutjava la tesi que la revolució burgesa a Espanya encara estés per fer, com havia sostingut la direcció del PCE i del PSJC, i matisava la conclusió historiogràfica que la donava per complerta cap els anys 1830, dient que en realitat hi havia hagut "un largo y complejo proceso de transición" que permetia parlar, encara a primers del segle XX, de "revolución burguesa frustrada". Solé aclarí també que la que havia anomenat nova burgesia catalana "neocapitalista", considerada els anys seixanta com a possible motor d'una represa nacionalista, "es, en realidad, un sector de la burguesía media catalana" que es movia en un marc molt contradictori i que deixava força marge al catalanisme de la burgesia i les classes populars.¹⁹

En dos textos més, Solé Tura va ampliar aquesta anàlisi del nou marc creat pel franquisme per al plantejament de la qüestió nacional i de les bases possibles d'una hegemonia obrera en un nou moviment nacional.

En la conferència Notas sobre el nacionalismo catalán de la posguerra (1969), preferia no usar el terme "nacionalismo catalán", massa associat, segons ell, a una classe, i adaptar una expressió més vaga, com "catalanismo", en la qual poguessin ser inclosos les

diverses forces i propostes nacionals. Veia, doncs, el catalanisme com un "rasgo mental compartido por la gran mayoría de los catalanes, que se explica por las diferencias económico-estructurales, culturales y sociales del núcleo catalán. Este rasgo --concretava-- se manifiesta así: Cataluña es la región más desarrollada de España, pero ni política ni económicamente tiene el peso que le corresponde". Solé reprenia l'anàlisi dels canvis en l'estructura social produïts després de 1939, i feia també una aproximació a algunes aportacions ideològiques que els havien acompanyat. Deia, per exemple, que a la postguerra "la presión de la nueva burocracia hizo surgir entre las aludidas capas medias un sentimiento difuso de catalanismo, que era sinónimo de anticontralismo y que constituía la expresión, ambigua y mal definida, de la resistencia político-ideológica de dichos sectores a las tensiones de la reestructuración capitalista acelerada". Reiterava que "cada vez es más difícil saber donde empieza y donde termina una burguesía específicamente catalana, si de verdad existe". Constatava que, al llarg dels anys seixanta s'havia anat estirant una hipotètica il·lusió "comunitarista" promoguda per alguns sectors nacionalistes. I feia la següent previsió: "De hecho, la opción principal de la burguesía en Cataluña es el tecnocratismo europeizante y neoliberal. Sólo algunos sectores de la burguesía juegan dicha carta nacionalista para integrar o neutralizar a las capas medias. Y son éstas, esencialmente, las que buscan en un nacionalismo, a veces exaltado, la justificación de su propia realidad de clase, el consuelo de su desazón ideológica y de su inestabilidad en la escala estratificacional. Pero precisamente por todo esto --concluía--, el nacionalismo puede tener todavía un importante papel político".²⁰

En l'article El movimiento obrero catalán ante el problema nacional, publicat inicialment a la revista del grup comunista dissident

"Bandera Roja" el 1970, Solé Tura repetia que el "movimiento nacional surgió a consecuencia de la repetida frustración de la revolución burguesa en España". Tornava a caracteritzar l'intent d'aliança del què anomenava el bloc dominant amb les noves capes mitjanes, sobretot urbanes, projecte obstaculitzat pel desfament polític del règim franquista respecte als canvis econòmico-socials dels anys seixanta. Constatava que hi havia "una nueva burguesía", sense una vinculació directe amb el franquisme, que "maneja las dos cartas a la vez", és a dir, la del desenrotllisme temperat, o-
bert com a molt a una descentralització administrativa, i la del nacionalisme burgès. Veia en l'aspecte ideològicament interclassista del nacionalisme una arma per portar a terme aquesta aliança i aïllar el moviment obrer, tot i la confusió doctrinal present. I caracteritzava, doncs, el nacionalisme com "la vía por la que se pueden fundir opiniones políticas tan dispares como la del campesinado pequeño y medio y las capas medias urbanas, aunque luego resulta extremadamente difícil coordinar estas opiniones en una síntesis operativa".

Segons Solé, després de l'empenta antifranquista i dels conflictes socials dels anys seixanta, "hoy muchos de los presupuestos iniciales se han quebrado, se ha roto buena parte de las ilusiones comunitarias y han aparecido en primer plano las divisorias de clase. Pero el impulso queda, y con él, muchas energías disponibles que sólo buscan una perspectiva clara a la que adherirse. La clase obrera puede y debe dar esta perspectiva". A l'hora de concretar-la no defugia, però, les idees generals. La proposta es formulava així: "La solución del problema radica en el planteamiento abierto del derecho de autodeterminación", entès com "el derecho de las masas populares a decidir la estructura política de España y, dentro de ella, la cuestión de las nacionalidades", sense esmen-

tar el dret a la separació de Catalunya. Més concretament: "reconocimiento de las bases objetivas (estructurales y subestructurales) de la nacionalidad, eliminación de las trabas políticas y administrativas para su desarrollo, eliminación de toda clase de discriminaciones nacionales." En aquell moment Solé Tura considerava prematur definir-se a favor d'unes institucions i d'una determinada forma d'Estat. Formulava no més unes línies estratègiques, com la de procurar incorporar a l'antifranquisme les capes mitjanes i la de posar l'accent "no en la separación sino en la unión de las fuerzas populares de toda España". Reconeixia, malgrat tot, que "en la práctica, no es nada fácil orientarse con claridad"²¹

Així doncs, al llarg dels anys seixanta, Jordi Solé Tura havia utilitzat, tot aplicant-la a Catalunya, una definició de nació, procedent de Stalin, en la qual eren remarcats els elements objectius, sobretot econòmic-estructurals, i alhora la seva condició de categoria lligada a una època determinada i a una concreta classe social: la burgesia del període del capitalisme ascendent. Havia estudiat i rebutjat, per raons històriques, ideològiques i polítiques, el nacionalisme burgès català tal com s'havia configurat en els primers decenniis del segle, però n'havia previst un possible resorgiment, lligat a una nova dinàmica de capes mitjanes arran de les transformacions econòmiques que havien tingut lloc recentment. Finalment, havia fet seu l'esquema d'evolució del catalanisme en tres etapes per reivindicar-ne les realitzacions de la tercera i proposar-ne una continuació, tot i constatar les dificultats internes, econòmic-socials i ideològiques, del moviment obrer per assumir aquest paper. Els principis leninistes sobre l'autodeterminació, formulats amb una inseguritat creixent, no havien estat vinculats a una alternativa institucional concreta sobre la forma d'Estat.

Catalanisme i revolució burgesa

L'orientació es va anar aclarint a primers dels anys setanta, gràcies a diversos canvis polítics i intel·lectuals.

Paral·lelament al desenvolupament de diversos moviments anti-franquistes, que confluïren ^(en la) reivindicació autonòmica de l'Assemblea de Catalunya, alguns estudis i recopilacions documentals contribuïren a fer més clara la tradició popular i federal del catalanisme, amb la qual l'antifranquisme havia d'empalmar.

En els estudis historiogràfics sobre el federalisme s'hi distíngiren, com veurem, ^{(Isidre Molas,} ~~Fèlix Cucurull,~~ Josep Ferrer, Gonzàlez Casanova, i particularment Antoni Jutglar, que acabaria redactant una completa biografia de Pi Margall. Les relacions entre burgesia i catalanisme foren abordades per altres estudis històrics d'Isidre Molas i Ernest Lluch.

Josè Benet, per la seva banda, va presentar (sota el pseudònim d'Oriol Puigvert), una nova edició de l'obra d'Andreu Nin sobre els moviments d'emancipació nacional, contraposant l'internacionalisme proletari, que havia conduït els marxistes d'abans de la guerra a la defensa de les llibertats nacionals de Catalunya, al "cosmopolitisme burgès" que li semblava detectar en medis marxistes dels anys seixanta i setanta. Va publicar així mateix un recull de textos marxistes catalans dels anys trenta sobre la qüestió nacional catalana en la presentació del qual (sota el pseudònim de Roger Arnau) rebutjà la reducció del catalanisme al moviment regionalista articuladament políticament per la Lliga. També subratllà alguns principis leninistes, com aquell segons el qual els marxistes del grup nacional dominant en un estat multinacional s'han d'esforçar en la defensa dels drets nacionals, de la llengüa i la cultura del grup oprimid i del dret d'autodeterminació.

Fèlix Cucurull va realitzar també un voluminós apil·le de documents que va publicar amb el títol Panoràmica del nacionalisme català. En la presentació, Cucurull es preguntava: "El nacionalisme català, que arrenca de molt més enrera que no hem cregut fins avui i no han intervingut en el seu origen i desenvolupament, d'una manera determinant, tant o més que la renaixença literària o les preocupacions de la burgesia pel mercat, altres elements com poden ser, primer, la consciència de gaudir d'uns privilegis col·lectius que calia mantenir i, després, la necessitat de recobrar aquells privilegis comuns i actualitzar-los, tant si coincidien amb els interessos de la burgesia com si s'hi oposaven?". Ell mateix contemplava que calia remetre l'arrencada a la Guerra dels Segadors, al segle XVII. Així, Cucurull volia situar l'origen popular del catalanisme i allargar-lo de la seva inclusió a una etapa de predomini burgès. Però ara la seva caracterització tendia a utilitzar conceptes polítics moderns referits a èpoques de períodes històrics anteriors, i a presentar el catalanisme, més que com un moviment polític, com un "patriotisme social defensiu".³

D'altra banda, a partir de 1975 serien traduïts també diversos treballs de crítica marxista a l'esquema estalinista sobre la qüestió nacional, obra de K. Rodinson, H. Carrère d'Encausse, G. Haupt-M. Lowy, Y. Bourdet i E. Terray, així com textos d'Otto Bauer i els austromarxistes, amb presentacions autòctones i algun estudi original, com el de Maria Josep Arbet sobre Rosa Luxemburg i la qüestió nacional.⁴ Amb la crisi del comunisme que s'havia desenvolupat a Europa des del 1968, tot i que havia restat només latent al sud dels Pirineus degut a l'ineficient antiterrorisme, l'ortodoxia estaliniana quedà reservada a alguns grups comunistes reduïts.⁵

Bot aquest nou panorama emmarcà els termes d'un nou debat.

Una primera confrontació col·lectiva ja havia tingut lloc els primers mesos de 1973 en un seminari universitari organitzat pel departament de Teoria de l'Estat de la facultat d'Econòmiques, d'amplia participació. Josep Fontana, Josep Terras, Lluís Molins, Ernest Lluch, Pierre Vilar, Josep A. González Casanova, Jordi Solé Tura, Rafael Ribó, entre altres, hi presentaren ponències que enllaçaven amb el debat, que hem vist anteriorment, sobre la revolució burgesa, i en alguns casos avançaven elements de les seves elaboracions posteriors.⁶

L'historiador Josep Fontana hi va presentar un breu esquema que, segons deia, recollia elements de la historiografia de Vicens i Vilar i del fulletó del PSUC El problema nacional català. Seguint la caracterització del nacionalisme com un moviment vinculat a la lluita de la burgesia pels mercats, caracteritzà el nacionalisme burgès català com una "retirada" burgesa a Catalunya davant l'estroncament del procés industrialitzador espanyol. Segons Fontana, "Espanya, considerada com un agregat global, no travessarà la llinda de la revolució industrial fins després del 1950". Abans, "la burgesia catalana no havia pogut fer el paper de burgesia nacional espanyola, perquè no tenia una nació espanyola en què recolzar!"⁷

La metodologia usada per J.A. González Casanova fou sobretot la del constitucionalisme i la ciència política, orientada, no tan sols a les normes i els principis jurídics, sinó també a la pràctica (partits, eleccions, associacionisme, etc.), amb un cert eclecticisme de mètodes i una obertura multidisciplinària.

L'autor partia d'una anàlisi del franquisme i d'una reflexió general sobre l'Espanya contemporània que, d'acord amb la historiografia que hem citat, el duia a caracteritzar la revolució burgesa

espanyola com un procés peculiar en el qual, a diferència d'altres països europeus, no havien estat integrades les reivindicacions populars democràtiques. En aquest sentit, González sostenia que a Espanya no s'havia creat pròpiament un "Estat", concebut aquest com un marc d'organització de la convivència entre diferents classes socials.

Entroncant amb una arrelada idea de la tradició marxista espanyola des de Pablo Iglesias, creia, doncs, que la construcció de la democràcia no era una tasca que històricament la burgesia pogués ja realitzar, sinó que corresponia protagonitzar-la al revinent direr i a la ideologia socialista.

Però per González Casanova, que havia militat en els orígens del POC, i havia estudiat l'organització política i social insubleva, el protagonisme socialista en la construcció de la democràcia li introduïa una perspectiva de canvi social destinat finalment a fer esdevenir l'Estat en un autogovern popular i en autogestió de les coses, herència que condicionava la peculiar versió de la democràcia que calia propugnar. La idea de "comunitat política", que ja González Casanova havia teoritzat en diversos treballs temàtics en aquesta concepció de l'Estat i de la democràcia, té paper central.⁸

En el llibre Federalisme i autonomia a Catalunya. (1664-1931) (1974), que era allora un estudi monogràfic, de llarg període, i un assaig polític, traçà una panoràmica global d'aquells antecedents. L'objecte del llibre era un recull de documents jurídics sobre els projectes d'organització autonòmica catalana i federal de l'Estat sorgits a Catalunya, però l'autor en féu una presentació que constituïa tota una interpretació global de la trajectòria contemporània de les relacions entre Catalunya i Espanya. Seguia críticament, d'una banda, la historiografia catalana, representada sobretot per Pierre Vilar (així com per Vicens Vives i pel mateix Soldevila), i de l'altra, la historiografia ~~espanyola~~

castellana, destacadament la de José A. Maravall, comparant i contrastant repetidament els punts de vista respectius. Les clarificacions teòriques dels conceptes polítics, sovint usats confusament en els textos estudiats, hi ocupaven un lloc important.

Així, González Casanova hi va incloure un capítol introductori centrat en els conceptes de Nació i d'Estat. Hi afirmava que "l'un i l'altre no són més que dos aspectes, comexos dialècticament, del procés de formació de la unitat política nacional" i sostenia "la indiferenciació no confusible entre societat nacional i estat". Per a defensar aquesta concepció aportava també la crítica de Marx a la dicotomia burgesa entre Estat i societat, considerada "la falsa dicotomia conceptual que justifica i amaga la veritable explotació entre classes dominants i classes dominades".⁹

Aquesta concepció il·luminava les relacions històriques entre Catalunya i Espanya, de tal manera que l'autor podia anunciar: "la meua hipòtesi radical és que el "opressió castellana" i el "separatisme català" són fenòmens sorgits del feix contradictori de relacions que han existit durant segles entre els catalans i els restants pobles peninsulars a l'entorn de la construcció d'un aparell de govern de llurs interessos recíprocs. Aquest aparell i el conjunt de relacions socials que el fan possible i que crea i enforteix ell mateix, constitueixen precisament un estat". Vist el procés històric, González Casanova sostenia que "no hi ha hagut mai (...) un Estat espanyol complet i veritable, des del moment que aquest no assolí (...) el grau de dominació, integració i consens que li eren precisos".¹⁰

Aquesta absència d'"Estat" era vista com una incapacitat dels grups socials dominants per organitzar la seva dominació d'una manera eficient i alhora com un resultat de la resistència dels grups

dominats a la seva integració més completa. D'aquí González Casanova n'extreia una valoració positiva, optimista per les possibilitats de futur que semblava obrir. Deia així: "En suma, el que hom sol considerar com una incapacitat dels espanyols per a crear un sistema tan desitjable com l'Estat, jo ho considero com un freccàs relatiu de la dominació de classe i una victòria relativa dels sectors de població dominada històricament". Però aquesta no-integració popular en l'aparell de dominació espanyol, que s'havia expressat en diverses tendències forçalistes, federalistes i anarquistes, comportava també una discutible capacitat de formulació d'una alternativa viable. Advertia l'autor que "no poden dubtar guire del paper immobilitzant que aquesta capacitat de resistència popular tingué contra l'alternativa revolucionària del poble treballador. El particularisme catalanista i el federalisme anarquista del proletariat català --tan útils a l'hora de defensar-se d'un Estat enemic-- tendiren a convertir-se en fre objectiu de la transformació revolucionària si hom no arribava a la síntesi teòrica i pràctica entre democràcia obrera, independència nacional i Estat proletari". Quan aquesta síntesi s'havia començat a esbossar, a partir dels anys vint del segle present, "el que sembla destacar-se un cop més --segons González-- és la indissolubilitat de la "qüestió catalana" i la revolució proletària contemporània a la nostra península".¹¹

Així doncs, en l'anàlisi històrica González Casanova situava constantment les expressions de particularisme català dins el problema de la construcció d'una nació espanyola i d'un Estat espanyol, problema que el remetia a la seva ja esmentada concepció de la democràcia i de la comunitat política. Argumentava: "perquè aquests [els catalans] crequin en la pàtria comuna [espanyola], l'Estat espanyol haurà de demostrar que té, a més d'una comunitat política".¹²

Vist el fracàs del centralisme en aquest projecte de construcció d'una nació i d'una comunitat política, era de reconrear el pa per d'avançada que havia tingut Catalunya per projectar des del seu particularisme un model alternatiu, democràtic, d'Estat espanyol que fes possibles aquelles, així com observar-ne la impotència davant les contradiccions del conjunt de la societat peninsular. En paraules de González Casanova, "Catalunya tingué un paper fonamental, bé que sense una pretensió monopolitzadora, en tot aquest procés conflictiu i en ella hom ideà, i al mateix temps s'hi reflectí, la impotència del nou Estat per a integrar les classes i les terres d'una Espanya-nació que encara s'havia de fer, en el sentit contemporani del mot". Així, Espanya havia esdevingut "la roca massissa i deserta contra la qual esclaten repetidament les onades de Catalunya", i Catalunya "un mirall de les contradiccions de l'Estat espanyol (tantes vegades trencat d'ara i de després quan la nova imatge inatxa imatge li ha resultat insoportable)".¹³

Tot aquest enfocament permetia cercar un fil conductor dels diversos projectes d'organització estatal sorgits a Catalunya en aquesta voluntat constant de contribuir des de Catalunya a la construcció d'un Estat i d'una nació espanyols. Ja en les primeres planes, González Casanova havia formulat la seva tesi així: "El catalanisme polític té la deu més pura en els federalistes del segle passat i sempre, d'alguna manera, el somni d'una federació hispànica o ibèrica és l'altra cara de l'autonomia demandada pels catalans". Més endavant recapitulava la trajectòria de 1858 a 1938: "D'una primera república a una segona, d'una contrarrevolució armada victoriosa a una altra, el federalisme ha estat la fórmula constant, bé que de contingut divers i a més de diferents grups i classes, del catalanisme polític". La paraula clau de "federalisme" era, doncs, de caràcter ampli i incloïa de fet tot l'autonòmisme no insolidari,

qualificat de "federant". En realitat, s'identificava amb un moviment diversificat delimitat d'una banda pel centralisme castellà i de l'altra per les temptacions d'independentisme català.¹⁴

A partir de l'afirmació d'aquests orígens i d'aquest fil conductor, González posava en qüestió la capacitat explicativa de l'esquema de les tres etapes del catalanisme, que hem citat reiteradament, i hi contraposava una pluralitat simultània sobre la base d'una problemàtica comuna: "Davant la idea, molt estesa, que el nacionalisme català de principis d'aquest segle és obra de la burgesia proteccionista, que després passarà a mans republicanes petits-burgeses i, in extremis, a cert sector del proletariat revolucionari, potser es podria suggerir que el nacionalisme català, peculiar i contradictori, en realitat el constitueixen diversos nacionalismes de classe, històricament correlatius, marcats per ideologies diferents i conjuntures històriques internacionals diverses, però, en tot cas, marcats radicalment per una primera situació comuna: el període de canvi 1868-1874, que, de forma homòloga, s'anirà repetint diverses vegades, amb variants importants, fins al 1930".¹⁵

L'historiador Josep Termes, que havia investigat principalment sobre el federalisme i el moviment obrer del segle XIX, va tenir una intervenció en la qual proposava sobretot de desvincular la idea de nació d'una caracterització massa esquemàtica de revolució burgesa i d'associar-la als moviments populars ulteriors a la realització d'aquella, així com de subratllar-hi, més que l'aspecte estructural econòmic o els projectes polítics, altres elements de consciència lingüístico-cultural i de psicologia col·lectiva.

Ja en una nota publicada a "Serra d'Or" l'agost de 1973, Termes capgirà les interpretacions històriogràfiques més habituals sobre els orígens del catalanisme: "La conclusió: hem tendeix a pensar que, al segle XIX, el particularisme de tan sols l'ambició literària o

interessos de la burgesia industrial i proteccionista. Resultres, en canvi --escrivia Termes--, constatem com, al segle XIX, les classes populars manifesten, per camins diferents, una voluntat de pervivència catalana". Aquesta voluntat de pervivència era visible en la defensa d'un anarquisme federalista i anticestatista i també, per contrast, en la tardana acceptació del marxisme degut a l'hostilitat socialdemòcrata envers les reivindicacions particularistes catalanes. "Constatem que el particularisme polític català neix a mitjans segle passat amb un sector del Partit Republicà Federal" deia Termes, tot i assenyalant la seva base petit-burgesa, menestral, professional liberal i proletària industrial. L'escriu acabava així: "Tota la qüestió pot quedar resumida en una pregunta: Al segle XIX, catalanisme pagès, peiralista i de la burgesia industrial, o bé catalanisme de les classes populars?"¹⁶

El maig de 1974, la seva intervenció en un Col·loqui d'historiadors va aixecar força polèmica i va tenir un ampli ressò. Termes hi va fer una exposició verbal d'"una mena de guió", ulteriorment publicada amb el títol El nacionalisme català. Problemes d'interpretació, en la qual criticà algunes conclusions de la "historiografia marxista, que per mi és la dominant en aquests moments, directament o indirectament", especialment perquè havia tendit a identificar la "nació" amb el moviment i amb l'ascensió de la burgesia industrial.

A la llum de la historiografia més avançada, i de delats històrics estrangers dels quals citava la intervenció de la francesa Helène Carrère d'Encausse, Termes deia: "El punt central de la crítica em sembla que és l'assimilació de la idea de nacionalitat a l'afirmació de la burgesia com a classe dominant i a la seva conversió en grup social que domina l'estat". La crítica es fonamentava no sols en el límitat punt de partida de la definició de nació

que havia fet Stalin i que usaven el marxistes, és a dir, els processos de construcció de les grans Nacions-Estat dels segles XVIII i XIX, sinó també en algunes noves interpretacions d'aquests processos històrics mateixos. Així, la Revolució Francesa, considerada la "revolució burgesa típica", era ja coneguda com una "revolució burgesa i popular". La idea de nació sorgida d'aquell procés revolucionari quedava lògicament afectada per aquesta innovadora caracterització social.

Recollint les recents interpretacions sobre la revolució burgesa a Espanya, allunyades de l'esquematisme al·ludit, Ferrer podia retrobar un component popular de llarga durada en els processos de canvi dels segles XIX i XX. Així, si segons l'historiador Josep Fontana, es podia considerar que la revolució burgesa havia estat portada a terme els anys trenta del segle passat, "tot el que vindria després d'aquest triomf de la revolució burgesa espanyola de 1837 --deuria Ferrer--, tots aquests moviments de protesta popular democràtica, serien tot el contrari d'uns intents de la burgesia per prendre el poder: serien més aviat uns intents de les classes populars per fer front, per atacar l'Estat de la burgesia. Aplicant això al problema nacional en la segona meitat del segle XIX --proseguia--, tindríem aleshores que aquestes crítiques contra l'Estat, que aquesta oposició democràtica a l'Estat, no vindrien de la burgesia que tracta concretament d'arribar al poder, sinó, al revés, de les classes populars, especialment urbanes i subordinadament camperoles, per combatre un Estat de la burgesia. Naturalment, un Estat de la burgesia al qual la burgesia catalana, la burgesia de la revolució industrial, està lligada directament, encara que de forma subordinada".

Ferrer criticava expressament una línia d'interpretació del catalanisme "que podria anar des de Vil·lor a Fontana passant per Soló-

Tura", els quals, amb les matisacions pròpies de cada í, tenien en comú que, "partint d'una base d'història marxista més o menys econòmica, han considerat, en aquest cas del nacionalisme, que és un fenomen burgès, un moviment burgès, i que en conseqüència el moviment nacional català està de fet sota la direcció de la burgesia, no sols en començar el segle XX sinó també en el XIX". Termes reactiva a aquesta interpretació a la línia que havia iniciat Joaquín Lluís amb l'esquema de les tres etapes del catalanisme, esquema que rebutjava i del qual acceptava únicament que la burgesia, contrària al nacionalisme català, "en alguna ocasió l'utilitzà però conjuntament i de manera estratègica".

Veia un element clau d'aquella línia interpretativa en la idea marxiana de la nació com l'àrea de mercat conquistada per la burgesia industrial ascendent. Termes raonava així: "Si la burgesia --i es té repetint l'esquema-- és una classe social nacionalista del mercat nacional que intenta crear, com va dir Marx i va repetir Lenin, resulta evident que el mercat nacional que va crear la burgesia catalana industrial del segle XIX feu el mercat nacional espanyol i no el mercat nacional català i, per tant, aquesta burgesia es va integrar o va lluitar pel domini (o per una aliança que li permetés tenir una part del domini) de l'Estat corresponent a aquest mercat nacional espanyol, és a dir, l'Estat espanyol; en conseqüència, si és nacionalista d'algun tipus, serà nacionalista espanyola i no nacionalista catalana. La reacció contra això, en conseqüència, la reacció de les classes populars, aquesta sí que té un particularisme, i en conseqüència un particularisme català".

Termes avançava també els resultats d'algunes recerques sobre els diferents punts del moviment obrer català dels anys trenta, segons les quals "tots ells accepten a la pràctica la Generalitat, l'Estatut de Catalunya, el dret d'autodeterminació, la idea de lli

bertat dels pobles, etc." La seva conclusió era estricta: "El fet nacional és molt més un fet de les classes populars que de les respectives burgesies d'aquests països".

Aquesta reinterpretació històrica venia a posar de manifest la relació lògica, que hem vist en diversos textos marxistes, entre la idea de nació que posava l'èmfasi en el mercat i en la construcció de l'Estat, la tendència a identificar nacionalisme i burgesia i l'afirmació de l'existència d'una base objectiva per definir una nació espanyola. Conseqüentment, Ferrer se sentia mogut a situar la idea de nació catalana, de base popular, en perspectives allunyats d'aquella insistència en el mercat i l'Estat. Per Ferrer, "la idea o visió que tenim del fet nacional és essencialment política" i proposava de subratllar-ne els aspectes ètnics, folklòrics, culturals. Hi remarca components de consciència popular particularista, que considerava elements de "consciència nacional", com "la consciència idiomàtica", escrita i parlada, "elements de consciència psicològica de pertànyer a un determinat poble nacional", com l'àmbit català de les organitzacions populars, les mentalitats antiestatista, antimilitarista i antifuncionarial, així com altres elements d' "identitat"¹⁷.

Uns mesos més tard, en una entrevista periodística, Josep Ferrer reivindicà, en aquesta perspectiva, la definició de nació de Stalin, reduint-ne la identificació de la nació amb un fet econòmic i amb un protagonisme burgès i remarcant-li l'aspecte d'estabilitat dels elements que la componien. Segons Ferrer, "hi ha dos conceptes de nació, el concepte liberal, tradicional, en què s'identifica nació, poble i Estat, i el concepte estalinista, que fa referència als condicionaments econòmics, i la circumstància d'una burgesia ascendent, etc., però a l'afegir-hi també el fet de la llengua, de la psicologia nacional...". Ferrer rebutjava el primer

concepte, liberal, que feia èmfasi en l'aspecte polític, i remarcava la validesa dels elements lingüístics, culturals i psicològics del segon concepte, estalinianà. Segons ell, a part dels usos que se n'ha vien fet, "hi ha unes definicions correctes, que Stalin prengué d'Otto Bauer en gran part, de la socialdemocràcia austríaca, que són força riques", i que proposava usar.¹⁸

Un any després, al Primer Encontre de Ciències Humanes i Socials de Perpinyà, Termes va presentar alguns textos històrics sobre l'actitud del moviment obrer davant la qüestió nacional en els anys al voltant de la proclamació de la Segona República. Amb aquest suport va proposar alguns punts de reflexió vinculats "a la nostra activitat actual". El primer era el de l'autonomia catalana de les organitzacions obreres, dient "no al sucursalisme". El segon, el qüestionament de "la correlació mecànica entre classes socials i partits polítics", ja que "en molts moments històrics, una classe social és representada per diferents partits polítics que se'n discuteixen l'hegemonia", observació que afectava algunes elaboracions del PCUC d'anys anteriors. El tercer punt rebutjava així mateix l'esquematisme obrerista i, davant el dilema entre catalanisme burgès o catalanisme proletari, Termes afirmava que "la nacionalitat cal plantejar-la molt més àmpliament, com un moviment i una trama històrica que s'ha anat teixint al llarg dels segles i en la qual ha tingut el seu paper tot el contingut de les classes socials, cadascuna defensant els propis i diferents interessos econòmics i tendències ideològiques i polítiques. En aquest sentit --afegia--, penso que no hi ha catalanisme burgès o catalanisme proletari sinó una àmplia gamma de catalanismes: catalanismes burgesos, petitburgesos, proletaris, catalanismes de dreta, de centre, d'esquerra i d'extrema esquerra".

Finalment, insistia en la seva caracterització de la nació involucrant-hi no només "el territori, la geografia, les relacions econòmiques, sinó també la llengua, la cultura o les tradicions històriques;

per tant, hi juga un fet de voluntarisme", subratllava. La seva remarca en el pes del voluntarisme, l'idioma i la cultura el duia, lògicament, a acceptar "una visió de Països Catalans".¹⁹

Una altra intervenció en el debat fou la del politòleg Isidre Molas, que havia estudiat el pensament polític català contemporani i havia publicat un voluminós treball sobre la Lliga catalana, així com els idearis del federal Pi Margall, del dirigent obrerista Salvador Seguí i del liberal Rovira Virgili.

Arran de la intervenció polèmica de Josep Termes sobre els orígens i les bases socials del catalanisme, i a partir d'algunes conclusions dels seus estudis històrics, Molas intervingué breument per tal de posar de relleu la pluralitat de projectes nacionals que havien conviscut en aquell moviment. Distingí "l'existència d'un fet i una consciència nacionals" que havia subratllat Termes, de les teories i les solucions polítiques presentades a la qüestió nacional, aspecte que aquell havia menystingut. Contrariant-s'hi, Molas posava de manifest que "parlar d'una societat escindida i en lluita vol dir que hi ha diverses solucions proposades". Referia així l'esquema de les tres etapes del catalanisme, criticat per Termes, acceptant la simultaneïtat de projectes nacionals, amb diferents bases socials, però amb relleu d'un o altre en diferents moments. "Els semblen compatibles les tres fases --afirmava-- amb el fet que totes les classes han tingut una o diverses solucions polítiques per al fet nacional (i estic d'acord amb aquest èmfasi sobre la participació de les classes populars en el plantejament continuat del problema nacional)".²⁰

Molas, que els anys seixanta havia militat al Front Obrer de Catalunya, participà activament en el procés que, des de mitjans dels anys setanta, dugué a la formació del PSC, i hi realitzà una labor d'elaboració teòrica.²¹ El 1977 va publicar un text breu, "Notas sobre la nació", sense indicació de fonts, però l'elevat nivell d'abstracció teòrica del qual reflectia l'estil de conceptualització de la politologia universitària i el sediment d'una reflexió continuada sobre el nacionalisme català.

Molas hi feia una afirmació inicial del caràcter històric i polític de la nació: "la nació no és una realitat estàtica, ni immutabile. Com tota realitat social només s'entén dins la història, es històrica. I com tota realitat històrica no és o no té per què ésser una categoria perenne, eterna", advertí.

Vinculava la nació als processos històrics de formació dels Estats moderns i a l'impuls transformador del capitalisme, de manera que la nació apareixia "com a base, com a subjecte social, de l'Estat". Però aquest element decisiu del poder polític en la formació de les nacions actuava, segons Molas, sobre una realitat anteriorment existent, que anomenava nacionalitat, composta per elements com un territori, la referència a una trajectòria històrica, una llengua. Així podia definir la nació com "l'eix de vertebració de les nacionalitats que s'agrupen políticament sota la direcció d'una força social i que tendeixen a expressar i forjar una societat travada i integrada. La nació és, doncs, un estadi de la vida de les nacionalitats i resta vinculada de forma directa al nou Estat, a l'Estat modern, com a subjecte de la voluntat que políticament aquell expressa". Dit d'una altra manera, la nació "és l'element d'unitat que galvanitza la societat dividida i la connecta entre la societat civil i la societat política".

Aquesta delimitació teòrica duit Molas a situar la nació en un entrellat de diferències i conflictes socials, de tal manera que podia afirmar que en cada nacionalitat hi ha elements comuns, com els que ja hem esmentat, i altres "diversos projectes nacionals en lluita". Per un determinat bloc social o un altre, "la nació es vé projecte comí de futur". Molas connectava així amb la seva reinterpretació de l'esquema de les tres fases del catalanisme, que ja hem esmentat, amb la coexistència de diferents projectes socials. Ho resumia així: "En tota nacionalitat hi ha diverses nacions en projecte, impulsades per classes (o per blocs socials) que tendeixen a esdevenir dirigents, és a dir, classes nacionals. En tota nacionalitat pugnen diverses nacions en part realitzant-se i en part de futur, en part oposades i en part coincidents".

Molas rebutjava, consegüentment, tant les "definicions objectivistes" de nació basades en una agregació d'elements, que prescindien del projecte nacional i de la força social que n'era suport, com les "definicions subjectivistes" mancades de referència a aquells elements objectius, així com actituds espiritualistes excloents d'una part de "l'esperit unitari nacional".

Sense fer referència explícita a Catalunya ni a Espanya, buscava a continuació a resumir alguns casos de determinats processos històrics de formació de les nacions que els podien ser aplicats, i en la reflexió sobre els quals es movien sens dubte les seves reflexions principals. Recordava que el pas d'una nacionalitat a una nació, en el procés de construcció d'un Estat modern, comporta una homogeneïtzació tendencial dels elements de la nacionalitat a través dels mecanismes polítics i la conseqüent destrucció d'alguns elements. Aquest procés pot provocar definitivament la desaparició de les nacionalitats, circumstància que s'estava produint a la història contemporània de Catalunya respecte a França. Segons Molas, "Les

nacionalitats passen per esdevenir nacions i adquirir un poder polític propi, però comú via per a evitar la seva destrucció per altres poders polítics que tendeixen a imposar la seva unió en construcció". Apareixien, doncs, processos contradictoris de formació de nacions dintre d'un mateix procés de construcció d'un estat. A la llarga, aquests processos resultaven incompatibles, i un o l'altre semblava que s'havien d'imposar. Moltes s'incloïen per creure que una solidaritat de futur, la incorporació a un projecte d'unitat social a construir, la voluntat de comunitat, s'havien imposat a la pervivència d'alguns elements objectius de la nacionalitat que no formaven part del projecte nacional. Segons ell, "per consolidar la nació la unificació lingüística és àsina. Però, tan generalment al·lunya, és possible la nova diversitat".

De nou, la diversitat de projectes nacionals expressava l'àngulo i la unitat de diferents blocs socials. Quan "les classes dominants no poden construir nacionalment la comunitat, perquè ja s'hi nacionalen", segons Molas, "els treballadors han de buscar un subjecte alternatiu de realització nacional de la nacionalitat sota la seva força dirigent com a classe nacional". Introduïx aquí el concepte de "front dels treballadors", que ja havia desenvolupat en altres textos, que veia com una unitat de classe, més enllà de les divisions tradicionals entre classes vells i noves que s'hi trobaven assalariades, realitzada en torn d'un projecte nacional. El front dels treballadors era, per Molas, "el subjecte que pot crear la veritable (per igualtat) nació alliberada".

Tot i els moments de canvi polític en què foren publicades aquestes notes, Molas menystenia la concepció de "les fórmules jurídiques en el sistema (autolitatària, autolitatària, federació, autonomia)". El "l'objectiu és aconseguir l'objectiu del "ple alliberament social i nacional". I tant els canvis polítics, que semblaven

apuntar cap a una expressió democràtica de la voluntat nacional dels catalans i cap a la seva inserció en un nou context que permetés aquest acte democràtic: "les concrecions jurídiques --escrivia-- han de partir dels principis de l'autodeterminació de les nacionalitats i la vertebració solidària pactada entre pobles en al·liament"²².

També el polític Rafael Ribó va publicar diversos escrits en els quals va assajar de definir el "fet nacional" de Catalunya i dels Països Catalans. En textos de diferent caràcter, metodològic, divulgador o programàtic, aplegats en el llibre La unitat nacional. Catalunya, Països Catalans, Estat espanyol (1977), Ribó utilitzà un concepte de nació identificat sense detallar amb una base estructural format per un conjunt d'elements objectius que el "definien històric", com digué també. Aquest "fet nacional" s'aplicava, segons l'autor, a totes les qüestions socials.

En el primer i més sistemàtic dels textos que publicà, Aproximació metodològica al fet nacional, aparegut inicialment a la revista "Reserques" el 1974, Ribó partia d'una crítica d'algunes de les concepcions marxistes més habituals sobre la nació i el nacionalisme, basant-se en la formulació que n'havia fet el trotskista belga Ernest Mandel. Ribó li retreia l'oblit o la ignorància "de la base històrico-estructural" del fet nacional i una excessiva, als seus ulls, visió política del mateix que tendia a integrar-lo, com una reivindicació democràtica, dins una estratègia obrera de revolució socialista. Ribó, en canvi, proposava de veure l'estratègia i els projectes polítics nacionals com a "nivells" derivats en certa manera de la base estructural de l'estat i sorgits en moments històrics posteriors a la formació d'aquest.

Distingia així "quatre nivells de consideració" del fet nacional, l'aparició dels quals feia comprendre a altres tants "moments his-

tòries determinants". El primer nivell --escrivia-- és el que jo anomenaria històrico-estructural", "fonament i base" de la nació. Seguint per un moment Pierre Vilar, Ribó citava entre aquests elements les estructures econòmiques. Però feia particular èmfasi en els "elements culturals" en un sentit ampli, inclouent-hi la llengua, els costums, el folklore, i fins i tot "el caràcter nacional". Ribó considerava que aquest darrer factor havia estat particularment menystingut pels marxistes, i és que Stalin havia inclòs en la seva definició de nació la "psicologia col·lectiva". Per a la seva revaloració, es recolzava en la crítica a Stalin de l'home de l'època J. H. Dinstein i la referència que aquest havia fet a l'eurocomunisme d'Étienne Lauer. Tots aquests factors objectius del fet nacional influïen, segons Ribó, "qualsevol classe social en les seves nacions", inclòs el proletariat, al qual "no li són aliens i formen part de la seva mateixa essència".

"El segon nivell de consideració és l'ideològic", és a dir, la formulació de la idea de nació per la classe dominant. El tercer nivell de consideració era "el nivell jurídic-institucional", en particular els Estats nacionals sorgits pel darrere i en contradicció amb els fetnacionals anteriorment definits, de manera que, segons constatava Ribó, "no hi ha pràcticament cap Estat-nació al món modern on es doni una exacta coincidència de l'Estat amb un sol grup nacional", o, dit en altres termes, "troba diverses nacionalitats (o grups nacionalitaris) al si de la majoria d'Estats-Nació". La nació, nacionalitat o grup nacionalitari, semblava definir-se, doncs, pels seus elements estructurals, alguns de la formulació ideològica del nacionalisme i alguns de l'aparició dels Estats nacionals. Aquesta idea es reformava en l'aspecte del "quart i darrer nivell de consideració del fet nació: l'estratègic". Hi deia que "els punts de vista de diferents es donen dins un context

històrico-estructural global", i sostenia, en contra de la coneguda afirmació de Marx que "els obrers no tenen pàtria" sinó que l'han de construir, que "la classe obrera mateixa és nacional, en el sentit que es mou i es desenvolupa en un determinat context històric, en una estructura nacional que caracteritza la formació social. Té un marc i una especificitat que l'envolten i que formen part de la seva existència".

Ribó concluïa l'article repetint que "els factors històrico-estructurals" eren "la base real fonamental" del fet nacional.²³

En un altre article, publicat inicialment amb el títol Anuncis sobre la plurinacionalidad del Estado español, Ribó intentà aplicar aquest esquema metodològic a la realitat espanyola. Hi repetí que "el fet" de la nacionalitat, la seva mateixa existència, era constituïda per un conjunt de factors estructurals, anterior a l'aparició dels Estats moderns. Així, deia que "les diverses comunitats nacionals, això és, els factors que les formen, existiran ja abans del sorgiment d'aquest Estat que es presenta com a uninacional" i que "tot aquest conjunt de factors fa base, estructural, delimiten el marc específic dels diversos grups nacionals". Segons Ribó, "el problema nacional consisteix en l'Estat que destrueix la personalitat de les nacionalitats que hi ha dins seu (...). Tota aquesta política fa possible i pot provocar el renaixement de nacionalismes de resposta, federats, de les nacionalitats oprimides". Dels diversos factors estructurals, allò que definia l'existència d'una nacionalitat no era la importància d'un o altre, sinó, segons Ribó, "la interrelació d'aquests factors, amb un èmfasi més o menys gran en cadascun d'aquests factors segons la nova situació concreta".

D'una banda, s'assumíava el paper del curriol de Pierre Vilar i deia que calia destacar, entre altres, els factors econòmics.

Ribó, però, els situava dins un marc nacional prèviament definit al marge d'ells, ja que ^{els} veia com "la concreció a escala nacional d'un mode de producció, i més concret, de la supervivència d'elements de diversos modes de producció dins un marc nacional". I més, la concessió d'aquesta unitat el duia a una formulació contra-fàctòria amb la realitat de l'origen del problema nacional que ell mateix havia fet anteriorment, vinculant-la a la impossibilitat d'un Estat unitari per damunt de les nacionalitats ja existents. En seguir Vilar, Ribó arribava a dir que "el procés de formació de l'Estat espanyol i el desenvolupament progressiu d'unes consciències nacionals perifèriques s'expliquen, abans de tot, per la diversitat del desenvolupament del mode de producció capitalista a l'Estat espanyol", afirmació que s'obligava a contradir-se i a situar l'origen del nacionalisme català, no en el moment d'inici de l'edifici constitucional amb "la incorporació de la dinastia dels Àustries", i sí ben veia amb els Borbons, no havia dit ell mateix aqueses pàgines anteriors, sinó "en el "take-off" o arrencada capitalista catalana del final del segle XVIII".

D'altra banda, Ribó sostenia que, "en la definició de la nació i l'Estat" "cal tenir en relleu els factors culturals": llengua, costums, lleis i institucions tradicionals, folklore, etc. A aquests factors culturals, i no als econòmics, ara de fet els que s'utilitzava com a decisius a l'hora de delimitar les nacionalitats de l'àmbit de l'Estat espanyol, ja que en veia quatre de diferents. Segons Ribó, "hi ha avui a l'Estat quatre àrees nacionalitàries: a) l'espanyola pròpiament parlant, a partir de la disposició política de la corona castellano-llionesa; b) la gallega; c) la basca; d) la catalana, que comprendria la Catalunya estricta, el País Valencià i les Illes". Ribó confirmava que delimitava l'àrea nacionalista catalana "damunt uns elements històrics i una consciència cultural, principalment lin-

güística", malgrat la diversitat de "consciència nacional" entre Catalunya, el País Valencià i les Illes, i l'adopció d'un projecte polític globalment assumit que permetés alliberar la institucionalització de la tal àrea nacionalitària.²⁴

Com hem vist, Ribó havia introduït algunes novetats terminològiques en els seus escrits. Principalment, l'ús del terme "nacionalitari", referit a "àrees" o "grups", terme que havia sorgit de fet arran de la Primera guerra mundial per distingir el nacionalisme reivindicatiu de les minories nacionals en els estats imperials del nacionalisme expansiu dels grans estats, però que Ribó va declarar haver pres de l'Àrab Abdel-Malek. En realitat Ribó utilitzava indistintament "àrea nacionalitària", "grup nacionalitari" i "nacionalitat", com hem pogut veure. El més s'oposava a la distinció entre nacionalitat i nació argumentant ^{que} "aquesta distinció porta a un parany reduccionista. La distinció així acceptada lleva a la Nacionalitat la possibilitat d'assolir la sobirania política i jerarquitzada Nació i Nacionalitat, donant a la primera el tret d'Estat, i a la segona, la possibilitat". Així doncs, àrea o grup nacionalitari, nacionalitat i nació eren usats indistintament, tenint aviat referits a Catalunya com als Països Catalans. En canvi, Ribó no solament havia descartat l'expressió "nació espanyola", i la via eludit de fet la possible ambigüitat del seu encara metodològic i de la seva definició de nació a Espanya, sinó que el mateix mot "Espanya" era absent dels seus escrits. Dins de la nació catalana hi apareixia únicament un "estat".²⁵

Tota aquesta discussió va moure també Solé fins a un replantejament de la seva elaboració anterior. Havent-se reincorporat al PSUC, Solé va fer, a partir de 1974, una nova definició del concepte de nació. A diferència de la que havia utilitzat en els anys seixanta, va adoptar aleshores una concepció que identificava la

nació amb un bloc de classes socials (burgès o no) en un marc estructural (no sols econòmic, sinó polític i cultural), l'aspecte decisiu de la qual era la lluita política, la lluita per l'Estat.²⁶

Un primer estudi en aquesta línia el presentà a l'obra Historiografía y nacionalismo. Consideraciones sobre el concepto de nación, on recollia algunes conclusions del debat historiogràfic català i noves aportacions teòriques sobre el marxisme i la qüestió nacional.

Soló hi citava concretament la conclusió de l'historiador Josep Tormes, segons la qual "el hecho nacional es mucho más un hecho de las clases populares que de las respectivas burguesías de estos países", conclusió que considerava "exagerada, por unilateral". Esmentava també treballs sobre el concepte de nació dels francesos Emmanuel Lévy i Albert Soboul, que insistien (fins i tot pel que fa a la Revolució francesa, en el cas de Soboul) en el seu caràcter de bloc de classes, més que de creació burgesa exclusiva.

En deduïa Soló Bura que "en toda cuestión nacional confluyen y se superponen intereses y aspiraciones de clase distintas". I que en la definició del marc en s'enfrontaven aquestes distintes classes calia remarcar tres elements: "1. La lucha por la construcción de un poder político, de un Estado. Se trata de una lucha en la que todas las clases en presencia intervienen. (...) 2. La construcción de un espacio económico específico. 3. El desarrollo de una cultura particularizada". Que aquests elements s'assolirien o no una "nació" dependia de la formació o ruptura d'un bloc de classes. I "esa formación o esa ruptura vienen determinadas por una lucha, cuyo centro es el poder político institucionalizado". Així doncs, "el análisis del concepto de "nación" y de "nacionalidad" del marxismo en el campo de la historia es la formación,

consolidación y transformación de un determinado bloque de clases sociales", procés en el qual el moment de la lluita resultava decisiu. "El tema del poder polític, del Estado, es pues fundamental. La construcción de un Estado, la lucha por la reestructuración del Estado y la incapacidad misma para avanzar en esa construcción o esa reestructuración son elementos claves en la formación de una nación moderna", va escriure també.²⁷

A finals de 1976, en un article a la revista "Temps de canvi", La qüestió de l'Estat i el concepte de nacionalitat, va repetir aquestes idees i en va ampliar la indicació de les fonts. Solé va esmentar expressament l'excessiva rigidesa del concepte de revolució burgesa que ell havia anteriorment utilitzat. Va citar Gramsci, que el mateix Solé havia traduït, per donar més complexitat, "estructural" i "sobreestructural", al concepte de bloc de classes. Va reconèixer explícitament les limitacions de la definició de nació objectivista de Stalin, "en la qual el moment polític queda molt minimitzat", i va suggerir una revaloració de les classificacions de l'austromarxisme, en les quals els elements subjectius, culturals, eren fortament subratllats. Va admetre que la història del catalanisme no es podia resumir "amb esquemes apriorístics ni amb generalitzacions sobre "les tres etapes" del moviment nacional català, segons l'explicació proposada per Maurín justament criticada per Termes". I va escriure així: "Les estructures econòmiques, l'adscripció a uns valor històrico-culturals, l'existència d'una llengua pròpia, la delimitació d'un territori, etc., són elements que configuren la peculiaritat d'un bloc nacional de classes. Però aquests factors es desenvolupen més o menys, s'articulen d'una manera o d'una altra, es consoliden o es desfiguren segons els avatars de la lluita política, és a dir, de la lluita en i per l'Estat". Solé remarca "la importància decisiva de l'element estric

tanent polític, de la lluita pel poder, per l'Estat". I, consegüentment, proposava de fer una neta distinció conceptual entre "nació" i "nacionalitat" per tal de "distingir la plenitud o la manca de plenitud del poder polític estatal. Per això preferixo parlar de "nacionalitat catalana", afegí. La conclusió quedava formulada així: "El caràcter de classe d'un moviment nacional no és mai un fet immutable. (...) la "nació" és, doncs, un fet dinàmic en què el moment del conflicte polític de les classes és totalment decisiu, tant per la seva configuració com per la seva subsistència".²⁸

. . . .

Al llarg del franquisme tardà, el pensament d'inspiració marxista sobre la qüestió nacional va experimentar, segons hem pogut comprovar, una notable evolució, en part vinculada a la crisi del marxisme-leninisme que va tenir lloc aquells anys.

La inicial definició estaliniana de nació com una comunitat basada en una sèrie d'elements objectius, al marge de la política, i la caracterització del nacionalisme com un moviment d'ascens burgès, foren controvertides pels requeriments d'un moviment polític que comportava un conflicte històric sobre la construcció nacional, i per les interpretacions historiogràfiques sobre l'anomenada revolució burgesa a Espanya als segles XIX i XX. El concepte teòric de revolució burgesa mateix entrà en crisi, en revelar-se les dificultats d'aplicar un mateix paradigma a diferents processos històrics "nacionals".

L'esquema d'interpretació del catalanisme com un moviment en tres etapes, iniciat sota la direcció de la burgesia, fou substituït per l'èmfasi en els orígens populars del particularisme català i pel redescobriment de la matèria federal del catalanisme com a moviment polític. La caracterització del catalanisme popular

com un patriotisme social defensiu, com un moviment de resposta a l'intent centralista de la construcció d'un Estat ~~espanyol~~ espanyol, l'atenció prioritària als aspectes culturals, de consciència de grup (com la consciència idiomàtica, la pervivència dels costums tradicionals, etc), va obrir pas a l'interès per les propostes polítiques sorgides d'aquell moviment; és a dir, als seus projectes estatals. La problemàtica del federalisme --una proposta de construcció d'un Estat espanyol a partir de la diversitat i les consciències de grup diferenciades dels pobles peninsulars-- prengué així una nova actualitat, vinculada a les urgències de l'antifranquisme per dissenyar fórmules polítiques per a un futur que semblava cada cop més proper.

Que una bona part dels més destacats participants en aquest debat polític fossin historiadors, o politòlegs o universitaris d'altres disciplines que havien portat a terme estudis històrics, mostra la importància política de la renovació historiogràfica que s'havia iniciat els anys cinquanta, desbrossant el camí del coneixement documentat i crític del present contemporani, més enllà de les simplificacions nacionalistes sobre les èpoques fosques de decadència i els despertars de la Renaixença. Aquesta importància política de la nova historiografia era correlativa al lloc estratègic que havia ocupat la historiografia romàntica en la conformació de referències ideològiques bàsiques de la ideologia nacionalista, en gran part pervivents.

Al llarg dels anys setanta es va anar obrint pas, doncs, una nova idea de nació, ni objectivista ni subjectivista, com deia algun autor que hem citat, o, si es vol, ni naturalista, ni espiritualista, és a dir, ni basada en fets estratègics ni en psicologies col·lectives exclusivament, sinó en la reunió d'elements diversos, objectius i subjectius, com a base d'un moviment, de variables suportos socials,

que formulava un projecte polític de futur. Dit amb una altra terminologia, més semblant a la que ja havien utilitzat alguns republicans liberals i marxistes anys enrera, una idea de nació basada en gran part en els elements de consciència i voluntat que cristallitzava en unes determinades propostes jurídic-institucionals. Aquests factors eren vistos com a decisius, i fins i tot com a possibles vies de modificació d'alguns d'aquells elements objectius.

Federalisme i autonomia

Acrèbits a aquest punt, la qüestió central de la idea de nació de l'antifranquisme passava a ser, doncs, la seva proposta política, tant pel que feia a l'organització institucional de Catalunya com a les seves relacions amb l'Estat, així com les vies per arribar-hi.

L'acord de l'Assemblea de Catalunya de 1971, que d'alguna manera fou una referència obligada de totes les elaboracions que veurem, s'havia subscrit entorn de quatre punts: llibertats democràtiques, amnistia, coordinació amb la lluita antifranquista d'altres pobles peninsulars, i una reivindicació autonomista que deia així:

"El restabliment provisional de les institucions i dels principis configurats en l'Estatut de 1932, com a expressió concreta d'aquestes llibertats a Catalunya, i com a via per arribar al ple exercici del dret d'autodeterminació".

Un desenvolupament primerenc d'aquesta proposta fou el que realitzà Pere Ardiaca, intentant articular els conceptes d'autodeterminació, autonomia i federació. Segons Ardiaca, el restabliment de les institucions de l'Estatut de 1932 comportava la formació d'un Consell provisional de la Generalitat. Aquest, en la seva previsió, hauria de convocar eleccions al Parlament de Catalunya, les quals eren presentades implícitament com un acte d'autodeterminació,

de sobirania catalana de fet. Una comissió representativa del Parlament redactaria un nou Estatut i "un cop redactat el text, el poble es pronunciaria mitjançant un referèndum". Ardiaca preveia la possibilitat que la solució adoptada fos la separació, en el qual cas, òbviament, "no caldria anar a les Corts". En canvi, "si la solució era de tipus federal, és a dir, d'unió voluntària amb els altres pobles d'Espanya, que seria més plausible i convenient, l'Estatut seria enviat a les Corts, on també hi hauria proporcionalment la representació de Catalunya". Semblava insinuar-se, doncs, un acte de sobirania catalana d'origen, subsumit després en un acte de sobirania espanyola, orientació amb la qual reapareixien alguns elements d'interpretació que ja havien estat apuntats en medis republicans arran del procés d'aprovació de l'Estatut de 1932. Com aleshores, quedava per ramonere ben desenvolupant aquest procés al marge d'una estructuració de conjunt en la forma de l'Estat, era de preveure que la veuació federal catalana fos corresposta per una recíproca voluntat federant dels altres pobles d'Espanya. Ardiaca aventurava, a més a més, que "encara es podria preveure un altre referèndum sobre el text definitiu, abans de considerar-lo plenament legalitzat". Així, havent estat conduït d'un procés que semblava incloure un acte de sobirania catalana primer, un acte de sobirania espanyola després, i un nou acte de sobirania catalana final, segons ell, "el text definitiu seria, sense cap mena de dubte, el resultat del dret a la lliure autodeterminació".

El dirigent del PSUC no deixava de reconèixer: "Íntegrament, no se'ns amaga que, a la realitat, les coses no seran tan planes com davant el paper. Tot dependrà de la correlació de forces polítiques i socials que s'establirà a l'hora de la ruptura, a l'hora de dur-ho a la pràctica", i apuntava que aquella enunciació de

tallada del procés desitjable a l'elaboració d'un nou estatut, si més no, havia de "contribuir a la configuració d'aquesta correlació de forces"!

El relleu en l'horitzó federal fou present en la formulació de Solé Tura. D'acord amb la seva més recent elaboració tècnica, que hem vist, Solé considerà, en el treball Nacionalidades y Estado Federal (1976), que era aplicable la definició política de nacionalitat, amb unes o altres matisacions, a les diferents comunitats de l'Estat espanyol. Els proposà, per tant, una perspectiva general per a totes, de caràcter federal.

Segons Solé, "el problema és general y no afecta solamente a los casos más avanzados como Galicia, Euzkadi y Catalunya, sino incluso a otras colectividades que hasta ahora no habían salido a la luz pública con proyectos autonómicos o descentralizadores". "Llense, por ejemplo --afegia més endavant--, en Canarias, o en el País Valencià no, en las Islas Baleares, en Andalucía, en Aragón, etc.". Des d'un punt de vista democràtic, "en este país es totalmente inviable estabilizar la democracia y avanzar hacia una democracia política y social sin reacer el Estado sobre bases nuevas". L'Estat centralista era considerat inviable pel seu lligam amb unes classes que n'havien fet instrument autoritari de dominació i per la seva oposició irreductible als moviments socials de base. "El problema del centralismo es general y afecta a todas las colectividades. Por eso la única solución verdadera será aquella que las contempla a todas. Esa es la virtud principal de la propuesta federal". Deia també: "Si el problema es un problema democrático general, la solución ha de ser también general. Sin una alternativa democrática a nivel central no hay alternativa democrática a nivel de ninguna nacionalidad ni de ninguna región".

Però Solé preveia no un federalisme uniforme imposat des de dalt, sinó "un process social y polític complex, con ritmes y niveles de desarrollo diversos", segons les característiques de cada comunitat i sobretot segons el seu grau de consciència col·lectiva i de voluntat d'autogovern. "Las situaciones son diferentes, aunque yo creo que los ritmos se van a acelerar mucho", escrivia així mateix. Aquesta diversitat requeria determinades formes institucionals, entre les quals esmentava les que s'inspirassin en "la fórmula del Estado integral, adoptada en la Constitución de la República española, de 1931, o, mejor aún, un sistema de autonomías regionales como el de Italia en la actualidad. Ambos, desde luego, como vías de avance en la perspectiva del Estado federal". El disseny, doncs, era formulat així: "En la perspectiva de un Estado federal, intenté que emprender la solución de los distintos problemas nacionales y regionales de manera progresiva, es decir, mediante el establecimiento progresivo de estatutos u otras fórmulas de autonomía, hasta articular un sistema estatal muy descentralizado, con instituciones efectivas de autogobierno en las distintas colectividades y un poder central representativo de todas ellas".?

Rafael Rió, per la seva banda, va justificar inicialment la reivindicació d'autonomia estatutària sobretot per raons de legitimitat històrica i de tàctica unitària. En veure-hi implicat un "problema global de l'Estat", cercà inspiració també en l'experiència d'autonomies regionals de la Itàlia de postguerra, que havia donat "soluciones especiales por a regions especiales" d'una banda, i Estatuts ordinariis de l'altra. Feia la següent proposta: "En una primera etapa, la provisional, s'haurien de reconèixer (com a Sicília o a la Vall d'Aosta) les reivindicacions autonòmiques de Catalunya, Galícia i Esukadi, les anomenades "autonomías històriques", per anar, en una segona etapa, cap a la discussió de normes constitucio

nals (autonòmiques o federals) de caràcter general, que en un moment determinat permetin d'engegar tot el procés autonòmic a tot l'Estat". Això no obstant, uns mesos després, en iniciar-se la discussió del projecte de Constitució a la ponència de les Corts, Ribó va escriure: "No pot haver-hi uns estatuts especials i uns estatuts ordinaris, reconeguts així per la Constitució, perquè no hi pot haver, ni es fàcil de realitzar, la divisió de les nacionalitats i no dels adjudicant més poders a unes que a les altres".³

La qüestió del dret d'autodeterminació fou també objecte de diverses interpretacions. Mentre els independentistes tendien a identificar autodeterminació amb independència, i feien d'aquella un veritable leit-motiv, des d'altres perspectives se'n feren altres concrecions.

Fèlix Casurull mateix, que havia recollit alguns antecedents de l'independentisme català, s'hi va referir en un parell d'articles periodístics, tot citant algunes frases de Lenin. D'un d'ells semblava deduir-se que venia a identificar el dret d'autodeterminació amb l'afirmació del principi d'una sobirania catalana i amb una concepció democràtica d'autogovern, desvinculant-lo expressament d'una decisió plebiscitària o propòsit d'una o altra fórmula política de relació de Catalunya o dels Països Catalans amb l'Estat espanyol. Deia així: "Un poble s'autodetermina disposant lliurement de les seves riqueses i recursos, i posant en joc, cada dia, tothora, sense cap mena de trava, la pròpia capacitat de creació en tots els ordres: polític, econòmic, social, cultural; plenament i sense ingerències forasteres. El dret d'autodeterminació no s'exerceix ni, per tant, es decideix en un referèndum, és un plaer diari que ningú no està moralemente facultat per a imposar o paralyndatitració".

D'altres paràgrafs, sempre amb alguna aportació historiòstica de materials d'altres èpoques, semblava que es podríen concloure també que l'ús dels mots "independentisme" i "separatisme" no comportava

en l'acurull un projecte explícit de constitució "de l'estat català independent i separat, sinó que era compatible amb una idea genèrica de solidaritat, unió i igualtat amb les altres nacions peninsulars. Escrivia, per exemple: "En el moment en què tota la Península, excepte Portugal, esdevé, de fet, una gran castella, el separatisme --independentisme potser seria el nom més exacte-- neix. Un separatisme, un independentisme, però, que no significa mai aïllament; que, impruïent del mateix sentit solidari que tenien els defensors de la Barcelona assetjada els anys 1713-1714 amb el rei Felip V, vol la llibertat de tots els pobles i la unió entre ells. Un separatisme, un independentisme que, en lletres de la tradició de la Confederació catalano-aragonesa, en la qual la independència de cada país és l'estreta col·laboració de tots ells, no tan sols no crea antagonismes, sinó que es complementaven; no rebutja els pactes, les aliances, la coordinació entre nacions --com més nacionals--, sinó que s'hi sent del tot predisparat. El que vol és que no n'hi hagi d'oprimides ni de discriminades".⁴

Ernest Lluch féu també compatibles les reivindicacions d'antidiscriminació i d'autonomia en un text programàtic, La reivindicació nacional, incorporat en un llibre col·lectiu que recollia les propostes bàsiques dels socialistes catalans a primers de 1977.

Lluch integrava el programa de l'Assemblea de Catalunya amb aquesta torneta: "La reivindicació nacional passa per un pas previ a l'exercici periòdic del dret i del poder a l'autodeterminació pel restabliment dels principis i les institucions de l'Estatut de 1932". Lluch defensava una generalització de la fórmula d'autonomia estatutària a les diverses comunitats d'Espanya, i no sols a les anomenades "històriques", com Catalunya, Navarra, País Basc i Guàrdia, que la reivindicació aïllada de l'estatut de Catalunya podria provocar tensions "que podrien venir de noves arbitràries, sempre que, fora

de Califòrnia, se'n fa problema nacional, no cal subvalorar sinó ans al contrari. Les discriminacions fetes en el terreny dels estatuts d'autonomia, com en el de les Llibertats o el de l'amnistia, són democràticament perilloses".

No deixava de remarcar la càrrega econòmico-social que comportava un canvi del model centralista de l'Estat amb el qual s'havien identificat històricament les vèrtes principals dominants: "en l'estadi actual de concentració del capital i les seves indispensables relacions amb els pressupostos i aparells estatals, qualsevol reforma com l'estatutària pren una plena característica de reforma anticapitalista. Les resistències que hi trobarem ho demostraran a l'instants", deia.

L'autor considerava que el dret d'autodeterminació no prescrivia amb el seu exercici puntual en demanar-se una reestructuració autonòmica, sinó que podia ser exercit novament en el futur de cara a l'establiment d'una fórmula federal o confederal. Ho escrivia així: "en qualsevol cas un Estatut d'Autonomia ha de ser concebut com un mitjà de nacionalització que permeti l'autodeterminació. Una autodeterminació que no ha de ser vista com una consulta d'una vegada per sempre, sinó com un dret que pot ser exercit tantes vegades com es cregui oportú. Dintre d'aquest procés, no caltes proposar, d'una manera totalment lliure a l'alliberament de classe, l'establiment d'una federació o confederació de repúbliques lliures i iguals com el sistema que pot proporcionar a Catalunya, com al País Valencià i a les Illes, el màxim de llibertat nacional a totes les nacions de l'Estat compatible amb la solidaritat socialista internacional". Des d'una òptica marxista, Hach afegia: "és el fet que en aquest procés" els socialistes autodesignats hi van, a més, la introducció d'elements d'autogovern que vagin preparant des d'ara l'extinció de l'Estat".⁵

Alguns dels autors esmentats, com Ribó i Blusa, incorporaven a aquestes elaboracions les seves reflexions sobre els elements d'unitat entre els Països Catalans, que hem vist en el capítol corresponent. Hi concretaven bàsicament una perspectiva de coordinació de política lingüística i cultural i d'establiment d'un marc jurídic que no tanqués tota possibilitat d'augmentar en el futur els llaços federals entre ells, segons la lliure voluntat expressada per cadascun dels pobles.

Josep A. González Casanova va publicar també el 1977 el llibret Qué son los estatutos de Autonomía, on situava les qüestions en debat que acaben de veure en el marc de la seva reflexió històrica i política que hem presentat en pàgines anteriors.

Exposava de nou la seva tesi de no existència d'un Estat espanyol, incloent-hi el període franquista, on, en la seva opinió, només havia existit un govern central i centralista, incapaç d'unir de veritat els homes i les terres d'Espanya amb estabilitat i eficiència. Situa-va, doncs, l'antifranquisme dins d'una tradició d'aixecaments i accions de resistència popular iniciada en la guerra contra Napoleó. I formulava de nou un projecte democràtic de nació espanyola, cercant-hi paral·lelismes amb el que havia estat formulat des del debut antiabsolutista dels liberals del segle passat. Així, afirmava que "la descomencia de este país ha surgido de la base, y esa base es plural como los pueblos, como las regiones, como las nacionalidades que habitan la nación común". Per ell, "el Estado democrático futuro sólo puede surgir --para ser verdadero, para no ser una ficción jurídica y superestructural-- de esa realidad popular, plural y específica, que pasa por los pueblos y regiones de España. De ese modo, la lógica culminación de un proceso federativo de abajo arriba sería la constitución democrática de un Estado español que reconociera y consagrara plenamente la realidad: la autonomía de

unas fuerzas políticas que son la carne viva del esqueleto estatal"⁶

El federalisme --repetia-- s'havia mostrat històricament "como la fórmula ideal para integrar esa aparente contradicción entre una conciencia "localista" y una voluntad de construcción de un Estado democrático". Però, davant la reivindicació autònoma de l'antifranquisme, calia preguntar-se per l'entroncament d'aquesta reivindicació amb aquella vella fórmula federal.

González Casanova plantejava quatre qüestions sobre l'autonomia: si havia de ser una solució particular per a algunes nacionalitats històriques, com Catalunya, o un model general per a les altres terres d'Espanya; la més democràtica manera de procedir a l'elaboració i aprovació dels Estatuts d'autonomia; l'abast de les institucions i les competències autònomes; i la manera d'establir unes garanties de permanència que poguessin considerar-se equivalents a les annuncies del "pacte" federal.⁷

Respecte a la generalització de la fórmula autonòmica, feia referència a la constitució espanyola de 1951 i a la italiana de 1957 que, tot a les seves aplicacions paricals i limitades, l'havien previst com un model general. González Casanova argumentava que calia evitar la sensació de discriminació o de privilegi en altres pobles d'Espanya, acceptant en compte les diverses especificitats. "Toda parece sugerir --conclou-- que la solución más aceptable por todos sería, posiblemente, la asunción por el Estado del principio general autonómico, la igualdad de requisitos para la obtención de la autonomía y la posibilidad de que cada región o nacionalidad pueda elaborar y aprobar su propio Estatuto dentro de los principios y condiciones que la constitución --democráticamente referendada-- establezca".

En el segon punt, González Casanova afirmava temptativament que, en un model autonòmic, la solució era únicament de l'Estat, i que

calia fer compatible aquesta amb l'elaboració democràtica de l'estatut per cada regió o nacionalitat. Concretava: "Lo correcto parece ser que, una vez se ha redactado un Estatuto dentro de los principios y límites marcados por la Constitución, se plantease en el ámbito regional, se compruebe su constitucionalidad por el órgano estatal que se establezca y, en caso afirmativo, se promulgue como ley constitucional del Estado. De esta manera --añade-- se conjuga el primer acto de autonomía originaria --la autoafirmación del Estatuto-- con la norma superior del Estado, que es fuente de la Constitución de éste".

La posta en vigor d'un Estatut d'autonomia havia de comportar, com havia succeït el 1932 a Catalunya (i també, amb diferència, a les regions italianes dels anys setanta), la creació de les noves institucions: Govern o Consell executiu, Parlament, Assemblea de la Regió, i Tribunal regional. Les competències havien de ser suficients per assegurar: capacitat de decisió, que gràficament Ferràles Decanov representava com aquella que permetés "practicar una política de independència aunque en el gobierno del estado se siga otra de dirección, o a la inversa"; capacitat de legislar; ser l'última instància; així com capacitat d'obtenir recursos econòmics, sempre dintre de les normes generals de l'estat.

Finalment, afirmava que en una concepció àmplia del federalisme, com la que ell reivindicava, hi havia perfectament "un sistema de autonomies y de estatutos democràticament elaborados por la base electoral y garantizados y reforzados por una institución de carácter como sería un Senado de las Regiones", sempre que hi hagués "una Constitución lo suficientemente amplia y acogedora como para que en ella cupieran perfectamente todos los posibles del sistema".⁸

Quedava, al final, pendent la competència de l'autoritat autònoma respecte a la defensa del dret d'autodeterminació pro-

pugnat també amb la major part del moviment antifranquista. González Casanova abordà la qüestió en una breu comunicació a unes Jornades^(d') intel·lectuals celebrades a Barcelona a primers de 1977. Hi distingia dues concepcions del dret d'autodeterminació, segons s'hi incloua o no el reconeixement de la possibilitat jurídica de la sepa-
ració, que vinculava a dues concepcions de la nació, segons si inden-
tificaven necessàriament o no l'èstat estatal amb la nació natural. Per la seva part, sostenia que "desde una concepción jurídica, puede considerarse acto de ejercicio del derecho de autodeterminación de un pueblo cualquier acto político o norma jurídica que reconozca su personalidad como pueblo y que la habilite para autogobernarse, sea cual sea su vinculación al poder central del Estado común".⁹

. . .

González Casanova fou també l'autor d'un llibre, La Lliga per la democràcia espanyola (1979), basat en un següent membre de la transició política postfranquista, que va recollir i sintetitzar solts els punts del debat que hem presentat fins aquí i hi va introduir una general conceptualització. L'autor va situar els projectes polítics de l'antifranquisme en un marc històric més ampli, enlla-
çant-los amb la tradició federal i del catalanisme d'esquerra i contrapuntant-los al nacionalisme català. La reiterada confrontació entre les idees de nació catalana i de nació espanyola va donar lloc a una elaboració personal dels conceptes de nació natural, nació política i Estat.

Pel fet d'ésser pràcticament l'únic estudi sistemàtic sobre aquest tema, esdevé ja amb entrada la transició, gairebé el sol treball d'una certa extensió amb un índex de referències sobre la qüestió nacional sorgits de l'antifranquisme però amb pocs referències al nou marc constitucional i amb el fet que el treball, a més de ser també aquest capítol a ser llegit junt amb el capítol anterior.

El llibre, dedicat "a los catalanes de origen y a los de destino", era presentat així: "Si alguna tesis subyace a lo que aquí se pasa a explicar es justo la idea de que Cataluña ha pretendido siempre, en la Historia de España, intervenir para construir un Estado común, basado en la libertad de la persona, en la democracia y en el respeto a la personalidad natural de todos y de cada uno de sus pueblos"¹⁰.

El volum contenia, a més d'una crònica reflexiva sobre processos polítics recents, una explanació de la idea d'Estat i del projecte d'Estat espanyol al qual el catalanisme havia contribuït destacadament, una formulació teòrica de la nació catalana, i una caracterització sintètica de les idees i objectius del catalanisme d'esquerres en el qual, des d'una militància socialista, se situava l'autor.

Ja en les primeres pàgines repetia la idea de la no-existència d'un Estat espanyol, agreujada pel franquisme. Segons ell, "el franquismo, no sólo no pudo unir lo que la incomunicación y el desarrollo desigual habían mantenido diferente y distante, sino que ahondó las diferencias y aumentó las distancias", i, consegüentment, "en 1976, los españoles teníamos ante nosotros la imperiosa necesidad histórica de reconstruir aquello que la personalización oligárquica del poder había destruido o, simplemente, había impedido crear".

La construcció de l'Estat havia de ser, com ja hem dit, un procés democràtic sorgit de la realitat plural dels pobles d'Espanya, concepció que González Casanova vinculava explícitament a la tradició federalista procedent del segle XIX: "la culminación lógica --escrivia-- de un proceso federativo de abajo arriba, como quería Pi y Margall, no podía ser otro que la constitución de un Estado basado en el autogobierno de sus comunidades y en la solidaridad entre todas ellas"¹¹.

González Casanova s'estenia a continuació en "la cultura política catalana" que apuntalava aquell projecte de construcció de l'Estat, definint-la com a nacional, democràtica i federant. Constatava que, com a organització democràtica de la convivència, "un Estado democrático, estable y popular, es algo que se halla aún por hacer, y en esa tarea, todas cuantas veces se ha intentado en la moderna historia de España, Cataluña, no sólo no ha ido a remolque, sino que ha ido a la cabeza. Por eso --afegia--, también, la ha perdido tan a menudo". Així doncs, "Cataluña, en su saga de lucha democrática y democratizadora, ha sido un espejo para España".

L'Estat democràtic era considerat com a condició necessària de la nació espanyola, a la creació dels quals anava adreçat el nacionalisme democràtic català, tot i afermant-se al mateix temps la "conciencia de personalidad propia, de "ser "" dels catalans. González presentava l'autonomia catalana com a base del pacte federal, i recordava que "federación significa crear una nueva nación, una nueva realidad natural, más amplia y potente", així com "un Estado --afegia-- que se orientara hacia su propia superación y pudiese llegar algún día a una sociedad de pueblos unidos en una sociedad sin clases". Així podia afirmar de la Catalunya "nacional" que "su más profunda vocación ha sido siempre llegar a ser todo lo que podía ser, llegar a ser Cataluña ella misma colaborando a democratizar España, haciéndola verdadera "nación", verdadera realidad social-popular, lejos de las oligarquías fantasmales y aterrorizadoras: verdadera federación o unidad"^{1.2}

Tot el discurs que hem anat resumint reposava en una determinada concepció de l'Estat com un procés de caràcter històric, mai no plenament finalitzat, en el transcurs del qual es podia assolir una certa estabilització d'unes determinades relacions entre els grups socials, "de modo que sus intereses y necesidades queden relativamente

garantizados y satisfechos". La definició que González Casanova feia de l'Estat: "la fórmula política que pretende hacer compatibles y cooperadores los intereses de las diversas clases surgidas y transformadas por el desarrollo del capitalismo" a l'occident europeu, i la seva visió històrica dels objectius democràtics pendents de ser realitzats a Espanya, semblaven mostrar que la seva construcció teòrica recolzava en part en "la concepción liberal del Estado, en cuanto busca un criterio de validez del Derecho que no sea la mera fuerza", com deia ell mateix. Es tractava d'una concepció frontalment oposada a l'iusnaturalisme present en el nacionalisme català essencialista, alèrgic, com ja hem anat veient, a la idea d'Estat, i en cert sentit a la mateixa idea de "política" en general. Però, d'altra banda, era una concepció que també tenia en compte la crítica sociològica de la concepció liberal formulada principalment pel marxisme. González Casanova remarcava, d'una banda, que la seva idea d'Estat contenia "una definición jurídica coherente e implacable". Però alhora reconeixia que la concepció "pura" del Dret, a la qual aquella idea estava més o menys directament vinculada, "lo aísla de los fenómenos políticos y lo separa radicalmente de la realidad social". La superació d'aquesta concepció limitada era conduïda, d'una banda, per la reivindicació federalista, segons la concepció radical pimar-galliana de la construcció de l'Estat de baix a dalt amb autogovern de les comunitats de base, i d'altra banda, per l'horitzó socialista autogestionari, que comportava la previsió d'un procés històric d'extinció de l'Estat com a ens separat. González Casanova articulava aquestes influències en una idea de la comunitat política com a associació d'autogovern dels homes, en àmbits reduïts, base d'una construcció de comunitats polítiques més àmplies i comunicants, i alhora origen d'un autogovern comunitari generalitzat. Aquesta arrel teòrica, d'eco rousseauiana, fonamentava la previsió optimista que l'Es-

tat i la societat poguessin arribar a confondre's, que es pogués arribar a fer del tot patent la "indiferenciació" entre "nació" i Estat.¹³

Didàcticament, González Casanova distingia en la seva exposició tres nivells: la nació natural, la nació jurídica o Estat, i un nivell intermedi, expressió d'una unitat voluntària col·lectiva, que anomenava nació política. Així, segons ell, "a las naciones naturales de España debiera responder una nación política española mediante la construcción de un Estado o nación jurídica". És a dir, que, per exemple, la nació natural catalana i la nació natural castellana, sense perdre forçosament la seva naturalitat primitiva, podrien donar-se un projecte comú de nació política i d'Estat "como impulso, finalidad y resultado más o menos conscientes", consecucions necessàries per tal de poder arribar a constituir una nació natural espanyola.¹⁴

D'acord amb aquesta conceptualització, González Casanova s'estengué en elaborar "una teoría de la nación catalana" com a nació política, a més de natural.

Prengué com a punt de partida una interpretació de l'Onze de setembre de 1714, contrastant amb la mitologia romàntica promoguda pel nacionalisme català, extensible també a la guerra dels Segadors i a la mateixa guerra civil de 1936-1939. Aprofundint en la composició plural dels catalans que havien lluitat en el bàndol habitualment considerat "català" i en la existència significativa del què se solia anomenar "botiflers", González Casanova conclouia que "no puede hablarse de una "Cataluña" abstracta y total, enfrentada a Castilla o a España en las tres efemérides citadas". Allò que havia succeït en realitat era que "el 11 de septiembre de produjo la derrota de una Cataluña sobre otra, de unos catalanes sobre otros. Pero se trataba de unos catalanes que coincidían, en un sentido y en otro

("felipistas" y "carlistas") con otros grupos sociales y políticos del resto de España y de Europa. Por eso había castellanos en el Fossar de les Moreres. Y por eso hubo catalanes que no fueron enterrados en él --como canta Pitarra-- por ser "traidores"¹⁵.

A partir d'aquesta interpretació distingia González Casanova entre nació natural, referida al lloc de naixement, i nació política, expressió d'una voluntat comuna. Ho escrivia així: "La indudable nación natural de Cataluña era y es el conjunto de los nacidos en ella, la coincidencia del nacimiento en el seno de una comunidad ancestral, pero hay una Cataluña, nación política, surgida del hecho "artificial" (u obra del hombre) de haber coincidido y coincidir ahora en la vivencia compartida (convivencia) de un proyecto de sociedad libremente asumido". La nació política no estava vinculada a la condició de nadiu, sinó que era vista com "una "germanor", la hermandad en un proyecto colectivo de libertad, es decir algo no necesario, como el nacer, sino voluntario, como el vivir".

L'autor remetia aquesta idea a la idea liberal de nació sorgida de la Revolució Francesa, entesa com a síntesi d'un moviment social amb un projecte col·lectiu que aconseguia incorporar diversos sectors de població fins a imposar-se al conjunt. En la seva concepció, la "unidad solidaria entre personas de diferentes naciones culturales constituye una nación política, en el sentido muy semejante al que le dio Sieyès cuando asignó al "tercer estado" el carácter totalizador de constituir la única y verdadera nación en virtud de su proyecto de organizarla políticamente, como un todo, frente al estamentalismo privilegiado de los diversos "brazos" de la nación histórica".

Havent definit de nou la nació política como el "fruto de un proyecto compartido por los grupos sociales que, en un momento histórico determinado, ostentan una efectiva hegemonía y son capaces de con-

vertir el proyecto en realidad", González Casanova podia interpretar que la capacitat d'acció unitària del projecte antifranquista català dels anys setanta, expressat de manera culminant en les eleccions generals de juny de 1977 havia estat un procés de construcció d'una nació política catalana, de base majoritàriament treballadora i moguda sobretot per una ideologia d'esquerres: "Para decirlo con lenguaje de hoy y en vistas al comportamiento político de la población que hoy habita ^{en} Cataluña, la actual nación política la constituyen todos aquellos ciudadanos que, sea cual sea su nación de nacimiento y su lengua, han coincidido, a través de los partidos y de las elecciones democráticas posfranquistas en un proyecto de democracia política y reforma social en el marco operativo de unas competencias legislativas, gubernamentales, administrativas y jurisdiccionales, defendidas genéricamente como autonómicas o de autogobierno".

González Casanova partia, no sempre explícitament, de la constatació de l'existència de diversos "nacions" naturals i lingüístico-culturals a Catalunya, donada la importància de la població immigrada, nascuda en altres terres peninsulars i de llengua castellana d'origen, fet que condicionava fortament la seva elaboració. El seu projecte polític, identificat amb el dels socialistes catalans, incloïa el disseny d'un "front dels treballadors", segons la concepció d'Isidre Molas, que reunís corers i noves capes mitjanes assalariades, autòctons i immigrants, així com la unitat dels partits d'esquerres. Sobre la base d'aquests elements, escrivia així: "la izquierda socialista y comunista, apoyada tanto en una como en otra comunidad cultural o nacional-cultural, en una como en otra clase social tradicional (formando una nueva "clase" de trabajadores de todo tipo), es el núcleo social-político de la peculiar y nueva nación política catalana, en el específico sentido que le damos en este ensayo". Recapitulava també: "Los no catalanes enterrados en

el Pòssar de les Moreres, los no catalanes que defendieron a Barcelona del golpe militar en el 18 de julio de 1936 y los trabajadores emigrados que el 15 de junio de 1977 votaron socialista o comunista han sido y son el eje --el "pal de paller" , se diría en catalán-- de la nación política catalana".

Així doncs, i per resumir, la nació política no era més que un "ente de mediación entre la pluralidad nacional-cultural y la nación jurídica o Estado".¹⁶

Finalment, l'autor intentava sintetitzar els components del què anomenava "el nacionalismo catalán de izquierdas". En primer lloc escrivia: "las raíces teóricas del nacionalismo catalanista de izquierda son, por un lado, el federalismo español del catalán Pi y Margall y, por otro, el marxismo de los primeros comunistas catalanes". En segon lloc, "las dos ideas centrales que presiden toda la estrategia nacionalista de izquierdas son éstas: la causa nacional de Cataluña se halla estrechamente ligada a la causa democrática de España, y la lucha por el autogobierno catalán sólo puede triunfar si son los trabajadores quienes asumen el protagonismo hegemónico de la lucha y son apoyados solidariamente por el resto de los trabajadores españoles. Como vemos --remarcava--, se trata de un nacionalismo fundamentalmente político, no tan sólo "natural"".

Anàlogament a com era de preveure que succeiria a nivell espanyol, també a nivell català la nació política podia estimular un procés de fusió de les distintes nacions naturals. De la constitució de la nació política catalana, entesa com "el proyecto compartido de una organización social muy concreta, sea cual sea la nación de origen de los ciudadanos", se'n podia derivar un "proceso de integración recíproca de las culturas lingüísticas que conviven en Cataluña", sense enfrontaments, hegemònies ni discriminacions.

La concreció de la tradició federal en un projecte autonòmic era

explicat pel fet que Espanya, a diferència d'altres països constituïts en model clàssic de federació, havia estat unificada per força "des de dalt", i per això "ha tenido que identificar federalismo con descentralización política o autogobierno democrático". González Casanova considerava que aquesta peculiaritat constituïa un "privilegio histórico desde la perspectiva de la libertad y de la participación popular". S'arribaria així a fer realitat que l'Estat espanyol englobés diverses nacions polítiques, que fos finalment constituïda "la nación política española --compuesta por diversas naciones políticas y culturales", sostenia l'autor!¹⁷

Finalment, donada la trajectòria històrica de la burgesia, no podia ocultar la seva "esperanza teórica de que sólo el socialismo español puede vertebrar el Estado democrático y crear esa Nación política española, basada en todas y cada una de las naciones que la forman, alrededor del ideal de una democracia de transformación social". Segons ell, l'"alternativa de poder" propugnada pel PSOE era més que una mera alternativa de govern: "significa un efectivo contrapoder social, económico, laboral y cultural, constructor en la base de la sociedad y de la nación política, enterrador sólido de cimientos sobre los cuales construir la futura democracia jurídica".

La via per a portar a terme aquest projecte havia d'estar lògicament d'acord amb els seus objectius. El centralisme que es rebutjava com a model no podia ser tampoc l'eix de l'arribada al poder, sinó que l'autonomisme s'havia de prefigurar ja en el camí que hi condugués. Per González Casanova, com a socialista català, "no es forzoso aspirar a la hegemonía del Estado a través del poder de gobierno central como única vía para la construcción de una democracia avanzada en España. Por las autonomías pasa, a mi juicio, la más prometedora tarea de construir un Estado (...). Las autonomías son escuelas de democracia, modos de participación popular, medios

de gobierno para las élites políticas nacionales. Es decir, la creación de un tejido inconsutil de autonomías hispanas asegura la mayor unidad, libertad y fortaleza del Estado español".¹⁸

Uns mesos més tard va aparèixer la versió castellana del seu llibre sobre el federalisme i l'autonomia a Catalunya, amb un postscriptum que reprenia un primer balanç de la transició. Segons González Casanova la sortida del franquisme havia mostrat l'extensió del secular projecte democràtic català als altres pobles d'Espanya, i per primera vegada s'havia començat a saldar, amb versemblança de continuïtat, un plet històric ocasionat per la inexistència d'uns veritables Estat i nació espanyols. Deia: "si a lo largo de este libro el hilo conductor y la tesis fundamental han sido la constante vocación española de Cataluña, su continua pretensión de construir un Estado español democrático y federante, abierto a la transformación económica y social", també s'havia pogut comprovar posteriorment que "el centralismo oligárquico y antidemocrático más extremo y prolongado que ha padecido España ha logrado concienciar a todas sus regiones y nacionalidades sobre algo que parecía irremisiblemente perdido: la ambición democrática de alcanzar un autogobierno popular de ámbito regional, indisolublemente ligado a esa otra vocación jamás olvidada de construir un Estado democrático común y una España plural y unida". A diferència d'altres temptatives històriques, segons González Casanova, en el postfranquisme "los catalanes lograron construir un marco [constitucional] que tenía prácticamente el tamaño y el diseño que mejor podían corresponder al cuadro autonómico al que aspiraban". De consolidar-se aquest marc, segons la tesi de l'autor, "España y su Estado habrían empezado a ser de verdad y en plenitud por primera vez".¹⁹

Arribats fins aquí, podem recapitular la trajectòria bàsica del pensament polític d'inspiració marxista sobre la idea nacional.

La dispersió de la política de l'exili i la solució de continuïtat gairebé completa que, a primers dels anys cinquanta, s'havia produït amb els nous grups generacionals que sorgien a Catalunya, havien fet oblidar momentàniament la tradició federalista, que el marxisme dels anys trenta i quaranta de fet s'havia limitat a reelaborar amb altres pressupostos econòmics i socials. Durant un període inicial de l'antifranquisme iniciat a mitjans dels anys cinquanta, el pensament polític d'aquesta tendència s'havia dedicat a traslladar els esquemes marxistes-leninistes, i en particular la codificació de Stalin sobre la nació i el nacionalisme, a Catalunya. Així, s'havia pogut bastir una interpretació històrica, que no deixava de comptar amb alguns precedents, que presentava el catalanisme com un moviment d'inspiració burgesa, desenvolupat en un marc econòmic i estructural diferenciats. L'impuls popular antifranquista i l'estreta relació que mostraven en la pràctica la reivindicació de llibertats democràtiques i la de llibertats nacionals, conduí a ampliar, amb un component popular, aquesta interpretació dels orígens del catalanisme, paral·lelament a la renovació historiogràfica sobre la Catalunya i l'Espanya contemporànies que aquells anys havia tingut lloc. La importància de la dimensió política de la idea nacional, absent en la fórmula de Stalin, anà així augmentant, fins a situar-se en un lloc central.

Els principis polítics heredats del leninisme i els revitalitzats programes d'autonomia i federació hagueren de ser reinterpretats per tal d'intentar fer-los compatibles. A les acaballes del franquisme, s'imposaren noves elaboracions sobre el dret d'autodeterminació, les seves relacions amb unes o altres fórmules polítiques i el seu exercici o bé plebiscitari o a mode de consulta democràtica permanent; l'autonomia per a Catalunya fou avist vista com un

model vàlid per als altres pobles d'Espanya, a l'estil federal, de manera que es podia esbossar un nou projecte d'Estat; els diferents graus de desenvolupament dels moviments antifranquistes, i les consciències diverses sobre els elements diferencials d'una o altra nacionalitat, indugueren a concebre aquell projecte de manera flexible, segons la voluntat d'autogovern realment expressada per cada poble peninsular. Aquestes i altres qüestions polèmiques permeteren reprendre la inicial reflexió teòrica i elaborar nous conceptes sobre la nació i l'Estat.

Problemàtiques que hem presentat prèviament, com les noves dimensions de les relacions econòmiques de Catalunya i Espanya, d'àmbit internacional; la immigració massiva, i la consegüent pluralitat popular en els aspectes lingüístic, ètnic i cultural; en certa mesura, les dificultats mateixes per fer compatibles els marcs territorials de la llengua catalana (els Països Catalans) amb fórmules d'institucionalització política que hi coincidissin exactament, condicionaren també les elaboracions d'historiadors i politòlegs en el nou ambient intel·lectual de la Universitat. Paradoxalment, un projecte polític que es reclamava d'una determinada base social, classista, en traçar un horitzó igualitari, democràtic, que apuntava contra el manteniment d'un control minoritari sobre els mecanismes del poder, féu efectiva una concepció que pogué ser estesa a tots els membres d'una societat. Una nova idea de nació, política i jurídica, contribuí en notable mesura a avalar l'elaboració d'un projecte de convivència que aspirava a superar una problemàtica històrica que els enfrontaments nacionalistes no havien pogut desencallar.

El marc constitucional i estatutari del postfranquisme en fou en gran part, resultat.

V. EL PROJECTE POLITIC NACIONAL EN LA CONSTITUCIÓ
DE 1978 I EN L'ESTATUT DE 1979

Les concepcions polítiques vinculades a les diferents idees de nació del pensament polític català es feren presents en els moviments i les propostes del procés de transició al postfranquisme i en la consegüent construcció de noves institucions democràtiques i autonòmiques de l'Estat.

Malgrat la unitat antifranquista formalment assolida a l'Assemblea de Catalunya, amb majoria de les tendències d'esquerra, i amb la creació del Consell de Forces Polítiques de Catalunya, arran de la mort del general Franco, amb predomini dels grups que venien a representar les concepcions nacionalistes, des de mitjans de 1976 aparegueren ja visiblement les divergències entre uns i altres en torn de l'actitud a prendre davant el govern central de l'Estat i els moviments antifranquistes de la resta d'Espanya. Mentre l'Assemblea de Catalunya, amb suport de comunistes, socialistes i independentistes, promogué una acció i una negociació conjuntes amb les plataformes unitàries antifranquistes de la resta d'Espanya (respecte a les quals l'Assemblea mateixa era una avançada i sovint una font d'inspiració), al Consell, nacionalistes catòlics, ^{republicans} ~~socialistes~~ i socialdemòcrates imposaren un intent de negociació per separat amb el govern de l'Estat per tal d'obtenir avantatges particulars referents a Catalunya.

La divergència de plantejaments, fàcilment connectable amb les diverses idees de nació que hem exposat anteriorment, estava condicionada també pel panorama específic dels moviments antifranquistes peninsulars dels anys setanta. En conjunt, excepte en el cas del País Basc, l'antifranquisme de la resta d'Espanya havia obtingut menys participació numèrica i menys amplitud social que a Catalunya, i els partits d'esquerra solien estar-hi menys organitzats i més desunits. Així, l'acord entre la Junta Democràtica d'Espanya, promoguda el 1974 pels comunistes, i la Plataforma de Convergència Demo-

eràtica, creada el 1975 en gran part per iniciativa dels socialistes, no es féu realitat fins el març de 1976, amb la creació de Coordinació Democràtica, organisme que venia a aparèixer quatre anys i mig després de la fundació de l'Assemblea de Catalunya i quatre mesos després de la mort de Franco. De tota manera, l'Assemblea encara pogué trobar en Coordinació Democràtica un interlocutor que presentava una certa correspondència amb les principals tendències político-ideològiques que la componien, majoritàriament d'esquerres, i que assumí les reivindicacions autonomistes catalanes. En canvi, l'activitat dels grups democrata-cristians, liberals i socialdemòcrates a la major part d'Espanya era molt més limitada, gairebé reduïda a l'actitud testimonial d'algunes individualitats, i aviat girà en l'òrbita del govern reformista d'Adolfo Suárez. Lògicament, els exponents catalans d'aquelles tendències ideològiques preferiren entendre's directament amb aquest.

Quan el govern de Suárez prongué la iniciativa a l'oposició amb el referèndum per la reforma política que organitzà i guanyà el de sembre de 1976, l'equilibri entre unes i altres tendències s'intentà aconseguir mitjançant la formació d'una Plataforma d'Organismes Democràtics en la qual participaven Coordinació Democràtica, l'Assemblea de Catalunya i altres plataformes de diverses nacionalitats, i d'una anomenada Comissió dels Nou, destinada a negociar amb el govern de Suárez, en la qual, a més de representants de les principals tendències polítiques d'àmbit espanyol, hi havia una representació dels grups antifranquistes catalans delegada en Jordi Pujol. El panorama s'acabà de complicar, ja en vigílies de les primeres eleccions generals de 1977, amb la proposta del President de la Generalitat a l'exili Josep Tarradellas de dissoldre el Consell i l'Assemblea i erigir-se en "veu única" de Catalunya, proposta que obtingué el suport d'alguns partidaris de la negociació per separat (republicans

i socialdemòcrates) i d'altres antifranquistes descontents amb els migrats resultats obtinguts en les negociacions per la Comissió dels Nou (independentistes i comunistes dissidents), amb la incorporació vacil·lant dels socialistes.

Les eleccions generals permeteren una nova expressió institucional de la relació de forces entre els diferents plantejaments. D'una banda, els diversos partits polítics hi concorreren per separat (o en coalicions afins) exposant les seves concepcions i propostes específiques. D'altra banda, la unitat antifranquista i autonomista s'expressà en la candidatura al Senat "Entesa dels Catalans", que comptava amb el suport de comunistes, socialistes i republicans i estava encapçalada pel dirigent de l'Assemblea de Catalunya Josep Benet, que obtingué una àmplia majoria. Mentre a Catalunya, la victòria de les candidatures antifranquistes fou absoluta, en el conjunt d'Espanya obtingueren la majoria les que havia organitzat Adolfo Suárez des del govern.

Aquests resultats obriren un procés de reforma de l'Estat espanyol diferent del que havia previst l'antifranquisme, amb una confluència de forces de canvi i de forces de continuïtat que s'expressaria en la voluntat d'elaboració d'una Constitució que pogués comptar amb el suport concorrent dels reformistes del franquisme i dels antifranquistes. A Catalunya, en canvi, la derrota electoral del govern descartà l'aplicació de la seva proposta de règim especial, basada en una Mancomunitat de serveis administratius de les quatre Diputacions provincials, segons les previsions de la Llei de bases de règim local del franquisme, de 1975 (i del 3er Pla de desenvolupament del 1971), que no incloïa cap mecanisme de control amb legitimitat democràtica dels organismes corresponents. La victòria dels grups antifranquistes, refermada l'Onze de Setembre amb una gran manifestació popular, es concretà en la proposta de restabliment pro-

visional de la Generalitat, segons la legitimitat democràtica expressada per l'Assemblea de parlamentaris electes (conciliable amb el reconeixement de la legitimitat històrica representada simbòlicament per Josep Tarradellas), i en l'elaboració d'un nou Estatut d'autonomia que fés compatible l'exercici de la sobirania catalana amb el de la sobirania del conjunt del poble espanyol. La iniciativa i l'habilitat de Suárez aconseguí de modificar aquest plantejament: el que s'establí provisionalment fou una Generalitat que es basava en la legitimitat històrica de Josep Tarradellas i que reconeixia la seva personalitat jurídica en l'àmbit de tot Catalunya, però que no assumí ni tan sols les competències administratives d'una Mancomunitat, ja que subsistiren les Diputacions sense transferir els seus serveis, i que eliminà el control de l'Assemblea de parlamentaris (si bé va reconèixer la legitimitat democràtica que havia fet políticament possible la seva instauració amb la inclusió de consellers de la Generalitat segons els resultats de les eleccions). L'Assemblea de parlamentaris hagué d'emprendre doncs, d'una manera paral·lela a la gestió simbòlica de la Generalitat presidida per Tarradellas, sense cap relació amb ella i sovint fins i tot amb friccions, l'elaboració d'un Estatut d'autonomia. Malgrat tot, aquest procés va condicionar fortament el caràcter autonomista de la Constitució.

La Constitució espanyola de 1978

L'elaboració de la Constitució estigué marcada, com ja hem dit, per la voluntat d'aconseguir-hi el suport de reformistes del franquisme i d'antifranquistes, situació que, en ocasionar un continu procés de negociacions fins als menors detalls i de compromisos, a vegades únicament verbals, contribuí a produir un text amb força imprecisions i inconcrecions, amb algunes incoherències, que ha estat objecte ulteriorment d'una intensa activitat d'interpretació.

Pel què aquí ens interessa, cal remarcar la destacada participació catalana en l'elaboració de la Constitució espanyola de 1978. En la ponència de la Comissió constitucional del Congrés de diputats que n'elaborà l'avantprojecte hi havia, quant a membres de grups antifranquistes, Jordi Soló Tura, representant comunista, sobre el pensament del qual ens hem estès en el capítol corresponent, i Miquel Roca Junyent, que representava els nacionalistes encapçalats per Jordi Pujol, que també hem estudiat convenientment. A més, la representació socialista (a càrrec de Gregorio Peces Barba) inclou la dels socialistes catalans, i comptà amb la intervenció activa d'un grup de juristes entre els quals hi havia Josep A. González Casanova, de qui també hem parlat en el seu moment.

En la Constitució democràtica aprovada per les Corts i ratificada per referèndum del poble espanyol el 1978, que configurà l'Estat espanyol en forma de monarquia parlamentària, el projecte nacional fou abordat fonamentalment a l'article 2 del títol preliminar i al títol VIII sobre l'organització territorial de l'Estat.

L'article 2 diu així:

"La Constitució es fonamenta en la indissoluble unitat de la nació espanyola, pàtria comuna i indivisible de tots els espanyols, i reconeix i garanteix el dret a l'autonomia de les nacionalitats i de les regions que la integren i la solidaritat entre totes elles".

De la prolixa exègesi que aquest article és capaç de generar, cal destacar almenys els aspectes següents.

En primer lloc, la idea de nació espanyola, històricament més vinculada al pensament liberal-democràtic que la denominació tradicional d'Espanya, com hem vist, així com la de pàtria comuna, implícitament compatible amb altres pàtries "pròpies" no comunes o petites pàtries, segons la tradició sostinguda des de l'antiguetat, permet concebre una idea política de nació espanyola com a condició de ciu-

tadania associada a un projecte d'Estat democràtic de bases plurals, diferent de la idea mística i uniformista d'una Espanya única i natural.

En segon lloc, la denominació de nacionalitats, inicialment referida a Catalunya, Euskadi i Galícia, i recollida també pels textos d'Estatuts d'autonomia d'altres comunitats, implica un punt de partida situat en el reconeixement d'unes consciències diferenciades de grup, formades històricament i expressades en diferents nivells de requeriment polític d'autogovern. Aquesta terminologia, que no estava inclosa, per exemple, en la Constitució de 1931, permet parlar d'Espanya com d'una nació formada per diverses nacionalitats i regions.

En tercer lloc, la garantia del dret a l'autonomia de les nacionalitats i regions implica el rebuig de l'unitarisme centralista dels aparells tradicionals de l'Estat i el disseny d'un nou model d'Estat desenvolupat en el títol VIII.

Finalment, les afirmacions de principi del caràcter indissoluble i indivisible de la nació i la pàtria espanyoles, heretades de la retòrica espanyolista tradicional, conviuen amb el concepte de solidaritat entre les nacionalitats i regions, que requereix, en bona lògica, una voluntat comuna de futur.

Pel què fa al títol VIII, s'hi troba un disseny d'autonomies generalitzades però diverses que no resulta difícil enllaçar amb els conceptes que acabem d'esmentar.

La Constitució de 1978 preveia diverses vies d'iniciativa per tal que la població d'un determinat territori es constituís en "comunitat autònoma". Una d'elles (disposició transitòria 2ª) reconeixia la legitimitat històrica dels anys trenta quan disposava un procés d'elaboració d'Estatuts d'autonomia vàlid per a aquells territoris que haguessin plebiscitat anteriorment projectes d'Estatuts

d'autonomia, eufemisme que només era d'aplicació a Catalunya, Euskadi i Galícia. Una altra (disposició transitòria 1ª) reconeixia la legitimitat democràtica postfranquista, en preveure un procés anàleg d'aquells territoris que comptessin amb un "règim provisional d'autonomia". L'article 151 preveia la possibilitat d'iniciativa democràtica de territoris sense legitimitat històrica republicana ni legitimitat democràtica postfranquista, però amb voluntat autonomista majoritària, manifestada a través dels municipis i d'un referèndum per províncies, via que el 1980 s'aplicaria a Andalusia. El fet que el text constitucional no concretés expressament quins territoris podien ser considerats nacionalitats o bé únicament regions, i la possibilitat legal que aquesta darrera via a l'autonomia pogués assolir nivell de competències i de configuració institucional anàlegs als previstos en les dues vies primeres, permet vincular la condició de nacionalitat, amb dret a l'autonomia política, com un fet derivat sobretot de la consciència i la voluntat col·lectiva, més fins i tot que de les seves característiques històriques o culturals. Finalment, l'article 143 preveia una altra via a l'autonomia per a les regions amb una voluntat autonomista majoritària expressada a través dels municipis, però sense referèndum explícit de la població, amb un nivell inicial de competències inferior al de les esmentades i amb una configuració institucional que no preveia capacitat legislativa ni judicial.

Les institucions de les comunitats autònomes constituïdes per alguna de les tres primeres vies responien a un model general en gran part inspirat en el què havien estat les de la Generalitat republicana: una Assemblea legislativa, un Consell de govern amb funcions executives i administratives, un President, i un Tribunal Superior de Justícia. Aquest model d'institucions inspirà també, a la pràctica, les autonomies assolides per la via de l'article 143.

Les competències autonòmiques eren, en tots els casos, les pròpies d'una descentralització administrativa (article 148), ampliables amb altres no atribuïdes expressament a l'Estat central i reconegudes en els Estatuts d'autonomia (article 149) i amb les transferides per llei orgànica (article 150). Es tractava, doncs, d'unes llistes obertes, que podrien arribar a establir una distribució de competències entre l'Estat central i les comunitats autònomes similar a la d'alguns Estats federals europeus de la segona meitat del segle XX, si bé amb dificultats per precisar els límits del què són competències "exclusives" o concurrents i l'abast normatiu que podrien prendre les atribucions estatals d'elaborar lleis de bases en determinades matèries i d'assumir la coordinació general o l'alta inspecció d'alguns serveis traspassats.

Com a expressió d'una prevenció que ja s'havia plasmat en la Constitució republicana de 1931, s'explicità la no admissió de la federació de comunitats autònomes, que de fet ja estava exclosa pel model general, si bé es preveia la possible cooperació entre algunes d'elles en la prestació de determinats serveis (article 145). El caràcter de representació territorial de la segona Cambra, el Senat, habitualment considerat com una institucionalització de l'equilibri anticoncentralista, quedà també molt desvirtuat, de tal manera que la vigília sobre l'exercici pràctic de les competències de l'Estat central i de les comunitats autònomes segons la distribució prevista en la Constitució i en els Estatuts, passà quasi exclusivament a mans del Tribunal constitucional. Un Fons de Compensació interterritorial materialitzà la idea de solidaritat entre nacionalitats i regions. Altres mecanismes, com la possibilitat d'aprovar principis d'harmonització de l'exercici de les competències de les comunitats autònomes, consolidaren els mecanismes de la unitat estatal.

En conjunt, el model d'autonomies configurat en la Constitució de 1978 tenia alhora un caràcter de generalització i homogeneïtat de les autonomies i de diversitat de drets i competències reconeguts a unes i altres comunitats. Feia compatible, doncs, com a projecte, la unitat de l'Estat amb l'expressió de la pluralitat de base territorial i, per tant, amb l'autogovern dels diferents pobles d'Espanya. La inspiració catalana hi era transparent. I les fórmules jurídicopolítiques previstes podien fer possible un immediat acord unitari entre els ~~partidaris~~ ^{partidaris} d'un federalisme d'herència igualitari i els que cercaven únicament una solució particular.

Aquestes característiques foren explicitades, amb diferents èmfasis segons la orientació de cada un, des de les diverses tendències polític-ideològiques.

Des de la seva representativitat comunista, el ponent constitucional Jordi Solé Tura ja havia avançat, en els inicis de l'elaboració de l'avantprojecte de Constitució, quina seria la fórmula general que proposaria sobre aquesta qüestió. D'una banda, havia recordat que "el grupo parlamentario comunista es partidario --según es público y notorio-- de que la organización del Estado sea de tipo federal, como forma de satisfacer las aspiraciones autonómicas de las nacionalidades y regiones y, a la vez, de asegurar la unidad de estas mismas nacionalidades y regiones en el seno de un mismo Estado, sobre una base voluntaria, es decir, más real, creadora y fructífera que la actual unidad impuesta burocráticamente". Però, donada l'existència de l'Estat centralista i les limitacions dels canvis que feia possible l'equilibri de forces configurat en la transició, Solé havia presentat l'organització federal de l'Estat no com "un punto de partida sino un punto de llegada, a través de un proceso seguramente largo y complejo". El 1977 s'inclinava, doncs, per incoure en la Constitució una "fórmula genérica que, sin prejuzgar

el punto final de llegada, deje la cuestión lo suficientemente abierta para que todos los pueblos se puedan sentir integrados en ella. Esta fórmula debería decir que el Estado se constituye como un sistema general de autonomías, al que pueden acogerse las nacionalidades y regiones que forman España". O, dit d'una altra manera, deia voler "un sistema amplio y flexible de autonomías que permita a las nacionalidades y regiones que componen el Estado español acogerse a ellas de acuerdo con su situación específica y desarrollar ellas mismas su contenido con amplia capacidad de iniciativa"¹.

Uns mesos després, elaborat ja l'avantprojecte de Constitució, Solé Tura declarà: "Si este Título de las autonomías, incluso tal como está ahora y con las limitaciones que contiene, se aplica de verdad, dentro de unos años nuestro país puede estar políticamente organizado con un sistema general de autonomías que rompan con el centralismo burocrático y oligárquico que ha sido el sistema de gobierno durante tantos años al servicio de los intereses más cerrados de nuestra sociedad"².

Per la seva banda, l'altre ponent constitucional català, Miquel Roca Junyent, vinculà expressament les línies de disseny d'una nova estructura de l'Estat espanyol a la influència de les diferents teories sobre l'origen i la formació històrica d'aquest Estat. Roca hi subratllava la persistència d'una essència nacional catalana, enfrontada amb el centralisme estatal, que hauria estat un punt de suport d'un model alternatiu d'Estat. Segons ell, "Espanya es el resultado de un proceso histórico de absorción o incorporación por la conquista o por el Derecho --tanto da-- de un conjunto de realidades nacionales, con su historia, con sus instituciones, con su cultura y algunas de ellas con su lengua. Algunas de estas nacionalidades han mantenido viva su esencia, han conservado su personalidad y han resistido al esquema centralizador que se había propuesto su desapa-

rición como entidades distintas del todo que formaban. Y estas iden
tidades nacionales en su lucha por sobrevivir --nacionalismo de defe
fensa-- han provocado un general despertar de otros hechos territori
ales que parecían desaparecidos". Roca, que representà en l'elabor
ació inicial de la Constitució els nacionalistes catalans i també
els nacionalistes bascos, digué que veia dues possibilitats
 d'abordar-hi la qüestió nacional, "bien mediante un tratamiento sin
gular para las nacionalidades más desarrolladas en la recuperación
 de su propia identidad, bien generalizando el tratamiento para todos
 los territorios del Estado". Des d'una òptica particularista,
 es mostrava reticent al tractament general escollit, ja que, segons
 ell, "se otorga a territorios sin conciencia de identidad nacional
 un mismo tratamiento que unas nacionalidades muy consolidadas". Però,
 acceptant el fet que s'havia pres una opció general, es felicitava de
 "definir un Estado que asiente en sus diferentes nacionalidades y reg
iones la nueva estructura de su funcionamiento".³

Roca partia, com en el model basc, de l'afirmació d'un dret previ,
 de caràcter natural, de les nacionalitats històriques a l'autogovern,
 a partir del qual es podia arribar a un pacte entre elles que fonamen
tés l'existència de l'Estat, pacte que en la seva concepció s'havia
 de plasmar precisament en la Constitució. Segons Roca, "son
 ahora estas nacionalidades y regiones, que integran el Estado, las
 que van a definir lo que éste es y cómo debe ser, en expresión pacta
tada de un nuevo acuerdo constitucional en el Estado español". El
 reconeixement del caràcter plurinacional de l'Estat i el fet de reco
lzar la Constitució(o fonamentar-la, en la concepció de Roca) en
 el dret a l'autonomia de les diferents nacionalitats, li féu dir que
 "el texto constitucional del Anteproyecto supone, sin lugar a dudas,
 la expresión más avanzada de toda la historia del constitucionalismo
 español". Segons aquesta interpretació, que no fou pròpiament reco-

llida pel text finalment aprovat, ^(no) hauria estat la Constitució el fonament de la unitat entre les nacionalitats, sinó que hauria estat el reconeixement de la plurinacionalitat allò que hauria fonamentat la Constitució i el mateix Estat: així, Roca arribava a dir que "sin la eficacia de este derecho [a l'autonomia], la Constitución no se cumple; la Constitución es un acuerdo en el que la unidad del Estado se complementa --!finalmente!-- a la libertad autonómica de todos los que la integran". D'aquesta concepció es podia derivar fins i tot una interpretació de la distribució de competències segons la qual "si las nacionalidades conforman el Estado, éste se define como la expresión pactada de todas aquéllas, que delimitan sus competencias, reservándose las restantes como propias segun acuerden al formular sus respectivos Estatutos", formulació que justificaria una actitud de transacció permanent en l'aplicació i ampliació de les previsions de traspassos de competències de l'Estatut.⁴

Des d'una posició socialista, J.A. González Casanova va posar l'èmfasi en la perspectiva igualitària federalitzant. Segons ell, "sin haber caído en la fácil tentación del federalismo formal o "desde arriba", los constituyentes catalanes habían logrado convencer a sus compañeros de toda España de la necesidad de construir un nuevo modelo de Estado, tan firme como flexible, que garantizara el autogobierno de las nacionalidades en plano de igualdad con las regiones de España". La Constitució que, per primera vegada en la moderna història d'Espanya, garantia l'autonomia política de les nacionalitats i regions, era vista per González Casanova com "un pacto o acuerdo político sobre un proyecto de nación política".⁵

González Casanova hi remarcava la inspiració catalana, recuperant elements d'interpretació de la seva tesi sobre la vocació federal de l'autonomisme català. Es preguntava: "¿Puede afirmarse que Cataluña había recibido un trato de favor en el nuevo Estado basado

en el autogobierno de las comunidades que lo integran? Cuando en Madrid se decía que ésta era la "Constitución de los catalanes", ¿se quería decir algo más que Cataluña, de nuevo en la Historia de España, intervenía para hacer posible tanto un Estado para todos sus pueblos como una autonomía democrática para cada uno de ellos? Yo creo sinceramente que no --es contest²iva. La Constitución que garantiza las autonomías de todos los pueblos de España si éstos aspiran a ella como proyecto político es tan de los catalanes como de los andaluces o los castellanos. Es de todos los españoles y para ellos se hizo. Para ellos y no sólo para Cataluña lucharon los constituyentes, por catalanes que fueran algunos, igual que el comandante Antonio de Villarreal incitaba a luchar a los barceloneses (catalanes o murcianos) por Cataluña y la libertad de la nación española" el 1714.

Recapitulant les seves anàlisis històriques, situava així la projecció catalana en l'elaboració de la Constitució espanyola de 1978: "Las lecciones de la Historia habían llevado a los catalanes al convencimiento de que sólo haciendo de España un Estado federal o federante lograrían la autonomía política de su nación. Sólo interesando a todos los ciudadanos de la pisoteada piel de toro en los mismos ideales democráticos de autogobierno que Cataluña conservaba secularmente lograría ella verlos comprendidos y reconocidos. Sólo mostrándose solidaria con la Historia de España, Cataluña --la Cataluña democrática-- recuperaría su propio ser". En comptar amb la capacitat d'autogovern, i fins i tot amb procediments (com la iniciativa de reforma constitucional) per assegurar el dret a l'autonomia, la Generalitat era, per a Gonzàlez Casanova, una part de l'Estat i "en cierto sentido ella es un "estado"". Per als catalans, l'Estat espanyol podia ser així un "estat propi", en el doble sentit d'apropiat ("fet seu") i "adient"⁶.

També el senador de l'Entesa dels Catalans Josep Benet va remarcar la projecció espanyola del catalanisme en un model autonòmic d'Estat.

En la seva primera intervenció al Senat el 1977 havia explicat: "Catalunya quiere la autonomía para sí, como la desea para todas las regiones y nacionalidades que integran este Estado plurinacional que es España. Por ello aspiramos a que, en la Constitución que vamos a elaborar, se reconozca el derecho de autonomía a todos los pueblos que la deseen. Porque es así, todas las demás regiones y nacionalidades del Estado encontrarán en nosotros sus más fervorosos defensores a la hora de defender sus autonomías políticas. Autonomía, para nosotros --afegia Benet--, significa solidaridad con todos los pueblos de España, una solidaridad económica que el Estado centralista ha sido incapaz de crear, y ha sido precisamente bajo el Estado centralista cuando se han producido las profundas desigualdades económicas que existen hoy entre los diferentes pueblos del Estado español, una desigualdad con la que hay que acabar para siempre".⁷

Durant l'elaboració de la Constitució, Benet defensà l'ús del terme nacionalitats davant les reticències que suscitava en alguns medis liberals castellanistes, i remarcà que històricament "las expresiones España "haz de nacionalidades" , España "haz de naciones" que, al parecer, tanto escandalizan hoy a algunas personas, tampoco son ninguna novedad, ya que eran vivas, en Cataluña, desde mediados del siglo pasado, por lo menos".

En l'explicació final de vot, va parlar de l'autonomia de Catalunya com una "devolució" de les competències de què gaudia amb l'Estatut de 1932, subratllant per tant la legitimitat històrica del dret d'autonomia, i va assenyalar al mateix temps que "creemos que esta Constitución sirve a los intereses de todos los pueblos de

España, no sólo por su contenido democrático, sino también porque abre el camino de la autonomía a todos los pueblos que quieran de tarse de ella. A todos estos pueblos nosotros les ofrecemos hoy sinceramente la amistad y la solidaridad fraterna de la futura Cataluña autónoma", remarcà el senador⁸

Així doncs, l'acord unitari de les forces polítiques catalanes en torn de la Constitució de 1978 incloua defensors de la doctrina nacionalista del dret natural i històric d'autonomia de la nacionalitat catalana i hereus o continuadors de la doctrina federalista de construcció d'un Estat democràtic basat en l'autonomia de les nacionalitats i regions. La dissensió, minoritària, s'expressà en algun projecte confederalista, com el del capellà i senador Lluís M. Xirinacs, que, en no poder partir d'una independència prèvia dels Estats nacionals que haurien d'haver format la Confederació, es reduf a una mera proclamació aïllada sense ressò popular, així com en algunes reclamacions d'exercici del dret d'autodeterminació, no sols per decidir la forma de l'Estat espanyol sinó amb inclusió de la possibilitat d'independència.⁹

L'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979.

La Constitució espanyola de 1978 prefigurava i garantia l'autonomia de Catalunya, com hem vist, i, tot i el procés paral·lel d'elaboració de la Constitució i de l'Estatut, les normes jurídiques dels dos foren, lògicament, substancialment concordants!¹

L'elaboració, aprovació i ratificació de l'Estatut seguí un procés, previst a la Constitució, que posà a prova algunes fórmules d'exercici del dret d'autodeterminació que havien estat encunyades per l'antifranquisme. L'elaboració de l'Estatut partí d'un acte de sobirania catalana d'origen, subsumit en un acte de sobirania

espanyola i ratificat per un nou acte de sobirania catalana, més o menys com els federalistes havien previst, però amb particularitats noves. La sobirania catalana originària no s'expressà en unes eleccions al Parlament de Catalunya sinó en els resultats a Catalunya d'unes eleccions generals espanyoles, i per tant l'Estatut no fou elaborat per diputats al Parlament català sinó per parlamentaris catalans a les Corts espanyoles. Sorgí de nou la proposta de celebrar el referèndum popular de ratificació del text elaborat pels parlamentaris abans de la seva remissió a les Corts, però finalment l'ordre d'aquests dos moments del procés s'invertí. De fet, com ja hem apuntat, la dificultat major amb què s'enfrontaven algunes previsions lineals d'exercici del dret d'autodeterminació per a l'ordenament autònom de Catalunya era la incògnita en què deixaven l'ordenació paral·lela de l'estructura general de l'Estat, amb el risc que resultés gairebé incompatible amb aquella, com havia succeït el 1931-1932. D'aquí que el procés finalment portat a terme, pogués ser interpretat com un acte de sobirania del poble espanyol (inclòs el català) plasmat en una Constitució que garantia l'exercici d'un acte de sobirania del poble català per organitzar el seu autogovern dintre de l'Estat espanyol. L'article 1 de l'Estatut reconegué aquesta font de sobirania, en dir que Catalunya com a nacionalitat "es constitueix" en comunitat autònoma per accedir al seu autogovern, d'acord amb la Constitució i l'Estatut mateix. Així mateix, les disposicions sobre derogació, suspensió i reforma de les Corts es mantingueren en aquesta línia, descartant la possibilitat d'una iniciativa unilateral de reforma per part del govern central (que era admesa a l'Estatut de 1932) i establint que si la iniciativa de reforma era de les Corts espanyoles calia també l'aprovació del Parlament català.

Les disposicions estatutàries mostraren també una notable congruència amb la consideració de Catalunya com a nacionalitat, concepte no radicalment distingit del de nació, excepte en la possessió d'un Estat propi, en la major part del pensament polític català, com hem vist.

Així, la condició catalana fou definida segons el veïnatge administratiu, i per tant recollí una idea política de la condició nacional, compatible amb una pluralitat natural d'origen i amb diversos nivells d'arrelament a la terra. Foren rebutjades les esmenes que tendien a mantenir la condició política d'origen dels residents a Catalunya, procedents del nacionalisme naturalista català i coincidents amb el minoritari nacionalisme andalús del mateix signe, així com les dels franquistes que pretenien exigir, amb el requeriment de veïnatge civil, un llarg temps de residència a Catalunya per adquirir aquella condició.² La condició de catalans comporta, segons l'Estatut, una igualtat de drets jurídics de tots els ciutadans del territori i s'expressa en una opció política voluntària d'adhesió a unes institucions d'autogovern.

El reconeixement del fet lingüístic i cultural català i la creació de les condicions del seu desenvolupament lliure ja havien estat imposats per la Constitució (article 3.3). L'Estatut rebé que "la llengua pròpia de Catalunya és el català" i presentà la cooficialitat del castellà gairebé com un fet exterior, procedent de la seva condició d'oficial a l'Estat. La disposició addicional^{5a} va explicar, però, que el patrimoni cultural de Catalunya, les competències sobre el qual eren considerades exclusives de la Generalitat, tenia "diferents expressions lingüístiques". L'objectiu normatiu fixat respecte als dos idiomes era "arribar a llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya". La cooperació en política cultural amb altres comunitats autònomes

venia avalada per la precisió constitucional que l'Estat "facilitarà la comunicació cultural entre les Comunitats Autònomes d'acord amb elles" (article 149.2). L'Estatut regulà aquella cooperació (inclosa, doncs, amb els altres Països Catalans) a l'article 27.2 i a l'esmentada disposició addicional 5^a. A més, es preveia la possibilitat d'intervenció catalana en convenis culturals entre els Estats espanyol i francès que poguessin afectar a la Catalunya Nord (article 27.4).

Fins i tot els límits territorials de la comunitat autònoma podrien ser en part modificats mitjançant la mancomunitat de municipis de zones limítrofes (per exemple, a la franja catalanoparlant d'Aragó) regulada per una futura legislació de règim local d'àmbit espanyol.

L'ordenació del territori català quedà, però, en mans de futures disposicions de les institucions autonòmiques. En l'elaboració de l'Estatut aparegueren fins i tot propostes de bicameralisme a Catalunya, així com intents de plasmar per escrit una concepció de les comarques que, més que com a àmbits de descentralització, les veia com a fonts de poder polític, tot plegat amb discursos contra el "centralisme barceloní". La polèmica deixà el problema pendent.³ A més, la subsistència de les províncies com a entitat local, establerta per la Constitució, introduïa una complexitat administrativa que hauria pogut ser perfectament negligible, tot i que algunes fonts jurídiques han declarat constitucionalment admissible la seva substitució per organismes de tipus comarcal.

L'Estatut permeté l'organització democràtica de les institucions autonòmiques ja esmentades, amb facultats executiva, legislativa i judicial, a més d'administrativa, i atribuï a la Generalitat una sèrie de competències: unes qualificades d'"exclusives" (articles 9 i 12), que en alguns casos, pel context, calia interpretar més aviat

com a concurrents, altres de compartides o de desenvolupament legislatiu de lleis de bases d'àmbit estatal (article 10), i altres de simple execució de la legislació estatal (article 11), competències ampliables segons els camins previstos a la Constitució. Quan al règim fiscal, en el procés d'elaboració de l'Estatut sorgiren propostes contraposades, polaritzades en el model base dels "concerts", segons el qual caldria partir d'una total sobirania financera de Catalunya i descomptar el valor dels serveis que l'Estat central hi pres-tés, i en el criteri de valoració dels serveis traspassats per part de l'Estat a la Generalitat. La fórmula finalment adoptada inclogué la valoració dels serveis traspassats, la cessió d'impostos a la Generalitat i, un cop completats els traspassos, una negociació periòdica entre les hisendes autònoma i estatal en la qual es fessin presents criteris de solidaritat entre el conjunt de les comunitats de l'Estat.

Tot aquest articulat permeté que entorn de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979 se suscités, com ja havia succeït amb la Constitució, l'acord unitari de nacionalistes i federalistes.

Fins i tot un sector de l'independentisme català, que havia rebutjat o s'havia inhibit de l'ordenament constitucional de l'Estat espanyol, aplicà la seva estratègia gradualista en una opció favorable a l'Estatut d'autonomia, vista per ells com un primer pas cap a la consecució d'un poder polític exclusiu. Particularment representatiu del ventall de pensament antifranquista que es declarà favorable a l'Estatut, fou l'anomenat "Manifest de Sarrià", signat per prop de dos-cents intel·lectuals. Volent eludir la seva indefugible vinculació a la Constitució espanyola de 1978, s'hi inclogué la declaració que l'Estatut era "acceptable com a via per a arribar al ple exercici dels drets d'autodeterminació i de federació dels Països Catalans", en la línia de, després de la seva aprovació,

"continuar reivindicants nivells superiors d'autogovern"⁴. Poc després, alguns exponents destacats de l'independentisme que havien seguit, en un moment o altre, l'opció gradualista, havent-se adonat que l'autonomia comportava una consolidació d'una nova forma d'Estat espanyol, confessaren la seva decepció. Des d'una òptica essencialista, alguns articles periodístics parlaren, en aprovar-se l'Estatut d'autonomia, d'una "desnacionalització" catalana.⁵ L'acord entre les forces polítiques amb representació majoritària féu, però, possible, una àmplia expressió popular d'adhesió a un projecte d'Estat espanyol democràtic i autònom en Catalunya era reconeguda com a nacionalitat.

VI. CONCLUSIONS

1. En la segona part del període franquista, iniciada a mitjans dels anys cinquanta, va tenir lloc, com hem tingut ocasió de veure, una sèrie de replantejaments teòrics i d'esforços analítics en el pensament polític català. L'abast dels canvis intel·lectuals d'aquest període implicà una modernització de mètodes i de coneixements, així com una major permeabilitat a alguns moviments d'idees de diversos països europeus, paral·lel en certa forma al procés de canvis econòmics i socials i a l'obertura de fronteres iniciats en els mateixos anys. Les ruptures intel·lectuals foren, durant el franquisme tardà, superiors fins i tot a les de 1939, en la mesura que, com ja hem dit, els principals corrents de pensament, influències i fins i tot autors de la postguerra havien estat els mateixos que en els decennis anteriors, si bé havien produït elaboracions noves fortament condicionades pel sotrac de la guerra civil.

Mentre en els anys quaranta abundaven, entre els escriptors polítics catalans, periodistes, capellans, juristes i mestres d'escola, que eren professions característiques d'una intel·lectualitat encara molt tradicional, a partir dels anys cinquanta la majoria dels autors tenien formació universitària, i entre ells predominaven historiadors, economistes i polítics. La renovació intel·lectual d'aquests anys, en l'estímul de la qual no cabria deixar de remarcar la influència multidisciplinària de Jaume Vicens Vives i la seva escola, va donar lloc a la crítica d'una sèrie de mites historiogràfics ^(nacionalistes) llargament arrelats i a nous estils de treball, propis de les anomenades "ciències socials", més preocupats pel rigor conceptual i pels coneixements de base empírica d'una complexa realitat, reàcia a les simplificacions interpretatives.

Cal dir, de totes maneres, que la proliferació d'escrits amb intencionalitat política sobre la idea de nació, el catalanisme i les relacions entre Catalunya i Espanya dels anys seixanta i setanta,

manifestava l'impuls d'uns temps de canvis que no sempre va anar acompanyat de grans exigències tècniques. La fecunditat publicística d'aquells anys (amb una efervescència superior, per exemple, a la dels primers anys vuitanta) admetia un visible eclecticisme i en molts casos fins i tot usos paradoxals de fonts tècniques i doctrinals d'origens molt diversos. L'antifranquisme hagué de prendre les "influències" segons conveniències peremptòries, en alguns casos fins i tot capgirant els termes de les relacions conceptuals de l'aparent font d'inspiració. El que predominà en molts casos fou la traducció d'intuïcions sobre la realitat en esquemes d'opcions ideològiques preses de manera preliminar. Però, en períodes de trasbalsos, les formulacions més alegres poden recolzar en unes o altres tendències d'una realitat mudable, i en aquest sentit el pensament de l'època i la seva evolució informen també sobre la societat catalana i els seus moviments.

Més amunt hem resumit les principals tendències dels canvis estructurals d'aquest període, que hem convingut en denominar franquisme tardà, en una internacionalització de les relacions econòmiques de la societat catalana i del conjunt de la societat espanyola, una embranchida industrialitzadora i urbanitzadora d'àmbit ja no sols català sinó espanyol, i un increment de la pluralitat natural i lingüístico-cultural de la població del territori català i de les seves vinculacions amb altres pobles d'Espanya.

En el terreny de les idees, el període comportà, entre altres aspectes als què ja hem al·ludit, la marginació de corrents ideològics de fort predicament encara en la primera postguerra, com el falanxisme, el nacionalcatolicisme, la idea de l'esperit del poble, el liberalisme romàntic, i al mateix temps una difusió més gran de les inspiracions marxista i catòlica, tot i la crisi d'aquests corrents de pensament a Europa, sobretot a partir de 1960. Les noves influèn-

cies i la recuperació d'antigues tradicions permeteren una recomposició d'alguns grans conjunts d'idees i la formulació de projectes polítics diversos i a vegades enfrontats.

2. L'espanyolisme franquista, ja de relativament escassa producció escrita d'origen català en la postguerra, quedà reduït aquests anys a frases propagandístiques de circumstàncies i a alguns balbuceigs inconcrets. La finalització de les formes més violentes de l'assimilisme espanyolista dels anys quaranta no comportà la desaparició de les referències retòriques a l'accepció emocional de pàtria i a la idea providencialista d'unitat de destí d'Espanya, pròpiament antagòniques a la idea moderna de nació. La reducció del bagatge doctrinal operatiu del franquisme tardà a la idea gairebé única de la unitat d'Espanya impedí dissenyar cap projecte de futur per després de l'etapa de poder personal de Franco, més enllà de la simple continuïtat dels aparells centralistes estatals. En vida del general, ni tan sols algunes precavides suggerències de descentralització administrativa, de regionalisme tecnocràtic (Mancomunitats de diputacions provincials incloses), o de mera distribució de les seus territorials del poder centralitzadament controlat, s'arribaren a dur a la pràctica. Posteriorment, foren utilitzades com a trinxeres defensives davant l'autonomisme antifranquista. La migradesa d'elaboració, la incapacitat de projecció futura, acabaren de posar de manifest el fracàs històric de la tradicional idea mística i essencialista d'Espanya, en una fase històrica de destrucció generalitzada de les bases econòmiques i socials d'una societat tradicional.

3. Els diversos corrents que conflúen en la reconstrucció d'un catalanisme catòlic contribuïren a conformar una idea de nació catalana com un "ésser", definit o bé de manera naturalista o bé

des d'una concepció espiritualista (com una mentalitat o un sentiment, sobretot), coincidents en considerar la llengua catalana com la principal manifestació d'un fet diferencial i sovint fins i tot com a expressió d'una mentalitat o manera d'ésser.

La inquietud per la massiva immigració de treballadors d'altres terres d'Espanya a la Catalunya d'aquests anys d'industrialització s'explica també per aquesta obsessió per l'essència de Catalunya. En les consideracions dels moviments immigratoris per part de la majoria d'autors d'aquests corrents solia sobrevolar un menysteniment de la consistència de les referències culturals d'origen d'aquells grups socials, o bé, davant la seva presència ineludible, un temor que fossin un factor de "desnaturalització", d'introducció d'altres mentalitats, en definitiva de "desnacionalització". Les propostes d'"integració" dels immigrants recolzaren en general en una concepció de Catalunya com un país o un poble "fet", a la mentalitat del qual calia que els nouvinguts s'incorporessin, principalment a través de l'adopció de la llengua i la cultura catalanes tradicionals. Les insinuacions de promoció social individual que en alguns casos acompanyaren aquestes propostes integracionistes no eren, la major part de les vegades, sinó incitacions resultants de la mobilitat social dels anys de creixement econòmic, sense que se'n derivessin altres programes de transformacions econòmiques capaços de ser sostinguts en els anys de crisi econòmica ulterior.

Respecte a les bases teòriques originàries del catalanisme regionalista de la primera meitat del segle, el catalanisme catòlic dels anys seixanta i setanta havia abandonat gairebé del tot les referències a la "raça" catalana ^{(encara} ~~era~~ ^{per} ~~seu~~ ^{vivents}, com hem vist, en la literatura política de postguerra), havia suprimit ambigüitats respecte a la democràcia orgànica medievalitzant, i va fer seus els postulats jurídics del liberalisme democràtic, inclosa la concepció dels

partits polítics com a mecanismes conformadors d'un sistema de representació.

Però la definició per l'ésser feia irresoluble la pregunta de si els catalans "són" o "no són" espanyols. L'antiestatisme naturalista contribuïa també a eludir una idea definida d'Espanya i d'una concreta articulació de Catalunya amb l'Estat. Decaigut l'hegemonisme català en la política espanyola que havia teoritzat Francesc Cambó, el particularisme català fou el principal element comú de les variades fórmules jurídico-polítiques que, en un moment o altre, els diversos autors d'aquesta àmplia tendència es mostraren disposats a acceptar. El federalisme espanyol, jutjat com a perjudicial per al fet diferencial de Catalunya pel seu igualitarisme finalista, hi fou generalment rebutjat. S'apuntà si de cas, en alguns casos, una simpatia per un hipotètic federalisme europeu que, prescindint de les formes concretes de reestructuració de l'Estat espanyol que pogués implicar, donés oportunitat d'institucionalitzar el particularisme català.

Davant les solucions polítiques, la idea bàsica era, com deia un dels autors que hem presentat, que Catalunya "és la tesi", i que els diferents projectes en relació amb Espanya són simplement "hipòtesis". O, com va escriure Jordi Pujol, "el que importa d'un poble no és la seva política, sinó el ser ésser essencial".

Allò que es considerava prioritari eren els drets lingüístics i culturals de Catalunya, considerats com a drets naturals (en algun cas, "biològics" i tot). La resta, podia anar des de la descentralització administrativa, a l'autonomia particular o al mer reequilibrament dels repartiments fiscal de l'Estat. El separatisme hi era brandit retòricament en ocasions, més que res com una amenaça tàctica o com una reacció exaltada de descontent. Però, més que la doctrina nacionalista, d'inspiració medieval i d'origen ideològic

germànic, de la nació separada que podia pactar unilateralment una forma de relació amb l'Estat, considerat aliè (doctrina que ha presidit, al costat de la matriu ideològica independentista, el nacionalisme basc), en el particularisme català hi surava implícitament una acceptació més o menys conformada de la situació de fet de Catalunya dins de l'Estat espanyol, i una actitud favorable a la negociació oportunista d'avantatges particulars aprofitant conjuntures que poguessin resultar favorables. La reclamació de compensacions pels greuges històrics soferts d'aquell Estat, considerat també com una realitat permanent i sempre hostil, podia conduir a un pragmatisme no molt allunyat de la "conllevància" que també des d'una concepció castellanista s'havia suggerit, gairebé com un mal menor inevitable. El nacionalisme espiritualista s'aliava així amb un regionalisme moderat.

La idea d'una nació catalana amb continuïtat secular a través dels canvis històrics anava acompanyada de la seva idealització per damunt de les diferències socials. A la pràctica, però, aquella idea s'adreçava principalment a un ampli camp de capes mitjanes, de contorns poc definits, en el qual hi tenia una presència destacada la petita burgesia tradicional. L'èmfasi en els elements diferencials tradicionals de la societat catalana podia connectar amb les necessitats psicològiques d'aquests sectors socials d'aferrar-se a unes fidelitats sòlidament arrelades per sortir de la perplexitat que els provocava el trontollament general de valors i d'actituds mentals iniciat aquells anys.

Però la delimitació de la nació en l'àmbit de vigència d'unes relacions de socialització primàries, com la llengua nativa o la cultura lingüística i tradicional interioritzada com a ancestral, havia de tenir, en la nova situació de pluralitat i mestissatge, uns efectes forçosament excloents. Si allò que es realçava era la unitat

mística amb una "terra" o lloc de naixement a través del fervor nacionalista --que és el que en definitiva volien dir expressions, que hem citat, com les d'una "nació natural i voluntària" alhora, o la insistència en l'"ésser i el voler ésser"--, a l'exclusivisme venia a afegir-se una expressió de la vocació d'unitat totalitzadora, latent en major o menor mesura en tota ideologia nacionalista. L'ús dialèctic d'expressions desqualificadores com "botifler", "traïdor", etc., sobretot a partir de 1976, trobaria la seva clau ideològica en aquesta concepció.

4. Per la seva banda, l'independentisme català aparegut a partir dels anys seixanta tingué característiques originals respecte a les manifestacions que n'havien sorgit amb anterioritat. Al costat d'algunes pervivències de la doctrina del principi de les nacionalitats com a justificació del separatisme que s'havia divulgat els anys vint, la influència més destacada en aquesta línia fou la que provenia en darrera instància dels moviments anticolonials del Tercer món, la qual comportava una aproximació a les idees del socialisme. Però l'ús de la categoria de "colònia interior", concebuda per l'occità Lafont per a les regions subdesenvolupades dels Estats capitalistes europeus, era d'aplicació molt problemàtica a la Catalunya industrial i altament desenvolupada en relació a la major part de la resta d'Espanya, i de fet no pogué fonamentar estudis empírics d'aquesta realitat. A diferència del nacionalisme independentista basc, on l'anticolonialisme tercermundista sorgí de la necessitat d'elaborar una teoria justificadora d'una pràctica d'accions armades que ja havia estat endegada durant el franquisme, l'independentisme català d'alliberament fou més que res el resultat d'una evolució intel·lectual, molt deslligada d'anàlisis concretes, de la qual s'intentaria, més tard, derivar una acció.

L'intent de traslació d'uns esquemes construïts a partir de la situació de països d'Àfrica, Àsia i Amèrica llatina a l'Europa occidental, dugué també a cercar una definició de nació vàlida per a totes les nacions del món, i per tant situada en nivells de gran abstracció. La nació catalana fou així definida com un ens abstracte, global i total, situat per damunt d'un conjunt d'elements concrets, i el nacionalisme català fou considerat com un fet històric permanent al llarg de segles de combat contra interferències estranyes i traïcions interiors. Els intents de superació, des d'aquesta perspectiva, de l'antiestatisme del nacionalisme naturalista, i de revaloració estratègica de la lluita pel poder polític, tampoc no acabaren de deslliurar-se d'una definició prèvia de la nació com un marc natural i lingüístic.

El projecte de separació d'Espanya d'uns Països Catalans delimitats per un fet lingüístic i natural anà acompanyat en alguns autors d'una proposta, perfectament coherent, de separació dels catalans de llengua i de naixement dels "no catalans" immigrants. En els altres casos, la simpatia per les idees socialistes dels teòrics del nacionalisme d'alliberament duia a rebutjar qualsevol propòsit de segregació. Però de fet la contradicció d'aquesta posició amb el supost d'homogeneïtat nacional que implícitament s'havia pres com a punt de partida, només podia ser sortejada prescindint de les anàlisis concretes de la realitat social catalana i limitant-se a fer proclamacions retòriques d'un protagonisme proletari o popular en raó de l'època històrica en què el projecte independentista era formulat. Els destinataris reals d'aquest missatge no podien oferir un consens popular majoritari a aquells pressupòsits d'exclusivisme natural i lingüístic i l'acció consegüent esdevenia forçosament minoritària, en contrast amb l'ambició d'unanimitat nacional que l'havia inspirat.

La formulació actualitzada del principi de les nacionalitats es féu gairebé sempre com a dret d'autodeterminació de les nacions. I els independentistes tendiren a identificar autodeterminació amb independència, com s'havia fet a nivell internacional en el procés de descolonització.

Descartada la intervenció internacional per fer realitat l'exercici del dret d'autodeterminació, que ni tan sols arran de les dues guerres mundials del segle XX no havia inclòs Catalunya entre les nacions a les quals havia de ser aplicada, l'estratègia independentista només podia seguir dos camins.

La via àmpliament majoritària de l'independentisme antifranquista fou la d'una opció gradualista que assumia la reivindicació d'autonomia estatutària dintre de l'Estat espanyol com una primera etapa en la conquesta de les llibertats nacionals, a la qual pogués succeir una altra de superior desenvolupament del moviment nacionalista, en gran part gràcies a l'acció promoguda des de les mateixes institucions autonòmiques, cap a objectius d'alliberament. Però la participació militant en el moviment catalanista articulat per l'Assemblea de Catalunya en els anys setanta acabà alimentant de fet una consciència popular autonomista que lògicament anava unida a una dinàmica de consolidació democràtica d'una nova forma d'Estat espanyol. Aquest consens popular a aquest projecte d'Estat hauria de fer encara més difícil, en el futur, l'èxit de la proposta independentista, de tal manera que els militants d'aquesta tendència pogueren obtenir la decebedora sensació que la seva opció tàctica havia tingut efectes contraproductius.

L'altre camí fóra, doncs, el de la lluita armada, seguint més coherentment l'exemple dels moviments d'alliberament anticolonial, com havien fet els nacionalistes independentistes irlandès i basc, malgrat les diferències radicals de la situació interior i interna-